

ПЯЦЬКА

ВЫДАНЫЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІЧЛЕНД
ЭША

«Я ад Вас далёка, бацькаўскія гоні,—
На чужое неба ўжо гляджу сягоньня.
Але думкай, сэрцам толькі вас я знаю,
Як і жыў, жыву я ў сваім родным краю...»

№5(15), 1992

Уладзіслаў Галубок.

Мастак Яўген Ціхановіч

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovice,
Cleveland, Ohio, USA.

Рэдакцыйная калегія:**Святлана Белая** (рэдактар), **Міхась Белямук** (сакратар), сябры -- **Сяргей Карніловіч, Іна Каханоўская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат), Янка Салавянюк, Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка.**

Editorial board : **Svetlana Belaia** (Editor), **Michael Bielamuk** (Secretary),
Members -- **Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga Dubanevich (McDermott), Jan Solowienuk, Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka**

Ганаровыя сябры рэдкалегії:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Іосіф Юхі.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Святлана Белая. Пачынальнікі 3

Пачынальнікі

Міхась Белямук. Ён быў нашаніцам.	4
Людвіка Бяленіс і Ірэна Пануцэвіч Слова пра бацьку.	6
Успаміны Яўгена Ціхановіча.	9
Аўтабіографія Канстантына Барысавіча Езавітава.	16
Часлаў Найдзюк. Купала ў Вільні.	24

Згукі Бацькаўшчыны

Валікарэм Нікіфоровіч Купалаўны.	25
Ганна Сурмач Стварыць беларускі архіў.	28
Ігар Бараноўскі, Юрый Сыціпанau, Анатоль Старадарожскі.	
Кола жыцця Бацькаўшчыны.	30

Наша гісторыя

Паўла Урбан Да пытання этнічнай прыналежнасці стараражытных ліцьвіноў.	34
---	----

Роднае слова

Масей Сяднёў Цяперашнімі вачымা.	40
----------------------------------	----

Далёкае і блізкае

Язэп Сажыч. Хацелі з нас зрабіць «палаляў» праваслаўных.	42
Як сёньня робяць з нас палякамі.	45
Святлана Белая Віленская беларусы расказываюць.	46
Вітаўт Тумаш Віленская Беларуская гімназія.	49
Лявон Шыман. Мая няволя.	52

Лісты з Бацькаўшчыны

Тадэвуша Рудава. Як друкаваў Францышак Скарына.	58
---	----

Вобразы Бацькаўшчыны

Васіль Супрун. Палац у Ружанах.	59
---------------------------------	----

З жыцця эміграцыі.	62
--------------------	----

Андрэй Карпук распрацоўка шрыфтоў, заставак і макета вокладкі?

На першай бачынцы вокладкі: Арлен Кашкүрэвіч «Я ад вас далёка...»

На развароце: Яўген Ціхановіч «Янка Купала й Якуб Колас»

На чацвёртай бачынцы вокладкі: Артысты Купалаўскага тэатру Лілія Давідовіч і Зоя Белахвосьцік

Яны Адраджэнцы.

Яны Пачынальнікі.

Яны Паэты.

I аднагодкі да таго-ж.

Пачынальнікі новай беларускай літаратуры Янка Купала й Якуб Колас, пачынальнікі беларускага школьніцтва Адвард Будзька, пачынальнікі нацыянальнага прафэсійнага тэатра Уладзіслаў Галубок... У гэтым годзе—110-лецце з часу іх нараджэння.

Перачытваю ўспаміны аб гэтых людзях і дзівуюся. Да чаго-ж падобныя пры ўсёй непадобнасці іхнія лёссы.

Ворагам народу быў абвешчаны народны артыст Уладзіслаў Галубок.

Здраднікам народу — нашанівец Адвард Будзька.

Народнаму песьняру Янку Купалу супрацоўнікі НКУСа адпалаці ўсім, чым магла іх моц. Святкаванье з нагоды дня народзінаў паэта ператварылі ў ягоныя хаўтуры.

Аўтара паэм «Новая зямля», энцыкляпэдіі народнага жыцця беларусаў, Якуба Коласа тыя-ж супрацоўнікі НКУСа пазбавілі магчымасці адкрыта размаўляць з сваім народам.

У лёсе гэтых людзей адбіўся агульны трагічны лёс цэлага пакаленьня беларусаў.

Тысячи людзей, іх аднагодкі, абыўленых ворагамі народу бязь вестак загінулі ў лягерох і ссылках далёка ад Беларусі. Другія тысячы таксама назаўсёды разъвіталіся з Бацькаўшчынай, хаваючыся ад расплаты за межамі роднага краю. Трэція мусілі паступова зымрыцца зь цяжкім лёсам нявольнікаў.

Пачынальнікі

Святлана Белая

Трагічнасць лёсу й аб'ядноўвае іх. Але не толькі гэтае.

Яны былі съветачамі, што адраджалі з папялішча беларускую гісторыю і мову.

Яны былі дойлідамі, якія пачалі ствараць новую культуру, выхоўваць плеяду маладога пакаленьня-будаўнікоў.

Яны былі песьнярамі і сваім песьнямі звалі народ к праўдзе, братэрству і свабодзе.

Таму сёньня мы адзначаем іхні юбелей, і, дай Божа, не апошні раз.

*Пройдуць стагодзьдзі,
а можа нават і болей.*

*Час на зменіць герояў
i iхнія мроi.*

*I нашчадкі,
чытальнікі «Нашае нівы»,
успримуць яе,
як успрымаем мы сёньня
друкі Франьцішка Сакрыны.
I нават тады яны застануцца—
Адраджэнцы, Пачынальнікі і Паэты.
Для нас, наших унукаў
i тых,
хто прыйдзе на змену нам.*

У гэтым нумары часопіс «Полацак» працягвае знаёміць чытачоў з лёсамі адраджэнцаў беларускай зямлі, пачынальнікаў яе культуры і гісторыі. Сёньня мы прапануем Вам успаміны пра Адварда Будзьку, Уладзіслава Галубка, Янку Купалу й аўтабіографію Канстантына Езавітава.

ПЧЫНЯВІКІ

Ен быў нашаніўцам

Міхась Белямук

44 гады назад, 14 жнівеня 1958 г. пазваніў тэлефон і паведамілі з Чыкага, што Адварда Будзькі больш німа з намі — памёр. Пахавалі яго на могілках сёв. Вайщеха ў Чыкага.

110 год назад, 22 сакавіка 1882 г. у Будславе, Вілейскага павету, у слянскай хаце нарадзіўся Адвард (Эдвард) Будзька. Ен быў аднагодкам Янкі Купалы, Якуба Коласа, Уладзіслава Галубка, Івана Мацея.

Будслаў у тых часы налічваў каля 1000 жыхароў. Была тут пачатковая школа і пры гожымураваны касцёл, пабудаваны ў 1633—1644 гг. Паколькі ў асноўным пробашчы касцёла былі мясцовага паходжання, а сваяк Адварда Пранціс Будзька ў мінулым стагодзьдзі быў будслаўскім пробашчам, мажліва таму, польскія ўпływy ў Будславе былі мінімальныя. Жыхарства Будслава й яго ваколіц гаварыла па-беларуску, палякамі сябе не ўважалі, хаця і былі рымакаталіцкага перавызначанія.

А.Будзька атрымаў пачатковую асьвету ў Будславе і пайшоў у шырокі съвет, каб здабыць вышэйшую адукацыю. У 1900 г. бачым яго ў Рызе, у наступным годзе ён паступае ў палітэхнічны інстытут, але змушаны спыніць студы 3-за недахопу фінансавых сродкаў. Падчас свайго побыту ў Латвіі шукаў суродзіча ў паспрыяў, што ў Рызе паўстала беларуская арганізацыя.

У 1905 г. цар Мікалаі выдае «Маніфэст», згодна якога беларусы атрымалі дазвол на выданье газетаў, часопісаў, календароў і кнігаў у сваёй роднай мове. У Вільні выхадзіць «Наша Ніва» і беларускія календары. А.Будзька становіцца кальпартэрам, супрацоўнікам і нават сябрам рэдкалегіі ў газэты

і календароў. Ен піша нататкі пра жыцьцё беларусаў у Рызе і Будславе. Таксама займаецца паззіяй. Ягоныя вершы «Лес», «Восень», «Час ляціць», «З турмы» былі надрукаваныя, але ён у Чыкага расказваў, што некалькі ягоных вершаў былоў папках рэдкалегіі, і ён не дамагаўся, каб іх друкавалі, бо былі іншыя паэты, якія, як казаў Будзька «лепшыя за мяне, не кажучы пра Янку Купалу й Якуба Коласа, зь якімі я быў асабіста знаёмы.» Нажаль, тых вершы ў артыкулы, якія ён у рэдакцыю не аадаў, загінулы падчас апошняе вайны. Супрацоўнічай ён быў толькі з «Нашай Нівой», але і з «Дзяньніцай», што выдавалася ў Пецярбургу. З першага да сёмага нумару з'яўшчаныя ягоныя артыкулы пад назовам «Думкі да граматыкі», дзе ён разглядаў асаблівасці беларускага народнае мовы. «Дзяньніца» была спыненая 17 студзеня 1917 г., і Будзька пасылае свае артыкулы ў газету «Наша будучыня». Апрача свайго прозывічша артыкуль падпісвае ініцыялямі А.Б. і псеўданімам Акцүб.

Будучы чалавекам рухлівым, поўным энэргіі і бадзёрасці, хаця і невялікага росту, не бракавала яму арыгінальных ідэяў. Будслаў быў малым мястечкам, але А.Будзька разумеў, што нацыянальная съвездамасць мацеуша, дзякуючы асьвеце. Для вісковай моладзі была патрэбная гімназія. Пачаліся гутаркі зь слянінамі, якія ўважліва выслушалі аргумэнты А.Будзькі і згадзіліся сабрацца на сход у справе гімназіі. На сходзе пастанавілі забраць будынак «валаснога ўпраўлення» пад школу, сабраць гроши для аплаты навуковага пэрсаналу. Выбраны

камітэт узначаліў А.Будзька. Камітэт звязаў ну́у́са да Лявона Вітана-Дубейкоўскага, каб той распрацаў плян двухпавярховага будынка для школы. Л.Дубейкоўскі паходзіў з Мсьціўслашчыны, у 1903 г. закончыў інстытут цывільных інжынераў у Пецярбургу. У 1907 г. запісаўся ў Парыжу на студыі ў французскую Акадэмію архітэктуры, якую закончыў у 1910 г. Дзяячукоў знаёмству з Вячаславам Іваноўскім у 1915 г. прыязджае ў Вільню, дзе з ім і пазнаёміўся А.Будзька ў рэдакцыі «Нашай Нівы», бо абодва былі сябрамі выдавецкага таварыства «Загляне сонца ѹ наша аконца». Л.Дубейкоўскі быў на 13 гадоў старэйшы ад А.Будзькі (народжаны 20 ліпеня 1869 г.) Ён ахвотна згадзіўся распрацаўваць плян пабудовы гімназіі. Недалёка ад Будслава быў лес пана Аскеркі, які раніней вясной 1917 г. начаў самавольна сяляне пілаваць для пабудовы школы, і з-за якога А.Будзька пазней меў прыкрасы. Восеньню 1918 г. новы школьны будынак быў амаль готовы.

Паколькі ў дадатак да будынку начатковай школы забралі будынак «вáласнога ўпраўленьня», гімназія начала дзеіць перад калядамі 1917 г. На дырэктара запрасілі земялка Васілевіча, які закончыў Маскоўскі ўніверсітэт і па прафесіі быў архэолагам. У сувязі з вайной, жыхары вялікіх гарадоў мелі недахоп у прадуктах харчаванья, а ў Будславе ёх было дастаткова. Да таго А.Будзька меў знаёмствы з беларускай інтэлігенцыяй, таму настаўніці пэрсанал ён арганізаваў хутка. Адчынілі тры гімназіяльныя класы з надзеяй, што паступова ў Будславе будзе васьміклясная гімназія. Калі ў 1918 г. нямецкая армія заняла Будслаў, гімназія атрымала дапамогу. Нямецкія афіцэры ахвотна выкладалі нямецкую мову, забясьпечвалі вучняў шыткамі, алавікамі, кніжкамі да іншымі рэчамі.

У 1918 г. мелі 4 гімназіяльныя класы, дзе было больш за 350 вучняў. Гімназія з дапамogaю А.Будзькі пачала выдаваць часопіс «Съветач». Настаўнікі заахвочлі гімназіяльную моладзь апрача аркестры арганізаваць драматычны, танцевальны, літаратурны і харавы гурткі. Для пазашкольнай моладзі пры гімназіі арганізавалі вячэрнія асьветнія лекцыі. Культурна-выхаваўчыя жыцьцё ня толькі моладзі, але старэйшага грамадзтва запульсавала ў Будславе, і А.Будзька пачаў амбяркоўваць справу залажэння каапрэзратыву.

Восеньню 1919 г. Будслаў занялі польская легіёны і гімназію зачынілі, а. А.Будзька быў змушаны ўцякаць у Вільню, каб пазбегчы пакарання за скарыстанае дрэва з лесу пана Аскеркі на пабудову гімназіяльнага будынка. Аднак і ў Вільні начаў яго шукаць, і ён пераязджае ў Коўну, пазней у Дзьвінск, дзе стаў ініцыяタрам і кірауніком настаўніцкіх курсаў 1921-1922 гг. З ягонай ініцыятывы ў Дзьвінску закладаецца культурна-асьветніцкае таварыства «Бацькаўшчына», пачынаеца падрыхтоўка да адкрыцця ў Дзьвінску беларускай гімназіі.

Нельга ня ўспомніць, што А. Будзька быў удзельнікам Першага Усебеларускага Кангресу ў сінажані 1917 г. Ён быў абраны ў Раду. У пэрыядзе паміж сусьветнымі войнамі А.Будзька прыймаў самы актыўны ўдзел у каапрэзратыўным руху. Ён хацеў палепшыць жыцьцё на вёсцы праз каапрэзратыўныя прадпрыемствы.

Я пазнаёміўся зь ім ў 1948 г. У Нямеччыне і ў Чыкага яго рэспектавалі, бо ён быў шчырым патрыётам, але вельмі сціплай асобай. Не любіў ён хваліцца сваімі дасягненнямі, сваімі знаёмствамі, а ведаў А. Будзька вялікую колькасць нашаніўцаў, бо і сам належаў да тых, хто будзіў наш народ да змагання, каб людзімі звацца.

Слова пра бацьку

Людвіка Бяленіс і Ірэна Пануцэвіч

Ёсьць такія сустречы, якіх нельга забыць. Вы нават не разумееце, што асаблівага было ў іх, чаму час ад часу ўсплываюць яны так ярка ў съяздомасцы, прыгадаваючы ўсе новыя і новыя дэталі.

Сваій атмасфэрой, шырасцю, задушэўнасцю, на ведаю нават чым, але маё спатканыне зь сёстрамі Будзькамі запомніліся і не выходзіць з памяці.

Я прыехала да Ірэні Пануцэвіч і Людвікі Бяленіс у трапеві 1992 г., зьбираючы маўтрыялы аб Віленскай Беларускай гімназіі, дзе яны вучыліся. Але размова нашая пачалася не з гімназіі, а з бацькі — Адварда Будзькі. Потым я зразумела, чаму. Гэты чалявек быў больш чым бацька, ён быў іх універсытэтам, верай, ідэям, прыкладам. І з тымі вурокамі, якія ён вынес з школы свайго налягkага жыцця, ён шчодра дзяляўся зь дзяцьці: Ірэнай, Людвікай, Чаславам.

А яшчэ Будзька перадаў ім у спадчыну дух, настрой, аптымізм, узаемаразуменне і узаемападтрымку той нашаніўскай пары. Можа гэта і ёсьць тая няйлоўная і непаўторная прыгажосьць у характеристы сясьцёр, якую так рэдка можна сустрэць зараз і якую нельга забыць.

І калі я пераступіла парог іх чынагскага дома, то апнулася бышчам-бы у Беларусі, сядроднашані́цаў, аб якіх я столькі чытала, і з якімі не давялося сустракацца. Атмасфера той нашаніўскай пары, дух тых часоў жыве ў гэтым доме. Я хачу, каб Вы, шаноўныя чытачы, адчулу яго, і з аповяду гэтых жанчын зразумелі, адкуль яго вытокі.

Сёння мы друкуем дачкоўскі гімбацьку. На вялікі жаль, успаміны сясьцёр Ірэні і Людвікі—гэта толькі драбносенікія адбітакі вялікага люстэрка души адраджэнца, нашаніўца Адварда Будзькі.

Святлана Белая

Бацька наш Адвард Адамавіч Будзька нарадзіўся 22 сакавіка 1882 году ў Будславе, Вілейскага павету. Будслаў быў невялікім мястэчкам, які адрозніваўся ад іншых малых гарадкоў бадай што толькі сваім вялізарным касцёлам Бернардзінцаў, адбудаваным ў другой палове ХVII ст. Касцёл быў такі вялікі, што ў час вайны ў яго склепах хаваліся жыхары ўсяго Будслава. А калі мы хадзілі ў лес па ягады, то як-бы далёка не заходзілі ўглыбы, заўсёды бачылі яго крыжы.

Гаспадарка нашага дзеда не была вялікай, да таго-ж бацька заўсёды меў цагу да навукі. Так як ў Будславе працавала толькі чатырохклясная школа і матчы-масцьцей для далейшай асветы не было, бацька паехаў на вучобу ў Рыгу, дзе у той час было многа ягоных знаёмых. (У маленькім Будславе асаблівой працы не было, і моладзь падавалася ў вялікія гарады, пераважна ў Рыгу, дзе пачынаўся моцны беларускі рух).

У Рызе бацька і пазнаёміўся з нашай маці Валерыяй, якая разам з Паўлінай Мядзэлкой, далёкай сваячніцай і суседкай бацькі, вучылася на настаўніцу. Ей тады было толькі 16 гадоў. І ў той год яна занячвала сваю вучобу і мусіла ехаць па размеркаванью на вёску працаўцаў у школе. Бацька настолькі баяўся згубіць яе, што, не чакаючы размеркавання, пранаваў ёй ажаніцца. Маці згадзілася, і ў 1908 годзе, у Полацку, у каталіцкім касцёле, дзе служыў ксёндзом бацькаў дзядзька, адбыўся шлюб.

Шчасцівяя малажоны ўладкаваліся жыць у бацькоў маці. Тут, у Рызе, у 1909 годзе і нарадзілася Ірка. К гэтаму

1909 годзе і нарадзілася Ірка. К гэтаму часу бацька ужо быў пад наглядам тайной паліцыі. А праз некаторы час ён мусіў пакінуць Рыгу. Повадам паслужыла ягонае ярка нацыянальнае выступленне на нейкім антыўрадавым мітынгу. Бацьку заарыштавалі, пасадзілі ў астрог, потым знялі з працы (у той час ён, здаецца, быў бухгалтарам у нейкім кааператыве). Магчымасьці знайсці працы не было, тым больш што паліція паставяць наведвалася і рабіла вобыскі. Бацька пераехаў у Вільню, дзе ў яго было таксама багата знаёмы.

Пачынаючы з першых нумароў выпуску «Нашай нівы», ён быў яе актыўным супрацоўнікам. У газэце друкаваліся ягоныя вершы, зацемкі, карэспандэнцы, многія бяз подпісу, ба бацька быў вельмі сыцілым і не любіў асабліва выстаўляцца. Неўзабаве ён уладкаваўся кантралёрам у нейкім таварыстве і перавёз з сабой сям'ю. Тут, у Вільні, у 1911 годзе нарадзілася Людвіка.

Але жылі ў Вільні мы нядоўга. Калі пачалася першая сусьветная вайна бацькі выехалі разам з многімі беларусамі ў Пецярбург.

Сям'я Будзькаў, Пецярбург, 1915 г.

У Пецярбургу было багата беларусаў і разам з наехаўшымі стварылася вялікая грамада, якая ладзіла вечарыны, лекцыі, канцэрты. У горадзе голад, холад, вясенная атмасфера, а беларусы жывуць дружнай сям'ёй. Дзіверы нашай хаты не зачыняліся. Гэта была шчасльвая пара жыцця. Усе разам рабілі агульную справу па адраджэнню Бацькаўшчыны. У грамадзкім жыцці прымалі ўдзел нават дзеці. Малыя прысутнічалі на ўсіх пастаноўках і вечарах. Тады-ж маці і вышила для Іркі першы беларускі касцюмчык. Бацька ў той час быў вельмі заняты. Ён супрацоўнічаў з газэтай «Дзяяльніца», а яшчэ выношаў ідэю стварэння ў Будславе гімназіі.

У Будславе жыло нямана актыўных беларусаў, але трэба было каб імі нехта пакіраваў. Так як бацька любіў і умеў арганізоўваць людзей, ён намовіў іх на стварэнне гімназіі. У той час разъярнулася дзеянісць Беларускага настаўніцтва саюзу, які паўстаў у 1916 годзе, Беларускі нацыянальны Камітэт выказаў патрэбу «нацыяналізацыі беларускай школы». У Віленшчыне, Горадзеншчыне, Наваградчыне адчыняюцца беларускія школы, арганізоўваюцца настаўніцкія курсы. Бацьку з будслаўцамі прыступае да будаўніцтва ў Будславе гімназіі.

Калі будынак быў амаль зроблены, бацька паехаў у Вільню, каб зарэгістраваць гімназію. І трэба-ж было таму здарыцца каб у той самы дзень, у той самы час, у той самы пакой дзе ішла рэгістрацыя, прыйшоў Р.Астроўскі, які пры часовым урадзе Керанскага выкладаў у Менскім настаўніцкім Інстытуце. Р.Астроўскі заарганізаваў гімназію ў Слуцку і таксама прыйшоў яе зарэгістраваць. Бацька казаў, што заняткі ў Слуцкай гімназіі пачаліся на адзін дзень раней, чым ў Будслаўскай. Гэта былі дзяўце

першыя беларускія гімназіі, якія пачалі працаваць у канцы 1917 году.

Будслаўская гімназія была даволі вялікая. У першы год стварэння ў ёй вучылася 300 вучняў. Тады-ж пры гімназіі паўстаў культурна-асветніцкі гуртк «Вяночак». Драматычная сэкцыя гэтага гуртка ладзіла ў мястэчку спектаклі «Паўлінку», «Па рэвізіі», «Я яны жаніліся». З гэтymі спектаклямі вяночкаўцы выязджалі ў мястэчкі Даўгінава і Докшыцы.

У Будслаўскую гімназію і пайшла ў першы кляс Ірка. Людовіка і Часлаў пачалі навуку ў папярэднім клясе Віленскай Беларускай гімназіі, бо сям'я зноў мусіла пераехаць у Вільню.

Бацька быў весь час у разъездах. Ён быў сябрам управы Віленскага Саюзу Кааператараў, і працаваў кантралёрам у Саюзе. Туды ён съязгніў на працу і некаторых беларусаў. Але ян ўсе змаглі працаваць там, бо праца была цяжкая. Ездзілі па вёсках, невялічкіх мястэчках, аб'язджаючы ўсю Польшчу. Уесь час на калесах і на сухім пайку. Але бацька неяк трymаўся. Ён быў вегетарыянец, і гэта яму дапамагала. Бацьку падабалася ягоная праца, бо весь час сустракаўся з новымі людзьмі, мог весьці агітацыю за беларускую ідэю. Часамі, падчас службовых камандзіровак па мястэчках, у старажытных маёнтках трапляліся яму рэдкія беларускія рэчы і выданыні, якія ён пасля перадаваў для Беларускага музея імя Івана Луцкевіча. Бацька цікавіўся гісторыяй і вельмі хацеў, каб Ірка вучылася на гістарычным факультэце Віленскага ўніверсytetu. Любоу бацькі да гісторыі Беларусі ўспадкаў наш брат Часлаў. Бацька вельмі хацеў, каб усе мы атрымалі вышэйшую асвету. Вучоба трах дзяцей каштавала вельмі дорага. Акрамя таго бацька шмат каму зь беларусаў дапамагаў ма-

тэрыяльна. Таму, каб трываць сям'ю на належным ўзроўні, ён мусіць багата працаўца. Акрамя таго ён пісаў артыкулы пра каапэрацыю ў польскія каапэратыўныя выданні. Гэта крыху дапамагала сямейнаму бюджету.

Бацька вельмі рэдка бываў дома, бо мусіць разыяджаць з рэвізіямі па тэрыторыі ўсёй Віленшчыны, а пазней пераехаць нават у Варшаву. Прыйеджаў ён толькі ў час "непрацоўных" дзён. Але нават тады ў хадзе не сядзеў. Ішоў да сяброў, знаёмых, каб пачуць навіны, абмеркаваць новыя пляны і задумы. Прыйодзіў далёка запоўнач, калі мы ўжо спалі. Часта зборкі адбываліся ў нашай хадзе. Мы амаль ня бачылі бацькі, і калі ён прыйеджаў, то ў нас было нейкое дзіўнае пачуцьцё, што ён дома. Увесе час бацькам монда цікавілася паліцыя. У хадзе часта рабілі вобыски. А так як было заўсёды багата кніжак, вобыскі цягнуліся ўсю ноч. Паліцаі, перагортваючы кнігі жаліліся, што бацька дае ім багата працы.

Аднойчы паліцыя прыйшла, калі бацькі не было дома. Перапалоханая гаспадыня хаты, спрасонак ніяк не могла адчыніць дзвіверы. Паліцыя думала, што ўсё гэтаробіца спэцыяльна, каб А.Будзька меў час уцякчы з хаты, і вырашала дачакаць яго. На шчасце, бацька не прыйшоў да хаты. Выпадкова адразу пасъля службы ён зайшоў да знаёмых, ад якіх ўсё і даведаўся. Ён мусіць нелегальна перайсці мяжу і пераехаць у Коўна. Аднак там ён прыйшоў нядоўга. Беларусы запрасілі яго ў Рыгу для стварэння ў Даўгінску гімназіі і ён перарабраўся туды.

Бацька заўсёды казаў: там дзе чалавек нарадзіўся, там ён мусіць і жыць. Напярэдні 1939 году мы пераехалі Будслаў, каб настала пасяліцца там. Бацькі прыдбалі прыгожы кавалак зямлі на беразе возера, купілі лес для будаўніцтва хаты. Але баць-

коўская мара так і не споўнілася. Пасъля «вызвалення» Заходняй Беларусі савечыкі забралі наш лес і разам зь ім нашую надзею. Бацька перайшоў працаўца ў Вілейку бухгалтерам. Перад самай вайной, у 1940 годзе ён па справах працы ездзіў у Менск, дзе наведаў сваіх старых сяброў Купалу, Бядулю і, здаецца, Коласа. Вярнуўшыся ён з гэтай паездкі падаўленым. Першы раз бачылі бацьку ў такім стане. Ён ня мог забыць сваёй сустрэчы з Купалам, які быў яго добрым сябром. Бацька шчыра расказваў пра падзеі, пра жыцьцё, Купала-ж ўсё маўчаў. Адчувалася, што той быў вельмі напалоханы бацькаўскай шчырасцю і нечага баяўся. З. Бядуля, які быў з тых-жэ самых ваколіц, што і бацька, пасъля гутаркі зь ім, ціха запытаваўся: «Дык ты з усім так гаворыш? Глядзі, больш нікому так не кажы».

Бацька быў вельмі здыўлены, бо ён казаў тое, аб чым думаў. Па сутнасці мы не жылі пад савечыкамі, а пры польскай уладзе, тое, аб чым бацька расказваў Купалу і Бядуле, гаварыць не забаранялася.

Калі пачалася вайна бацька паехаў у Менск, дзе нейкі час працаўваў у гарадзкой управе інспектарам. Але таму, што быў вельмі прынцоповым і ад усіх вымагаў адказнай і добрасумленай працы, многія не ўзылюблі яго і казалі: «Вось гэты заўсёды ўлезе з сваім доўгім носам». Бацька, пабачыўшы, што зь яго працы карысці мала, пераехаў у Баранавічы. Пасъля, калі савецкая армія пачала наступаць, мусіў выехаць з маці у Варшаву, адтуль у Нямеччыну. Усе разам сустрэліся ужо ў ЗША. Пасъля доўгіх гадоў жыцьця плаособу пасяліліся пад адным дахам. У ЗША бацька працаўваў нейкіх пару гадоў і выйшаў на пэнсію. Гэта дало яму мажлівасць актыўна ўключыцца ў грамадzkую працу, якой ён займалася амаль да съмерці, 14 жніўні 1958 году.

Усім вядома, што Уладзіслаў Галубок быў артыстам і драматургам, арганізатаром «тэатра на колах», яго дырэктарам і рэжысёрам. Вядома таксама, што ў вольны ад працы час ён пісаў карціны. Але мала каму ведама, хтобы ў доўгі час у тэатры мастаком, пісаў «заднікі», рабіў эскізыя вопраткі, бутафорию, наносіў першы грым артыстам.

Нельга было ўбачыць на «афішах» таго часу і прозывіща мастака, якое звычайна стаіць побач зь імем рэжысёра. Але мастак быў у кожным спектаклі. Зразумела, самі артысты добра ведалі яго. Яны верылі: ніхто другі ня можа лепш намаляваць заднік ці паклаксыці грым артыстам, чым гэта зробіць сам дзядзька Галубок.

Увогуле, кожны артыст меў даволі шмат ававязкаў апрач ігры, так, напрыклад, артыст Бусел ведаў стяльнярону справу, артыст Чайлітка ўмёў добра вышываць беларускі арнамэнт на кашулях і рушніках. Многія ўмелі ткаць, шыць і вязаць. Былі майстры імітацыі гукаў розных жывёлаў або звяроў, як напрыклад, артыст Блажэвіч і Згіроўскі. Менавіта ў тэатры Галубка пачаў сваю дзеянасць музыкі і кампазытара славуты Нестар Сакалоўскі.

Краявіды роднай прыроды на задніках, якія ўпрыгожвалі ледзь ня кожны спектакль, У. Галубок пісаў клеевымі фарбамі.

Галубок, акрамя работы для тэатра, займаўся яшчэ і пэйзажным жывапісам. І трэба сказаць так грунтоўна, што для каго іншага такая праца могла стаць прафесіяй. Ён заўсёды зъдзіўляў сваёй незвычайнай энергіяй, якой хапіла-б на добры дзясятак асоб. А ён адзін знаходзіў час рабіць ўсё для тэатра і нават яшчэ займацца станкам-вым жывапісам.

Мне пашчасціла прымасць удзел у адборы ягоных твораў для першай асабістай выстаўкі, якая адбылася ў 1935 г. у Доме пісьменнікаў, што рэзмяшчаўся на Савецкай вуліцы. Задача была не зь лёгкіх, бо нас было толькі дваіх: я, малады мастак, без ніякага вопыту крыткі мастацкіх твораў іншых матакоў, і сам аўтар, які, як і ўсе аўтары, губляўся ў ацэнках уласных прац. Памятаю, што дачка Галубка Люся, раіла бацьку паказаць веснавы єщод, бо ён быў напісаны аля-прыма, што значыць вельмі хутка, у адзін мах, з наскоку. У гэтым творы чулася непасрэднасць, і хаця на вымалёўку дробязей не хапіла часу, галоўнае, быў схоплены вясновы настрой.

На tym хатнім мастацкім савецце мы ухвалілі звыш 40 твораў Галубка, сярод якіх было 10 палотнаў большых памераў. Яны ўжо мелі назоў, бо аўтар лічыў іх карцінамі за тое, што пісаў іх працягla, звязаўчыся да эпічнага матэрыялу, перарабляю-

шкуаючы новыя сродкі выразнасці ці новыя тэхнічныя прыёмы. Пісаў Галубок алейным і фарбамі і любіў больш мастэхін, чым пэндзлі, бо лічыў, што маастаэхінам хутчэй дабешся фактуры, хутчай схопіш тое, што часта звяняе съятло і цені, каліярыт навакольля. Эта ўжо не нацорморт, а жывая прырода, дзе ўсё рухаецца. І за гэтым рухам нельга ўгнацца, тут патрэбен энцюд, хуткі накід ці зрокавая памяць.

Галубок многа чытаў. Першэ месца тут змалі творы драматургіі і літаратура аб выяўленчым мастацтве. Вельмі любіў Шэкспіра, збор твораў якога меў у сваёй бібліятэцы.

Любіў Галубок наведаўцаў Віцебскі мастацкі тэхнікум, а за час навучанья ў ім яго сядрняй дачкі Люсі прыезджаў два разы штогод. Тут трэба адзначыць, што мастацкі тэхнікум меў даволі моцны на той час драмгурток. У ім было многа здольных хлапцоў і дзяўчут, што адначасова выконвалі ролі і рабілі афармленыне спектакляў так добра, што ўвогуле з дэкарацыямі і вопраткай, якую бралі ў тэатры «на пракат», атрымоўваліся цікавыя пастаноўкі. Драмгурток неаднойчы запрашаўся іншымі на вучальными ўстановамі горада на «гастролі». На прэм'еру спектакля «Бязвінная круй», які ставіла Люсі Галубок, Уладзіслаў Галубок спэцыяльна прыезджаў з Менску. Як і бацька, Люсі ведала, хто з студэнтаў патрапіць на ту ці іншую ролю. Ужо тады вызначаўся добрай ігрой студэнт Анатоль Трус, пазней народны артыст Беларусі.

Наогул, Галубка цікавіла моладзь яшчэ такіх навучальных установаў, як Беларускі педагагічны тэхнікум і вячэрняя школа рабочай моладзі, адкуль з гурткоў мастацкай самадзеянасці часта выходзілі здольныя таленавітыя кадры для Галубкоўскага тэатру.

З того часу, калі вандроўны тэатр Галубка атрымаў новую назыву — БДТ-3, а кіраніўк яго стаў дырэктарам — усё стала мець тую саліднасць, што і ў іншых тэатрах: свой рэжысёр, свой мастак, свой памрэж, касцюмерная, бутафорная майстэрня, электрыкі ды грэмёры. Тэатр пашырыўся, але Галубку працаўцаў было няцяжка, бо артысты па звычы ўконвалі самі тыва работы, на якія зараз прыйшли новыя людзі. Галубок як і раней, але з большай адказнасцю ставіўся да новых авабязькаў.

Напачатку новага сезона па традыцыі выстаўляліся ў файе тэатра творы жывапісу, зробленыя за час адпачынку Уладзіславам Галубком. Значэнне гэтых выставак пераацэніваць нельга. Яшчэ і зараз сустракаем людзей, якія кажуць, што першы твор жывапісу ўбачылі менавіта ў тэатры Галубка. Дарэчы, многія палотны Галубка заставаліся пасцяля гастроляў там, дзе пабываў тэатр. Вядомасць артыста выклікала асаблівую цікавасць да яго з боку беларускіх мастакоў. Яны малівалі або ляпілі яго партрэты, а часамі рабілі і саброўскія шаржы. Аднойчы як і адваражыўся і зрабіў саброўскі шарж, дзе дзядзька Галубок у сваім вядомым усюму Менску капяляшы, што насіў набакі стаіць ля мальбера з палітрай у руцэ і малюе свой аўтапартрэт. Пазіраваць для мастакоў Галубок не любіў, бо гэта прымушала яго па доўгу сядзець нерухома на адным месцы, а яго натура супраціўлялася ўсякай бяздзейнасці. А вось фатаграфавацца, як і ўсякі артыст, ён любіў і ніколі не адмаліяў фотографам. Шкада, што не засталося ніводнага з тых партрэтав. Захаваліся толькі рэдкія сімейныя фатаграфіі ды ўспаміны тых, хто добра ведаў яго.

А зараз давайце зъвернемся, да таго боку жыцця Галубка, што заваеца асабістым,

хатнім, сямейным.

Сказаць па шчырасьці, на першым месцы ў Галубка заставаўся ўсё-такі тэатр. Калі мы возьмем нават гісторыю ўз্যнікнення трупы Галубка, дык самы першы яе каркас складаўся з членаў яго сям'і. Гэта была амаль тыповая зьява для тых часоў. Тоє сямое было і ў Ігната Буйніцкага ў іншых, хто пачынаў гуртаваць вакол сябе мастакія сілы. Праўда, гэтыя тэатральныя калекцыі існавалі нядоўгі час, бо царскі ўрад бачыў для сябе ў тым руху нешта нацыянальна небясьпечнае і хутка ліквідаваў гэтыя пачынанні. Галубку больш як кому па-শчасьціла, бо ягоная мара зьдзейснілася.

Дзяцей у Галубка было шасцьцёра: трох хлопцы і трох дзяўчынкі. Старэйшая за ўсіх —Багуслава і самы малодшы Сігізмунд, што нарадзіўся пад Масквой у Загорску ў 1918 г.

На пачатку першай імперыялістычнай вайны Галубок, працуячы на чыгуначы, вырашыў вывесці свою сям'ю ў Сергіеўскі Пасад, далей ад вайны, дзе сям'я знаходзілася да 1918 г. «Польская» уцекачы, як іх называлі тутэйшыя жыхары, карысталіся манастырской сталоўкай, бо за харчы плаціць было ня трэба.

Потым сям'я пераехала ў Менск, дзе пасялілася на Праводнай вуліцы. Праводная вуліца мусіць таму і звалася, што па ёй праходзілі ў драўляных калодках гурхацелі ўраніцы і ўвечары па драўлянаму тратуару гутнікі. Галубкі жылі ў прыватнай кватэрэ, што складалася з трох невялікіх пакой-чыкаў. Для сям'і з 8 чалавек, кватэра была «вельмі малая». Дзеці спалі нават па двох, а бацька мусіў адпачываць на кухні з адчыненымі дзвіярымі, каля печы, бо раматуз яму не даваў супакою.

18 гадоў сям'я жыла ў гэтай драўлянай кватэрэ, дзе ні вады, ні электрычнасці не

было, а дровы купляліся на рынку. Толькі ў 1936 годзе Галубок, нарэшце, атрымаў квартэр з 4 пакояў, у так званым «доме спэцыялістаў». Гэта было ў год юбілею тэатра, які адзначаў сваё 15-гадове існаванне ўжо ў якасці БДТ-3, у Гомелі.

Зараз, калі мы разглядаем тыя нешматлікія фатаздымкі, што захаваліся да гэтага часу, на нас глядзяць тры дзяўчынкі, апранутыя ў беларускія касцюмыкі. Гэта і ёсьць трох дачак Галубка — Багуслава, Вільгельміна й Эмілія. Вось яшчэ адно фота, дзе босая дзячынка ў хустачцы з торбачкай стаіць у роспачы, скліўшы галоўку... Гэта малодшы сын Сігізмунд у ролі дзяўчынкі (дачкі Ганкі). Як-же ён плакаў, бо не хацелася яму, каб ведалі дзеці з Праводнай, што ён у спадніці...

Вось запіс самога Галубка, мабыць гэта даведка, бо на расейскай мове: «Как государственный театр, был признан в 1925 г., а до этого именовался труппа Голубка. Первые пионеры с 1920 г. нашего театра были —Галубок, жена, три дочери, 2 сына...»

У той час хадзіў сярод знаёмых жарт, быццам сам Галубок, адказваючы на пытанніе, хто складае яго тэатр, казаў: «Люсю, Багуску, Мілку, жонка ды я». Аспрэчваць гэта съвярджэннне ніхто не браўся, бо гэтак і было на самой справе.

Галубок любіў выступаць з дакладамі на сустэрэчах у Менскім педтэхнікуме, універсытэце і ў іншых месцах, дзе гаворка ішла аб ролі тэатра і літаратуры і, наогул аб мастацтве. Ён браў з сабой дачку Люсю, якая дэкламавала вершы Я.Купалы й Я.Коласа. Часта дзецы мусілі кідаць школу на нейкі час, бо бацька браў іх на дарогу на канцэрты ці выступленні ў самім Менску. Вярталіся дадому позна ноччу пешшу, а назаўтра школа, што была далёка ад Праводнай на Саборнай плошчы. Вядома,

вучоба храмала на дзьве нагі, што балюча адбівалася на дзіцячай пісніхі, бо дзёйнікі былі съведкамі ўсяму, але бацька, як бачым, на першае месца ставіў тэатр, і гэта было нязыменным законам.

Запомніўся такі выпадак, калі два сыны рубалі дровы, і Лёсік, як звалі ў дому Леапольда, дапамага ў старэйшаму брату Эдзіку, ставіў на калоду паленцы. Здарылася так, што сікера ў руках Эдзіка зрабіла рух не ў тым напрамку і стукнула па руц. Балюча было маці глядзець на гэта, але яна мусіла ісць ў тэатр, съпяваша і танцеваць.

Вядома, што дзеци Галубка так ці інакш прыймалі ўдзел у рабоце тэатра, толькі адзін Леапольд не ўвайшоў у бацькоўскі пералік ўдзельнікаў, бо яго цікавіла тэхніка, менавіта аўтамашыны, на якіх працаўаў перад вайной і ў час вайны, дзе загінуў разам з танкам, якім кіраваў.

Розны лёс склаўся ў дзяцей Галубка. Пасылья вучобы шляхі прывялі Эдуарда ў Акадэмію навук БССР, дзе ён працаўаў старым навуковым супрацоўнікам, Сігізмунд стаў элекTRYКАМ, нейкі час працаўаў «асвятляльнікам» у бацькі ў тэатры, а потым на млыне ў Менску. Старэйшая дачка стала доктарам, малодшая аграномам, сярэдняя Люся пайшла ў Віцебскі мастацкі тэхнікум, дзе я зь ёй і пазнаёміўся.

Траба сказаць, што інтэрнат мастацкага тэхнікума быў надта дрэны, драўлянныя тапчаны з клапамі, нягрэзочыя печы, адсутнасць каналізацыі, умывалка адна на два паверхі, калідоры агульныя, мыць бялізу не было дзе, туалет у канцы двара, амаль без дзівярэй, бо не зачыняліся, у мароз не ўайсці не падышыці. Здавалася-б у тыхіх умовах камэндантам павінен быць дужы мужчына, а тут наадварот — дзячына, Галубок Люся, дачка вядомага артыста. Калі дырэктар Вольскі выштурхнуў

мяне з тэхнікума, яна прыйшла ў мой пакой і сказала: «Ціхановіч, табе трэба пакінуць інтэрнат, бо я цябе ўжо выпісала з дамавой кнігі». Гэтая дзячына была вельмі сур'ёзная ды яшчэ напускала на сябе такую суворасць, што здавалася, яна небрахала — выкрэсліла мяне з сыпіску ў дамавой кнізе і ўсё тут.

— Галубок, пачакай, прашу я. — Я напісаў ліст сваёй маці ў Менск, дык чакаю адказу. Будзь чалавекам, можа я сам паседу ў Наркамасыветы, паеду з малонкамі, пакажу там, што магу малываць

— Ну што-ж паглядзім, пачакаем.

Дачка Галубка была сярэдняга росту з чорнымі вачымі, наслід мужчынскую кепку, пад якой стрыжка — каса была ўжо на ў модзе. Спрытная, без усякага страху з другога паверху зъядзжала на пырыалах ўніз. А каб бегчы на другі паверх, дык праз тры прыступкі — не інакш. Пра яе казалі, што яна ўзьбіралася на сцяну Ўсьпенскага сабора, які стаяў яшчэ ў руінах, і на дзіва ўсіх крочыла па сцяне, быццам лунацік. Усьпенскі сабор стаяў на высокім беразе Заходній Дзвіны, а пагэтаму глядзеўся зынізу ў ракурсе яшчэ больш цікавым. Хто яго разбурыў і калі ніведама, толькі ведаю, што студэнты майго курсу малівалі яго зынізу ў восені і зімою. Я-ж у гэты час быў выключаны з тэхнікума.

Праз год, пасылья майго вяртання ў тэхнікум, дзе абстаноўка зъянілася карэнным чынам, нас студэнтаў, адvezылі ў Лёзіненскі раён убіраць лён ды рабіць іншую сельскагаспадарчую працу. Пачалася калектывізацыя й адразу наступіў голад. Мы студэнты мусілі працаўаць, гатаваць сабе ежу, адпачываць на падлозе ў нардоме, і ўсё рабіць гуртам, з аднолькавай аплатаю за працу. Колькі раз здараўлася так, што мы зь Люсіяй Галубок працаўалі побач,

і яна мне казала, каб я шкадаваў свае руکі, бо лён быў немалады ды непраполаты, разам з калочымі дзядамі, якія разьдзіралі руکі да крыві.

—Паслухай,— казала яна мне,— ці не дурань ты ёсьць, каб так выпэндрывацца. Трэба паволі, бачыш ўсё ідзе добра, ні ў кога ня то што крыві, нават мазалёу ня бачаш.

Іншы раз яна сымлялася над майм абуткам, у якім, як яна казала, можа прарастьці лён у добрых умовах. Што праўда, то праўда, абутак быў стары і сапраўды развальваўся на вачах.

Час ад часу Галубок Люсі атрымоўвала ад маці харчовыя пасылкі ды запрашала мяне на вячэрну, бо казала, адной неяк няёмка ёсьці. Калі яна мела гроши, мы хадзілі ў кіно ці ў Віцебскі цырк, а калі я атрымаў гроши за бутафорню ў яўрэйскім тэатры, разам хадзілі ў рэстаран, дзе амаль нікога не было, а за вялікія гроши давалі катлетку ды трохі бульбы.

Ужо ў 1932 г. у канцы майго навучання ў Віцебск прыехаў БДТ-3. Гэта быў трэці па ліку з тэатраў у Беларусі, ён стварыўся з складу вандройнага тэатру Галубка і меў ужо сталую базу ў Гомелі, у гарадзкім цырку. Радасці Люсі не было канца ды, сказаць па праўдзе, і маёй таксама. У летнія канікулы мы зь Люсіяй заўсёды былі разам і я, вядома, бачыў, як сыціла і ў якой цеснаце жывемнага людная сям'я Галубкоў. Я ўжо бываў у іх кватэры на Праводнай вуліцы ў драўляным прыватным доме, дзе яшчэ жылі сям'я паэта Алея Дудара-Дайлідовіча ды нейкая сям'я з чатырох чалавек.

Мяне тады зьдзіўляла, як такому чалавеку, як Галубок, далі самае пачэснае званынне народнага артыста, а кватэры не далі. Але Галубок для сябе нічога і не

прастіў, а калі зьвяртаўся да Чарвякова, дык толькі за дапамогай тэатру, бо гэта было яго галоўным клотапам. І яму было ня сорамна прасіць, каб далі троху большыя аклады артыстам ці датаци ў тэатру, які амаль нікага даходу ад продажы білетаў ня меў.

Вось неяк летам я сабраўся з духам, каб сказаць Галубку тое, што павінен быў сказаць даўно, але ўсё не адважваўся, як казалі раней, прасіць рукі ягонай дачкі Люсі. Памятаю, сядзім мы зь Люсіяй на кухні, дзе бацька канчае сънедаць, і я пачынаю здзяля, бо ня ведаю, як гэта робіцца ў сучасных умовах, сказаць: «Мы зь Люсіяй рашилі ісцьці ў ЗАГС». Галубок пытаецца: «А як вы будзеце жыць?» Відаць, мае на ўзваре гроши.

Люсі адказае: «А Жэні добра малюе», — і глядзіць на бацьку. У таго, па вачах бачу, нейкія іскаркі з добраіх ухмылкаю забегалі, маўляў: бачу-бачу, але ці праживіце вы з гэтых малюнкаў? Ці ведаеце вы, што такое сямейнае жыцьцё?

Галубок ўстаў і кажа: «Што-ж, я ня су-праць, даўно бачу, што вы адзін без аднаго дня пражыць ня можаце. Хай будзе па вашаму». Ні табе пацалункаў з боку дачкі, ні табе падзякі з боку жаніха, ні нейкага благаславення з боку бацькі. Аніякага вясельля не было назначана. Не памятаю, дзе была маці Люсі пры гэтым, толькі яна была давольная выбарам сваёй сярэдняй дачкі. Праўда, нас турбавала, што скажа адносна жаніха бабуня, у якой Люсія была на першым месцы. Таму мы мусілі паехаць на агледзіны.

Усе, хто ведаў маці Уладзіслава Галубка, лічылі яе мудраю бабуняй. Сапраўды, столькі дзяцей ўзгадаваць адной, што цяжка ўявіць. Ніхто з унукаў ня бачыў дзядуню, бо зарана ён пакінуў жыцьцё. Таксама і бацьку дзядзі Сярожы не бачылі. Тут

вінаваты лёс, зарана памёр ад сухотаў.

Бабуня жыла разам з малодшым сынам, які быў машыністам на Заходній чыгунцы. Жылі ў прыватнай хаце, ад якой на дзесяць крокоў была баня, прыстасаваная для жыцця. Тут бабуня прымала гасцей са знаёмых, што прыходзілі да яе за парадаю, або каб яна на картах убачыла тое, што чакае наперадзі. Яна ведала шмат такіх траваў, што вылечваюць усе хваробы, якія схаваны ад чалавечых вачэй. А тое, што яна магла загаварваць рожу ды навучыла гэтаму свайго старэйшага сына Ўладзіслава, гэта такая прауда, якая не адзін раз съведчылася на самой справе,

Галубок вылячыў ад рожы даволі многа людзей, але пасля надання яму пачэснага званьня мусіў адмовіцца ад такой добраі справы, каб не пашкодзіць свайму аўтарытэту.

Я цікавіўся ў Люсі, як бацька рабіў тую справу, у чым заключаецца ўсё чарадзейства ці варажба. Аказалася, што ўсё было вельмі проста. Ен браў сцізорік і заточваў драўляную трэсачку, макаў яе ў чарнілы, якімі пісаў свае п'есы, абводзіў рыскую ўсю пляму рожы і па круге яе пісаў нейкія лічбы. Праходзіць нейкі час, рожа сыходзіць, застаецца толькі ружовая плямка, і былы хворы прыходзіць да бацькі са словамі падзякі, бо нікіх грошаў ён на браў.

Для мяне і сёняння застаецца незразумелым усё гэтае, і толькі прыходзіцца шкадаваць, што Галубок не навучыў лячыць рожу такім, нікому невядомым спосабам, сваю дачку, маю жонку Люсю.

Вось мы з Люсіяй сядзім у бабуні, у яе хаце, на стале нейкай зеляніна, але я нічога не бачу, акрамя чорных вачэй бабуні. Яна патроху пытаецца, чым займаецца маці. Я адказваю, што яна хірургічная сястра,

працуе ў бальніцы, што на Ленінскай вуліцы. Далей бабуня ставіць тры чаркі і налівае звычайную гарэлку. Усе выпілі разам, але мяне аж перадзёрнула, і я адразу зьбялеў (аб гэтым казала мне потым Люся). Што было казаць, мне хапіла адной чаркі. Я сядзеў нерухома, пакуль бабуня не паставіла свае выдатныя бліны зь съмятанамі. На гэтым скончылася наша першое знаёмства. Пасьля агледзінаў майі пэрсоны на чарзе апынуўся Аскар Плісан, жаніх старэйшай дачкі Галубка Багуславы. Плісан прайграў агледзіны, бо ён сёрбаў чарку за чаркай, нават не маргнуўшы вачымя. Выручыла Акарда, як бабуня вымаўляла ягонае імя, толькі тое, што ён быў доктар, ды яшчэ хірург, няхай сабе і ўёрэйскай нацыянальнасці.

Прайшло некалькі месяцаў пасля аглядзінаў, і вось у лютым 1933 г., каля 9 гадзін раніцы прыйшлі мы з Люсіяй на пляц Волі, дзе быў ЗАГС. Было яшчэ цёмна, бо зіма. У ЗАГСе чамусьці выключылі съятло, гарэлі свечы, ніякіх съведкаў, ніякай урачыстасці. Недзе мы прылажалі рукі, рассыпаліся, а праз тыдзень забралі пасъведчаныне, што мы жанатыя людзі. Маці Люсі выдала нам 5 рублёў золатам. З гэтай манетай пайшлі мы ў Таргсін і купілі сабе шпалераў на адзін пакойчык, лямпавы прымус ды мне корту на блузу -талстоўку, якую пашыла Люся на швейнай машынцы, што была як падарунак бабуні на нашае вясельле. Вось і ўсе справы, што ў жыцці чалавека запамінаюца на ўсё жыццё.

(Працяг у наступным нумары)

Аўтабіяграфія

Канстантына Барысавіча Езавітава

Напісаная для перакладу ў нямецкую мову

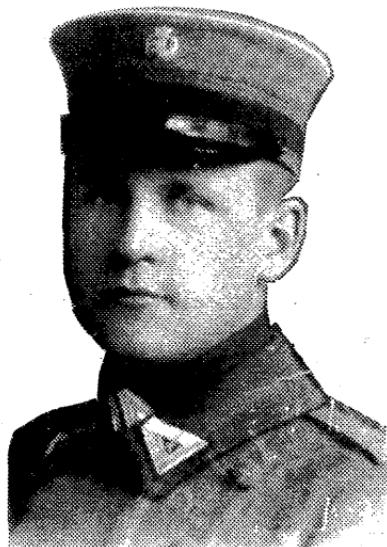
29. X. 1943.

Рыга.

Паважаны сябру!

Перадаў мне сп. Радзюк і сп. Сядура, што Вы жадалі-б' меца матар'ялы з маёй біяграфіі. Нажаль, я дужа заняты іня маю часу напісаць Вам, дзе што ў беларускай мове, дык пасылаю ужо гатовую аўтабіяграфію, што даваў у расейскай і нямецкай мовах у нямецкія ўстановы. Яна падрабязана асьвятлае год за годам факты майго жыцця, хаця-ж і няпоўна, але няма ў ёй таго, што я лічу самым галоўным, маіх поглядаў на беларускую справу і маіх летуцененняў аб нашай будучыне. Вам зразумела прычына. Дык карыстайце гэты матар'ял, калі ласка, на-Ваш погляд, Моцна цісну руку.

К.Езавітаў.

Канстанцін Езавітаў

Аўтабіяграфія Канстантына Езавітава была знайдзеная ў дакументах архіва КДБ і перададзена ў рэдакцыю часопіса «Полацак» доктарам гістарычных навук Уладзімірам Міхнюком і доктарам гістарычнага навук Якавам Паўлавым

Паважаная Рэдакцыя
«Беларускай газэты».

Дужа прашу выбачыць, што надсылаю тое, што знайшоў пад рукамі, што ўжо было гатовым у нямецкай і расейскай мовах. Беларускія ўстановы маёй біяграфіі па-куль што не цікавіліся, а для немцаў трэба было даваць, або ў расейскай або ў нямецкай мовах!

К.Езавітаў.

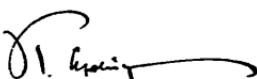
29. X. 1943
Пурга

Підсумок Сирку!

Надійдуши си Редкол і м. Сімферополь, чини та
надані-т місті підтверджено з нашої біографії.
Членам та дружинам їх наше спаси відповідь
Чин зголосив з Генеральним віде, що підтверд
чено ізмінено ажові біографії, чини годин та розмір
і підтверджені членами та членами дружинами
надійдуть підтверджені та єдині згідно з нашими
підтверді, хард-тє і згідно, але чини їх є юношами,
чили з низькою кваліфікацією, мати підтверд
ити Генеральному Суду і членів відповідної ст
данії? Відповідь. Наш зголосили відповідно.

Цим підтверджено чини членів та дружин членів
на Пурга членів

Листа члену Пурга

Ліст К.Езаевітава, які буї далучаны да ягонай аутабіяграфії

Нарадзіўся 5-га лістапада 1883 г. (па старому стылю) ў Дзьвінскай крэпасці, дзе стаяў тады 100 пяхотны Астроўскі полк, у якім служыў мой бацька. Дзіцячыя і школьнія гады праходзілі ў горадзе і крэпасці Дзьвінск, кожнае лета пераезджачы, як і ўсе сем'і вайскоўцаў, у лягеры пад Дзьвінскам. Толькі трох разы, у летніх месцы, пацасыціла мне трапіць на Полячынчу, адкуль паходзяць мае бацькі. Гэтая паездка пазнаёміла мяне з бытам беларускіх вёсак Петра-Палаўскай воласці, мацьніх злучылі з родным народам і мелі моцны ўплыў на мой нацыянальны настрой у далейшым жыцці й дзеянасці.

Грамадзкім настроем я захапіўся вельмі рана: ужо ў Дзьвінскім 6-клясным гарадзкім вучылішчы прыняў я ўдзел у вучнёўскіх гуртках і ў выдавецтве рукапісных часопісаў: «ПУГА» на беларускай мове і «БІЧ» на расейскай.

Многа чытаў у час вучобы, асабліва захапляўся апісаньнямі падарожжаў і гістарычнымі аповесьцямі і раманамі.

Па заканчэнні вучылішча бацька вырашыў накіраваць мяне па свайму шляху і зрабіць афіцэрам, але я, захоплены ідэй нарадавольстваў «хождением в народ» лічыў, што самай пачэснай працай зьяўляецца праца настаўніка. З гэтай мэтай я стаў рыхтавацца да адпаведных экзаменаў. Прачытаныя кнігі, а таксама ідзі, якія наслідзілі ў паветры і галовах моладзі яшчэ больш умацавалі мяне ў сваім рашэнні. А так як я любіў маляваць і зьбіраў рэпрадукцыі карцінаў, то, пэўна, сутыкнуўся з цудоўнымі працамі акадэміка Багданава-Бельскага «Вусны лік», «На парозе школы», «У хворага настаўніка» і інш. Яны зрабілі на мяне моцнае ўражанье. Я пасварыўся з разліваным бацькам, восеньню 1910 г.

здаў экзамены на тытул настаўніка пачатковай школы і катэгараўчына адмовіўся паехаць ў Віленскую вайсковую вучылішча, куды накіроўваў мяне бацька.

З 1-га сакавіка 1911 г. я прыступіў да працы настаўніка, спачатку ў Дзьвінску, як практиканта, а з 1 верасня таго-ж году ў Ліксыненскай школе Дзьвінскага ўезду сяродзьмешанага беларуска-латгалскага насельніцтва, якое знаходзілася пад моцным уплывам польскага памешчыка Плятэр-Зібера і паляжуючых ксяндзоў. Гэта дало новы штуршок і новы кірунак мaim нацыянальна беларускім настроем. У Ліксыненскай школе я многа чытаў і займаўся музыкай, так як ў школе было фартэпіяна, скрыпка й іншыя інструменты.

Два гады працы ў народнай школе ўпэўнілі мяне, што я стаю на правільнай дарозе. У вёсцы я прачытаў многа пэдагагічных і грамадзка-палітычных кніг і з прыемнасцю, заязджаючы ў Дзьвінск упэўніваўся, што мае сябры ў гарадзкай мітусіні дарма губляючы час і моцна адстаюць у сваім духоўным росьце. Мне прыходзілася расказваць ім аб прачытаным і заахвочваць іх чытатць больш.

Жадаючы паднімці свою кваліфікацыю і назапасіць новыя веды, я ў 1913 годзе паступіў у Віцебскі настаўніцкі інстытут, дзе атрымаў стылізধу, так як вытрымаў спэцияльныя конкурсныя іспыты адным з першых.

У інстытуце я ня толькі вучыўся, але і прысьвячаў шмат часу грамадзкай працы: арганізаваў касу ўзаемадапамогі слухачоў інстытута, прымаў актыўны ўдзел у інстытуціям літаратурным гуртку ў арганізацыі інстытуціях вечароў, на якія мы запрашалі беларускага пісьменніка Віцебшчыны Аляксандра Пшчолку, які выступаў з сваімі творамі, а мы самі выступа-

лі зь беларускімі харавымі песьнямі. Адна-
часна я слухаў лекцыі на Віцебскім ад-
дзяленні Маскоўскага археолягічнага ін-
ститута, які змяшчаўся ў будынку нашага
настаўніцкага інститута і працаў веча-
рамі. У наш літаратурны гуртк уваходзілі
лепшыя сілы інститута, і далей яны ады-
грывалі вялікую ролю ў беларускай нацыя-
нальнай працы.

У 1915 годзе восеньню мне дазволілі да-
тэрмінова здаць экзамены ў спэцыяльной
камісіі за курс інститута. Я экзаменаваўся
два месцы (сінегань, студзень) і 23 студ-
зеня закончыў іспыты, атрымаў атэстат і
выхадаў у Петраград, дзе з 1 лютага быў
заличаны юнкерам ў Паўлаўскае вайсковае
вучылішча.

Тут трэба шчыра прызнацца, што я таму
так съяшыў з заканчэннем інститута і
паступлением у вайскове вучылішча, што
лічыў гэта пытаныне гонару: бацька быў на
фронце, а мы маіх малодшых браты вучы-
ліся у полацкім кадэцкім корпусе. Таму я
не хацеў, каб яны падумалі, што я хачу
ухіліцца ад удзелу ў вайне. Акрамя таго, я
памятаў, што ў спрэчцы з бацькам аб выбара-
ры прафесіі, я яму сказаў, што у мірны час
не хачу быце афіцэрам, а у час вайны —
пайду добраахвотнікам. Каб выкананы гэтае
абязынне, я ужо ў першыя дні вайны па-
даў прашэнне аб дазволе мне пайсці до-
браахвотнікам, але інституція кіраў-
ніцтва асьведчыла, што мне, як стыпэн-
дыянту, не дазваляе гэтае зрабіць. Тады я
адмовіўся ад далейшага атрыманья сты-
пэндыі. Начальства адказала, што гэтага
мала, што я, каб быць вольным ад абавя-
зковай настаўніцкай службы за стыпэндью,
абавязаны вярнуць ўсю атрыманую суму. Я
зъяўрюўся да бацькі, але бацька адказаў,
што ён вельмі рады, што я ў інституте, і
што дастаткова для Бацькаўшчыны тых

двух раненіяў і моцнай кантузіі, якую ат-
рымаў ён. На мяне ён ускладае клопаты аб
сям'і, так як зноў вяртаецца на фронт і не
ўпэўнены, што ў чацверты раз усё абы-
дзеца шчасльва. Прыпушчаю, што мой
бацька напісаў нешта падобнае інстытуці-
каму кіраўніцтву, просячы прытрымаяць
гаражачку юнака за крысы. Аднак я быў
упартым сынам, таму я, праз галаву свайго
кіраўніцтва, зъяўрюўся да вышэйшых ін-
станцыяў з абрэгнутаваным прашэннем і з
кампраміснай прапановай: экзаменаваць
мяне датэрмінова, абязуючыся здаць усе
экзамены. Адначасна з паданнем гэтага
прашэння, я адкінуў усё у бок і засёў за
кнігі. Мой прыклад захапіў яшчэ некалькі
маіх таварышаў з нашага літаратурнага
гуртка, а таму разам з мною экзаменава-
лася 14 чалавек.

У Паўлаўскім вайсковыем вучылішчы я
скончыў паскорона выпуск, які працягваўся
з 1 лютага да 1 чэрвеня 1916 году. Тут
высьвяталілася, што ва мне не дарэмна грае
вайсковая кроў майго шаноўнага бацькі і
што 17 гадоў жыцця ў вайсковым ася-
родзьдзі далі мне цэлы шэраг навыкаў, якіх
я і не падазраваў, так як лічыў, што кожны
павінен гэта ведаць. Выйнікам было тое, што
я зрабіў хуткую вайсковую карьеру ў ву-
чылішчы, дзе кожны месец мяне падвышалі
у наступныя чын: у малодшага портупей-
юнкера, у старшага портупей-юнкера, в
фельдфебеля, нарэшце, у прарапаршчыка. Але
самым нечаканым для мяне было тое, што
пры сканчэнні вучылішча мяне зь яго ня
выпусцілі, а спэцыяльным загадам Пет-
раградзкай вайсковай акругі накіравалі ў
чынне малодшага афіцера у вучылішча,
дапамагаць курсавым афіцэрам-выха-
вацелям.

Толькі праз год пасля таго, як я падаў
асобы рапарт, мяне вызвалілі з Паўлаўскага

вучылішча, і я выехаў на фронт у 151-ляжотны Піцігорскі полк, які я выбраў таму, што ён стаяў на фронты пад майм горадам Дзьвінскам, а таксама таму, што гэты полк у мірны час стаяў у Картуз —Бярозе і ў сваім складзе меў багата беларусаў. У гэтым палку мая вайсковая кар'єра таксама хутка працягвалася. Я пачаў з малодшага афіцера, бо прыехаў сюды ў чыне падпуручыка, потым быў камандзірам роты, затым часова камандаваў батальёнам, атрымаў чын паручыка, быў прадстаўлены ў штабс-капітаны і да чарговых узнагародаў. Затым быў ад'ютантам палку й арганізатарам пры палку батальёна смерці.

У кастрычніку 1917 году салдаты і афіцеры беларусы выбраў мяне дэлегатам на з'езд воінаў-беларусаў савецкай арміі, які адбыўся ў Віцебску. З'езд выбраў мяне ў свой прэзыдым, затым у Камітэт вайскоўцаў-беларусаў Паўночнага фронту і,

нарэшце, накіраваў у Цэнтральную Беларускую Вайсковую Раду ў Менск.

У Беларускай Вайсковай Цэнтральнай Радзе мяне назначылі ў дапамогу да Кандратовіча, генерала ад інфантэрыі, і палкоўніка Камароўскага, якім быў даручаны аддзел арганізацыі беларускіх войскаў. У далейшым мяне выбраўся сябрам старшыні Вайсковай Рады. Праца была адказаная і вельмі небяспечная, так як ў Менску находзіўся штаб Захадняга фронту і бальшавіцкі Камітэт Захадняга вобласці на чале зь вядомым ворагам беларусаў Мясынікам. На Беларускай Вайсковай Радзе ляжала адказнасць аховы ўсіх беларускіх арганізацый, у асаблівасці Вялікай Беларускай Рады і ўсебеларускага Кангрэсу, які сабраўся ў Менску 5 снежня 1917 г., выконваў ролю Беларускага Устаноўчага Сходу і авесціў стварэнне Беларускай Рэспублікі (уnoch з 17 на 18 студзеня 1917 г. па ст. ст., г. зн. уnoch з 30 на 31 снежня па новому стылю).

Дзьвінск

Узаемаадносіны сілаў мяняліся ледзьня кожны дзень, але бальшавікі былі мацьнейшыя, так як у іх за спіною былі рэзэрвы ўсей Рады, запасы зброі, распрапагандаваныя маракі і рабочыя. Мне і ўсім іншым адказным беларускім дзеячам таго часу прыходзілася працаўца вельмі шмат. Я супрацоўнічаў у беларускай прэсе («Беларуская Рада», «Беларуская Зямля», «Варта»), прымаючы удзел у культурна-ас্বетніцкіх беларускіх арганізацыях («Беларуская хата», «Бацькаўшчына»). Вельмі шмат працаўаў у сваім вайскова-арганізацыйным аддзеле Беларускай Вайсковай Рады, дзе прыходзілася змагацца не толькі з нападамі на новаарганізум беларускія часткі з боку бальшавікоў, але із цяжкасцямі і нерашучасцю кірауніцтва гэтага аддзела, генерала ад інфантэрыі Кандратовіча і палкоўніка Камароўскага, якіх пасылья прыйшлося вызваліць ад кірауніцтва аддзела і ўзяць працу ў ім на сябе.

У студзені 1918 г. у часе нечаканага начнога налёту атрада чэкісташт на штаб Беларускай Вайсковай Рады, я, разам з В.Захаркам, П.Я.Мамонькам, быў захоплены бальшавікамі у палон і зымешчаны пад моцную варту на вайсковай гауптвахце, дзе прasedзеў некалькі тыдняў. 19 лютага, скарыстаўшы тое, што ў складзе новай аховы апынулася некалькі беларусаў, шасьцёра вязняў уцяклі разам са мною з гауптвахты і паднялі на ногі ўсіх беларусаў-вайскоўцаў у Менску.

У той самы дзень мы, беларусы, узялі ўладу у горадзе ў свае руکі, і я быў прызначаны камандантам горада. Аб гэтых падзеях падрабязней напісаны ў май артыкуле «Вызваленне Менска» ў часопісе «Варта», за каstryчнік 1913 г. Пасля стварэння першага беларускага ураду, я увайшоў у ягоны склад у якасці асоба-

ўпаўнаважанага ў вайсковых справах. Адначасна беларускі ўрад выдаў спіцыяльнную пастанову, у якой адзначаліся мае заслугі і надаваўся мне чын палкоўніка. Гэта было зроблена зь ініцыятывы і прапанавы сакратара ўсебеларускага Кангрэсу Томаша Грыба.

1918 год я правёў у Менску. Пасылья таго як у Менск увайшла нямецкая акупацыйная армія, фарміраваныя беларускіх войскаў было спыненае распаражэннем нямецкага камандаванья, я вярнуўся да сваёй пэдагагічнай дзейнасці. Майі намаганнямі былі арганізаваны першыя Беларускія настаўніцкія курсы ў Менску, на якіх я быў інспэктарам. Адначасова я шмат працаўаў у беларускім культурна-ас্বетніцкім таварыстве «Бацькаўшчына», арганізатарам і старшынёю якога быў. Примаў удзел таксама ў працы Беларускага тэатра, у якасці другога ўрадавага дырэктара. Працаўваў супрацоўніцтва ў беларускай прэсе.

6 сіненя 1918 г. я вымушаны быў пакінуць Менск, так як немцы перадалі яго бальшавікам, а самі адступілі. Зі Менску я пераехаў у Вільню, дзе звязаўся ў веданыне Віленскай Беларускай Рады, якая са згоды з Літоўскай Тарыбай, накіравала мяне ў Беласток начальнікам (камісарам) гораду. Месяца праз два мне было даручана прыняць Плянта-Шчучынскі павет ад камісара Іваноўскага. Яшчэ праз месяца два мяне назначалі камандзірам I Горадзенскага Беларускага пехотнага палку.

У Горадні я ня толькі кіраваў палком, але і замішаў міністра Беларускіх справаў Я.Варонку, у часе ягоных частых выездаў ў Коўну і на правінцыю. Таксама кіраваў арганізаванымі мною тут беларускім культурна-ас্বетніцкім таварыствам «Бацькаўшчына» і выдаваў беларускую газэту

«Бацькаўшчына». Неаднаразова мянэ выклікалі ў Коўна, затым на цэлы месяц камандзіравалі ў Варшаву ў складзе спэцыяльнай місіі для перамоваў з польскім урадам С. Шаўліх, Даўмантыс, як дыпляматы, да трох палкоўнікі: француз-колонэль Рэбуль, літоўец-палкоўнік Велікас і беларус-палкоўнік Езавітаў.

Надзвычайная вялікая грамадзкая нагрузкa для камандзіра палка і частыя камандзіроўкі не давалі мне мажлівасці заняцца справамі палка ў належнай меры, каб правесыці ў ім нацыянальнае выхаваньне жаўнераў і афіцэраў і ўзмацніць яго, як вайсковую сілу. Між іншым, літоўцы зусім не жадалі вайсковага ўзмацавання беларускіх часціц, так як баіліся гэтага. Пасля непасыпальных перамоваў місія вярнулася ў Коўна, прывезла з сабой з Варшавы генерала Жукаўскага і жонку дра Шаўліса. А ў адну з начэй, пасля ад'езду нашай місіі з Варшавы, палякі напалі на беларускі полк у Горадні і ў маю адсутнасць абязбройлі яго.

Лета 1919 г. я правёў ў Коўне, дзе быў прызначаны да Міністэрства Беларускіх справаў у якасці начальніка канцэльяры. Гэты час я выкарыстоўваў для друкавання сваіх кнігі «Беларусы і палякі», у якой даказваў, што беларусам з палякамі не па дарозе, і ілюстраваў гэта сабранымі мною дакументамі аб польскіх гвалтах у Захадній Беларусі. Кніга мела вялікі посьпех у расейскім і беларускім асяроддзі і была цалком надрукавана ў амэрыканскіх беларуска-расейскіх газэтах. Тут-же ў Коўна, па прыкладу Менска і Горадні, арганізаваў я беларускае таварыства «Бацькаўшчына». У Коўна я пачаў новую кнігу «Беларусь ад Керанскага да Пілсудскага».

У кастрычніку 1919 г. я выйшаў у ад-

стаўку з Літоўскай арміі, матывуючы свой уход тым, што Літоўская старана ня выканала таго дагавору, што быў падпісаны паміж Віленскай Беларускай Радай і Літоўскай Тарыбай. Я прыняў прапанову Беларускага ураду, які накіраваў мянэ на чальца Беларускай ваенна-дыпляматычнай місіі ў Эстонію і Латвію.

Канец 1919 г., увесь 1920 г. пачатак 1921 г. я правёў у разъездах паміж Рыгай, Дерптом, Рэвелям і Гельсінгфорсам, заняты службовымі справамі й арганізацыйнай асабага атраду Беларускай Народнай Рэспублікі, які меў свой участак фронту паміж Ізборскам і Марыенбургам. Адначасна арганізаваў у Рызе беларускае прэсбюро, культурнае таварыства «Быцькаўшчына» і клуб пры ім, а таксама быў ініцыятарам выдання ў Рызе беларускага ілюстраванага часопіса «На чужыне». З Рыгі меў цесную сувязь з амэрыканскімі беларусамі, аснашчая іх беларускай літаратурай і інструктуставаў іх працу.

Калі Эстонія, а потым і Латвія падпісалі мірны дагавор з бальшавікамі й авабязваліся не дапускаць на сваёй тэрыторыі варожых бальшавікамі прадстаўнікоў і фарміраванняй, асобы беларускі атрад вымушчаны былі перайсці ў Польшчу, а Беларуская вайскова-дыпляматычнай місіі зачынілася. Я, як уражэнец горада Дзьвінска, прыняў латвійскае грамадзянства і заняўся арганізацыйнай беларускай нацыянальнай меншасцьцю ў Латвіі.

На гэтай апошняй працы я з 1921 г і знаходжуся: у Рызе, Дзьвінску, Люціне і зноў у Рызе. За 21 год працы меў посьпехі і няўдачы, узъўлеты і падзенны, але адным ганаруся—нікуды не адыходзіў ад беларускай народнай справы, ні пры якіх аbstавінах. Пры ўрадзе Ульманіса, які маў асыміляваць беларусаў, я 4 разы быў

арыштаваны за цьвёрдую абарону беларускіх інтарэсаў (у 1924-1925 г. у 1930 г. у 1934 г. і ў 1935 гг.). При бальшавіках, нягледзячы на тое, што ў 1933 г. у Менску выйшла цэлая кніга, накірованая супраць мяне асабіста («Беларускі нацыянальфашызм у Латвіі», др. Ян Доўгі, 1933, Акадэмія Навук БССР), я усё-такі не спукаўся і заняўся адраджэннем у Рызе і ў Латгаліі закрытых Ульманісам беларускіх школ, заклікаў шматлікімі лістамі і вуснымі перакананнямі нашых настаўнікаў не адыходзіць ад патрабаванняў нацыянальнай школы. Бальшавікі мяне ня чапалі. Маж ліва таму, што частыя арышты латышамі стварылі мне некаторы арэол палітычнага пакутніка «латышскага кулацкага ўраду».

За 21 год працы ў Латвіі быў я на розных пасадах: арганізаў і кіраваў беларускімі летнімі і гадавымі настаўніцкімі курсамі ў 1921 г., працаў інспектарам беларускіх школаў у 1922-1923 гг., садзейнічаў арганізацыі і належнай пастаноўцы працы ў створаных намі 50 беларускіх асноўных школаў і 2 гімназіяў, на 2-х гадзічных настаўніцкіх курсах і ў сельскагаспадарчай школе. Будучы дырэктаром Люцінскай беларускай гімназіі ў 1922-1924 гг. паклаў пачатак руху беларускай моладзі у Латвіі, якое вылілася ня толькі ў спартыўныя захапленні, але і ў літаратурную працу і зьбіраньне фальклёрна-этнографічных матэрыялаў, у выніку чаго зьявіўся вучнёўскі часопіс «Ластаўка» і збор запісаў беларускай народнай творчасці, арганізацыя беларускіх скўтаў і гайд

.....¹

«Беларуское Таварыства», Беларуское выдавецтва, Беларускі Нацыянальны Камітэт у Латвіі, а таксама прымаў удзел у арганізацыі і працы іншых таварыстваў.

1. У арыгінале прапушчаны 2 старонкі--М.В., Я.П.

Ва ўсіх арганізаваных мною таварыствах працаўваў ва ўправах, выконваў абавязкі: старшыні або яго заступніка, або сакратара, а часам і скарбніка.

Зараз зъяўляюся старшынё «Беларускага аўяднання» і багата пішу, супрацоўнічу ў часопісах «Новы шлях», «Ostland» і ў газетах «Беларуская газэта», «Раніца», «Новая дарога» і «Bielarusky Holas».

Акрамя таго, у сучасны час зъяўляюся дырэктарам вячэрній беларускай школы для дарослых, працуя па лініі грамадзкай у беларускім нацыянальным аўяднанні, як старшыня, і падрыхтоўваю да друку працы: «Гарманізация беларускай песні», «Беларусы ў Амэрыцы», «Беларускі нацыянальна-адраджэнны рух», «Беларускі паэт Сяргей Палуян», «Мікалай Якаўлевіч Нікіфороўскі» і інш.

Некаторыя часткі з гэтых працаў друкаваліся ў 1931-1941 гг. у берлінскай бібліятэцы «Раніца» пад пэўданімам М. Зінук. Бачу, што аўтабіографія майя напісана вельмі схематычна і кратка, але, нажаль, ня маю часу для больш расширанай і таму даю толькі сухія факты.

10 красавія 1942 г.

Рыга, Межпарт, Инчукальна 1ела № 1, кв. 1.

Далаўненны-папраўкі зроблены
25.X.1943 г.

P.S; Як для рэдакцыйных інтарэсаў, дык лічу, што тутака ўсякіх фактаваў аж западта даволі. Карыстайце — як уважаеце за лепшае. Моцна цісну руку. Дужа шкадую, што не меў часу сам пераклясці для Вас у мову беларускую. Але-ж гэта — толькі ссыры матар'ял.

К. Езавітаў.

Купала ў Вільні

Часлаў Найдзюк

Язэп Найдзюк. 1966 г.

Бываюць ў жыцці непрадбачаныя сустракі. Не думаў ніколі я, што змагу пабачыць нашага песьніара Янку Купалу. Сталася гэтае больш за 50 гадоў назад, калі Купала ў трапеві 1941 г. наведаў Вільню. У Беларускім музэі імя Івана Луцкевіча, віленскіх беларусы ладзілі прыняцыё паэту і зарганізавалі выстаўку, прысьвеченую жыццю і творчасці яго ў Вільні. Даступіца да Янкі Купалы падчас прыняцыя быў вельмі цяжка, бо з ім прыехаў Цімафей Гарбуноў, галоўны рэдактар газеты «Звязда» і сакратар ЦК КПБ, які прывёз з сабой вялікую колькасць ахоунікаў. Назаўтра прыняцыё ладзіла Акадэмія наувук Літоўскай ССР і ўваход туды быў па запросінах.

Раніцою, 17 травеня пранеслася вестка, што Янка Купала прыедзе ў Базыльянскія муры, бо хоча спаткаца з абсальвентамі і вучнямі Віленскай Беларускай гімназіі. Купала прыехаў не адзін. Мы здагадаліся,

чаму і што гэта былі за асобы. Таму я ўжо з тытулам магістра права неяк не адважыўся падыйсці да народнага песьніара, не зычыў ствараць прыкрасыцей дарагому госьцю і сабе. Брат мой Язэп, аказаўся сымляйшым і рызыкоўным. Да гэтага Я.Купала пацівіўся беларускай друкарні імя Ф. Скарыны, якая паўстала ў 1926 годзе.

Язэп працаў у друкарні, выдаваў часопіс «Шляхам моладзі». Ён паўстримаўся пайнфармаваць Купалу, што летувіскія ўлады ўжо зачынілі друкарню. Купала - ж вельмі хацеў пагядзець яе. Мажліва, ён думашаў адрадзіць у памяці шчаслівых моманты маладосці, якія праходзілі ў Вільні, сваю працу ў рэдакцыі «Нашай Нівы».

Язэп згадзіўся паказаць друкарню імя Ф. Скарыны і меў надзею, што, седзячы з Купалай поруч у аўце, зможа расказаць, папрасіць застуپніцтва, каб уратаваць друкарню. Сталася інакш. Я.Купалу пасадзілі ў адно аўта, а брата ў другое.

У трапеві 1973 году атрымаў я ліст ад Язэпа, у якім пісаў: «Суродзіч нашнядаўна быў у Менску і прывёз мне адтуль падарунак, эстэтычна зробленую пушачку для паліяросаў, на ёй партрэцік Янкі Купалы. Успомніліся часы, калі сапраўды меў шчасльце асабісту пазнаёміцца і пагутарыць зь ім у часе ягонага адведання Вільні і ў дарозе, калі адвозіў яго на Антокаль да ягонай «швагеркі».

Што гэта за «швагерка» ня ведаю, а брата баяўся дапытываць, бо адчувалася, зь ягоных лістоў, савецкія ўлады і далей сочыца за ім. Думаў я спаткаца з братам і распытаць аб ягонай размове з паэтом, але 13 лютага 1984 г. Язэп памёр.

ЗБУКІ БАЩАЎЧЫНЫ

Купалаўцы

Ванкарэм Нікіфаровіч

Купалаўцы. Такім крылатым словам называюць ў Менску тых, хто працуе ў беларускім дзяржаўным акаадэмічным тэатры імя Янкі Купалы.

Без малога трох чвэрці стагодзьдзя ходзяць ужо гледачы ў гэты тэатр. Адкрыўшыся на хвалі беларускага нацыянальнага адраджэння ў 1920 годзе, ён у першыя свае некалькі гадоў імкнуўся распачаць шырокую сцэнічную споведзь пра народ і яго гісторыю, пра спрадвечную барацьбу беларусаў за свабоду і сваю дзяржаўнасць, каб мець права «людзьмі звацца».

Галоўнае багацьце тэатру, яго залаты фонд—эта акцёры. Высокі ўзровень акцёрскага майстэрства—абавязковая ўмова працы на купалаўскай сцэне. А ўзровень гэты вызначаны творчасцю такіх выдатных майстроў недалёкага мінулага і сучаснасці, як Генадзь Аўсянікаў, Зінаіда Браварская, Глеб Глебаў, Лідзія Давідовіч, Уладзімір Дзядушка, Галіна Макарава, Павал Малчанчаў, Барыс Платонаў, Лідзія Ржэцкая, Стэфанія Станюта, Уладзімір Уладамірскі і многія іншыя, — усіх не пералічишь.

Тэатр прайшоў нялёгkі, складаны творчы шлях. Пачынаючы з забароны «Тутэйшых» Я.Купалы, якія так і не ўбачылі съвятыло рампы ў 1926 годзе, калі рыхтаваліся да пастаноўкі, таталітарныя камуністычныя ўлады ўсё актыўней і бесцырымоннейшым умешваюцца ў жыцьцё тэатра. Пачынаеца інтэнсіўная нівеліроўка тых, хто думаў самастойна, а то і непасрэднае іх фізычнае зынішчэнне пад выглядам барацьбы з

фармалізмам, касмапалітызмам, нацыяналізмам і г.д. Да самых апошніх гадоў тэатр адчуваў жудасны прыгнёт ідэйна-эстэтычных рэгламэнтацияў вельмі абмежаванай інтэлектуальнай улады й афіцыйнай крытыкі, і тым ня меней у лепшых сваіх спектаклях тэатр уважліва прыглядаеца да простага беларуса, звычайнага чалавека, распавядае пра яго жыцьцё, яго пакуты і надзеі.

Сёньня мінчане і госьці сталіцы Рэспублікі Беларусь могуць убачыць «Страсьці па Аўдзое» («Крык на хутары») маладога беларускага драматурга Уладзіміра Бутрамеева — пранізьльную споведź аб трагічным жыцьці сялянства, карэнні якога высякаліся ў 30-я гады, споведź, прасякнутую заклікам жыць па запаветах Хрыста. Спектакль гэты паставіў мастацкі кіраунік тэатра Валерый Раеўскі, які не-калькі гадоў вучыўся ў сусьветна вядомага рэжысёра Ю.П.Любімава. Могуць прыйсці на «Тутэйшых» Я.Купалы, фактычна пастаўленыя упершыню пасля доўгіх дзесяцігоддзяў забароны маладым рэжысёрам Мікалаем Пінігіным. Могуць ад суёты пасмияцца на клясычных беларускіх вадэвілях «Міхалка» Далецкіх і «Мікітаў лапаць» М.Чарота, а таксама на камэдыі «Вежа» паводле аповесці У.Някляева (рэжысёр Барыс Эрын), дзе расказываеца, як ютка з вёскі Каруны будзе вежу да неба, і як гэтым зацікавіліся ў Амэрыцы.

Рэжысёр Андрэй Андросік нядыўна ажыццяўляе даволі арыгінальнае сцэнічнае прачытанье славутай драмы амэрыканца Тэнэсі Ульямса «Шкляны зывярынец»

(«Блакітная ружа»). Вось ўжо некалькі гадоў карыстаецца посьпехам «Памінальная малітва» Рыгора Горына па матывах аўтавесцяцьця Шолам—Алейхема. У рэпэртуары тэатра — «Гаральд і Мод» К.Хігінса і Ж.-К. Ка'ера са Стэфаніяй Станютай у галоўнай ролі, «Махнём у Швэйцарыю?» балгарына Хрысты Бойчава, «Смех лангусты» англічана Дж. Марэла, «Таполевая завея» расейскага сатырыка Міхaila Задорнага, «Цынкавыя хлопчыкі» — спектакль-памфлет пра ганебную вайну ў Афганістане, прастаўлены В.Раеўскім па кнізе менскай пісьменніцы Святланы Алексіеўч. I два-тры разы на месяц аваўязкова-неўміруча «Паўлінка», спектакль-легенда, паставлены яшчэ ў 1944 г. у Томску, у гады вайны, калі тэатр быў у эвакуацыі.

Амаль тры тысячы спектакляў. Такога яшчэ не было ў гісторыі сусветнага тэатра!

«Ня толькі нашуму народу, але і ўсясьветнай культуры...свой дар» — гэты вельмі важны запавет Максіма Багдановіча вызначае сёньня мастацкія крытэрыі далейшага раззвіцця тэатра імя Я. Купалы. В.Раеўскі ўпершыню на беларускай мове ставіць «Тры сястры» Чэхава, А.Андросік камедыю паводле «Пана дз Пурсаньяка» Ж.Мальера, М.Панігін марыць пра сцэнічнае ўласбленыне аднаго з твораў У.Караткевіча. А ў верасні мы плянуем з нагоды 1000-гадовага юбелею беларускай хрысьціянскай царквы паказаць гістарычны спектакль па драме І.Чыгрынава «Звон не малітва», дзе галоўная герайня — славутая княгіня Рагнеда, і дзе падзеі адбываюцца ў Заслаўі.

А.Дудараў «Вечар».
Ганна-Галіна Макарава, Мульцік-Віктар Тарасаў

Далей гледачоў чакае адкрыцьцё на купалаўскай сцэне найвыдатнейшага беларускага драматурга Ф.Аляхновіча —хутчэй за ўсё гэта будзе спектакль- вадэвіль паводле яго «Пана міністра» й іншых пьес. І тым ня меней праблема новай нацыянальнай драматургіі сур'ёзна паўстасе перад тэатрам, асабліва зараз, у гэты ня- прости час.

Сваё надзеі, тэатр, названы імем вялікага песьняра Беларусі, звязае з адраджэннем цудоўнай і самабытнай беларускай мовы, нацыянальнай гісторычнай памяці, культуры, духоўнасці.

Ці ўдасца аднавіць згубленая?—пытаецца тэатр у сваіх апошніх спектаклях. Хацелася-б верыць.

Я.Купала. «Тутэйшыя». Начальнік караула —Уладзімір Кін-Камінскі, Гануля —Марыя Захарэвіч, Мікіта Зносак —Віктар Манаеў, Сыпчыні —Аляксандр Уладамірскі

Стварыць беларускі архіў

Ганна Сурмач

Гледзячы ў будучыню, мы ня можам за-
бывацца пра мінулае. Бо карані нашага су-
часнага і будучага жыцця праразлі з нашай
гісторыі. А ў ёй тэма эміграцыі — адна з
важнейшых і складанейшых. Нам, урэшце
рэшт, неабходна сёняня асэнсаваць у поўнай
меры, што значылі эміграцыйныя працэсы
для Беларусі, якія прычыны іх спарадзілі
і да якіх вынікаў яны прывялі. І ня толькі
у дэмараграфічным сэнсе, але і ў палі-
тычным, сацыяльным.

Мне ўяўляеца, што інтэнсыўная эмі-
грацыя адна з важных прычин, якія пры-
вялі да сеняняня заняпаду нашага нацыя-
нальнага жыцця.

Аўген Калубовіч у сваім артыкуле «Нашы
папярэднікі», апублікаваным ў «Беларускім
съвеце», налічваў восем хвалаў масавай
эміграцыі з Беларусі за паўтара стагодзь-
дзя, пачынаючы з канца 18 ст., калі бе-
ларуская землі ўвайшлі ў склад Расейскай
імперыі. Першая з іх пачалася пасля
паўстання Т.Касцюшкі, далей пасля
войны 1812 г. і паўстання ў 1831 г., 1863 г.,
а таксама пасля 1917 г. і другой сусьветнай
войны. Зразумела, што такая эміграцыя не
з'яўлялася праявай натуральных мігра-
цыйных працэсаў у съвеце, а набыла рысы
нацыянальнай трагедыі. Толькі дзівее з
гэтых вясмы хвалаў — эканамічна эмігра-
цыя ад бяззямелья і галечы (у канцы 19-
пачатку 20 ст. з Захадняй Беларусі) — у
некаторай ступені добрахвотныя. Усе ас-
татнія — прымусовы выезд з радзімы з па-
літычных прычынаў.

Друкуючы выступленне Г.Сурмач напярэдадні
XX сустрэчы беларусаў Паўночнай Амэрыкі,
спадзяюся, што некаторая думкі аўтаркі зной-
дуть водгук у прамовах на нарадзе форуму.

Выгнанцамі былі ў большасці змагары
за волю і незалежнасць нашай зямлі.
Лепшыя зь лепшых яе сыноў найбольш аду-
каваная і нацыянальна съядомая частка
народу, тыя, хто не згарэў у агні паў-
станняў, войнаў, у сібірскіх турмах і мог
яшчэ многае зрабіць дзеля Бацькаўшчыны.
Але ў чужых землях давялося выяўляць
свой розум і талент многім славным сынам
Беларусі. Прыгадаем выхадца з-пад Міра І.
Дамейку, стаўшага нацыянальным героям
Чылі, Валерыя Ўрублеўскага зь мястэчка
Жалудок каля Ліды, генерала Парыскай
камуны, Міколу Судзілоўскага, які ў час
сваіх блукаনняў стаў старшинёй сэнату
на Гаваях.

Найбольш шматлікай была эміграцыя
пасля другой сусьветнай вайны. На ёй
вартыя спыніцца асобна, бо гэта якраз і
есьць тыя людзі ѹ іх нашчадкі, якія скла-
даюць сучасную беларускую съядомую
эміграцию.

Палітычныя пасквілі нядайніх часоў ха-
рактэрывалі гэту эміграцыю толькі з
адмоўнага боку. Аднак тыя, хто вывучаў з
дакумэнтаў гісторыю беларускага адраджэння
пачатку стагодзьдзя, падзеі ў
Беларусі ў час першай і другой сусьветных
войнаў, ужо даўно зразумелі, што сучас-
ная беларуская эміграцыя — гэта ня нейкія
адышленцы, а тыя беларускія адраджэнцы,
якія працавалі дзеля беларускай справы й
якія ў варунках другой сусьветнай вайны,
у сутыцтвы паміж молатам і накавальняй
(паміж Сталінам і Гітлерам) імкнуліся
выкарыстаць падзеі дзеля інтарэсаў свайго
народу. У многіх беларускіх палітычных
дзеячаў той пары ўзынікла надзея пасля

адступлення Чырвонай Арміі і ліквідацыі сталінскага рэжыму на адраджэнне не-залежнай Беларусі. Уяўлялася, што нямецкая акупацыйныя ўлады будуць спрыяльна ставіцца да адраджэння беларускасці, як гэта было ў першую сусветную вайну, калі аднымяліся беларускія школы, працавала Сьвіслачская настаўніцкая сэмінарыя, дзе выкладаў прафесар Абіхт. Многім тады яшчэ ня верылася, што цывілізаваная эўрапейская краіна, радзіма Гётэ, магла спарадзіць фашизм. Адной зь першых ахвяр гэтых ілюзій быў ксёндз Гадлеўскі.

Я думаю, што многае прас্তыялілася-б для нас у вывучэнні гісторыі апошніх вайны, як прычыны новай эміграцыйнай хвалі, калі-б, нарэшце, у нас быў выдадзены шматлікім тыражом вельмі грунтоўнае і абсалютна талерантнае дасыльданье беларускага гісторыка ў Польшчы Ю. Туронка «Беларусь пад нямецкай акупацыяй», ўспаміны эмігранта Я. Малецкага «Пад знакам Пагоні» й іншыя выданні.

Пра тое, што беларуская эміграцыя другой сусветнай вайны ня можа мець толькі адмоўную характеристыку, як гэта съцвярджалася нашай афіцыйнай навукай, съведчыць і тая а佈ёмістая і шамтгранныя навуковая культурана-асьветніцкая праца, якую нашы суродзіцы арганізавалі на чужыне. Імі падрыхтваны і выдадзеныя шматлікія knigl, часопісы, навуковыя працы.

Сёняння мы ўжо разумеем, сколькі страчана ад таго, што так доўга адмажоўваліся мы ад сваіх землякоў, якія аказаліся на чужыне воліяй лёсу. Каб гэта бяспамяцтва не прадаўжалася і надалей, мы сумесна павінны клапаціцца пра тое, каб ўсё, што зроблены беларусамі на эміграцыі ў галіне развязвіцца нацыянальнай гісторыі і культуры, было захавана дзеля будучыні. Ха-

целася-б каб тут, на Бацькаўшчыне, дзяржаўныя бібліятэкі, архівы, музеі Беларусі мелі эміграцыйныя выданні. Цікавіць нас таксама і дакументы, лісты, рукапісы беларускіх пісьменнікаў і паэтаў, на-вукоўцаў, грамадзкіх дзеячоў, архівы беларускіх арганізацый замежжа.

Для вывучэння гісторыі беларускай дыяспары вельмі неабходна гэтая крыніца-знаўчая база. Без яе немагчыма забяспечыць абектыўнасць дасыльдання.

Непакоіць нас і лёс эміграцыйнага архіва БНР. Там ёсьць цікавыя дакументы, якія патрэбны зараз для перагляду са старэлых гісторычных канцепцыяў і напісання праўдзівай гісторыі народу.

Таму, як галоўная неабходнасць, паўстает задача перадачы ў Беларусь хоць частку некаторых дакументаў з гісторыі беларускай эміграцыі. І ня трэба баяцца, што мы ня зможем забяспечыць іх захаванье. Перавезены з Прагі архіў знакамітага спевака Міхася Забейды служыць цяпер людзям. Дарэчы, дзяржаўныя архівы, нягледзячы на ўсе першкоды, захавалі ў сваіх «спэцхронах» цікавішыя дакументы і зараз адкрываюць іх для дасыльчыкаў.

Так што мы зможем захаваць архівы эміграцыі ў Беларусі, на агульнай Бацькаўшчыне беларусаў. Менавіта тут і трэба зьбіраць нашыя архівы і бібліятэкі. А як гэта зрабіць практычна, трэба дамаўляцца сумесна. Так што мы заклікаем наших землякоў супрацоўнічаць дзеля ўзаемнай карысці.

Кола жыцьця Бацька ўшчыны

Ігар Бараноўскі, Юрась Сыцяпанаў, Анатоль Старадарожскі

Менск

Старанынямі клубу «Спадчына» для уша наваныня памяці былых супрацоўнікаў Інбелкульта, якія працаўвалі ў будынку Інстытута беларускай культуры па вул. Рэвалюцыйная 15, зроблена мэмарыяльная дошка. На ён напісаны:

«Тут ў 1925-1928 гг. знаходзіўся Інстытут беларускай культуры (Інбелкульт), папярэднік Беларускай Акадэміі науак.

У той час у ім працаўвалі

Мікола Азбукін, Аўген Барычэўскі, Мікола Байкоў, Мікола Блюдоху, Пётра Бузук, Максім Гарэцкі, Міхайла Грамыка, Зыміцер Даўгяла, Мітрафан Доўнар-Запольскі, Васіль Дружыць, Язэп Дыла, Зыміцер Жылуновіч (Цішка Гартны), Іван Замоцін, Віктар Зелязэй, Мікола Касцяпяровіч, Яўхім Кіпель, Вацлаў Ластоўскі, Язэп Лёсік, Іван Луцэвіч (Янка Купала), Алесь Ляўданскі, Канстанцін Міцкевіч (Якуб Колас), Сыцяпан Некрашэвіч, Каастусь Палікарповіч, Міхail Піятуховіч, Самуіл Плаўнік (Зымітрок Бядуля), Ісаак Сербаў, Аркадзь Смоліч, Алесь Цывікевіч, Алесь Шлюбскі, Мікола Шчакаціхін, Браніслаў Эпімах-Шыпіла й іншыя вядомая дзеячы беларускай науки і культуры».

27 красавіка на дзень трох Віленскіх пакутнікаў адбыўся устаноўчы сход Беларускага праваслаўнага брацтва трох Віленскіх пакутнікаў пры Свята-Пятрапалаўлаўскім саборы г.Менску.

На устаноўчым сходзе брацтва прысутнічаў Уладыка Філарэт, мітрапаліт Мен-

скі і Слуцкі, Патрыяршы экзарх усіе Беларусі, які ў сваёй прывітальнай прамове адзначыў спрыяльны паварот у жыцці царквы, звязаны з шырокай дапамогай з боку вернікаў і міранаў, якая раней не была магчымая. Аб гэтым съведчыць і даволі хуткі рост братыцтва і прыхільнікаў, з 9 на пачатку году да 100, на момант устаноўчага сходу.

Сход разгледзіў праект статута, які будзе дапрацаўваны ў адпаведнасці з выказаннымі заўвагамі і зацьвердзіў склад пашыранай рады, у якую ўвайшлі 9 съявтароў: а.Сергій, (Гардун), а.Віталі (Радамыльскі), а.Дзімітры (Башко). а. Ігар (Карацьцелеў), а.Анатоль (Кавалеў) і інш., тро сэмінарысты Жыровіцаке сэмінары (Ю.Сакалоў, У.Шылоўскі, А.Кароль), дзеячы беларускай культуры і науакі (У.Конан, А.Клышка, Г.Каханоўскі). На прапановану галоўнага апекуна брацтва а.Георгія (Латушкі) аднаголосна абраны старшыня (М.Матрунчык) і заступнік старшыні брацтва (А.Анцыпенка).

Надзвычайны канцэрт адбыўся ў гасцініцы Уладзіслава Галубка 28 красавіка. Творчы вечар Галіны Смоляк, дыпляматкі Міжнароднага конкурса опэрных сьпевакоў у Вене, быў прысьвячаны съвятыя Вялікаднія. У гасцініце гучала духоўная музыка, якая ва ўсе часы натхняла людзей на чыстоту, прыгожыя пачуцьці. Задушэнныя песні і рамансы на тэксты беларускіх паэтў у выкананні таленавітай сыпявачкі Галіны Смоляк яшчэ раз пацьвердзілі вядомую ісціну: прыгажосьць выратуе сусвет.

Віцебшчына

6-7 чэрвеня ў Палацку адбылася навукова-практычная канфэрэнцыя, прысвечаная 180-гадкам Палацкай езуіцкай Акадэміі.

У нарадзе канфэрэнцы «Палацкая акадэмія і актуальныя праблемы нацыянальнае культуры» зь цікавымі дакладамі ад мінуўшчыне і будучыне акадэміі і беларускай нацыі наогул выступілі: Алесь Жлутка «Палацкая акадэмія і лёс клясічнае адукцыі», Адам Мальдзіс «Літаратурнае жывеццё ў Палацкай акадэміі», Уладзімір Конан «Канцэпцыя міфалёгіі ў творчасці М.К.Сарбейскага (паводле трактата «Багі язычнікі», Палацак, 1627)», Алесь Бялецкі «Роль разлігі ў нацыянальным адраджэнні» іншыя вядомыя беларускія дасьледчыкі.

У пачатку лета ў Віцебску прайшла канфэрэнцыя філэзафаў «Грамадзтва, дзяржава, права». За круглым столам разглядаліся праблемы грамадзтва, асэнсоўваліся здабыткі сусьветнай дэмакратыі. Асаблівую ўвагу вучоных прыцягнулі праблемы нацыянальнага Адраджэння, адбудовы дзяржаўнасці.

Рашэннем гарадзкіх уладаў Палацка Цэнтральная плошча горада будзе, як і да 60-х гадоў, называцца Пляц Волі.

Берасьцейшчына

Пінская камісія «по наименаванию и переименованию улиц» з'явірнулася да пінчукоў з просьбай даслаць свае прапановы. Адначасна яна абародавала «плады сваёй творчасці» у новых раёнах гораду: вул. Гагарына, Жукава, Карбышева, Машыно-

строителей, Камышовая, Мележа, Добра. што назоў гэтых вуліцаў ў якіх не зацверджаны, і пімічукі здолеюць прапанаваць нешта больш цікавае і вартаснае, звязанае зь гісторыяй горада й роднага краю.

На 4 чэрвеня на Берасьцейскім электрамеханічным канцэрне быў прызначаны сход рабочых. На ім плянавалася абмеркаваць сытуацыю, якая склалася БЭМК у сувязі з маючымі адбыцца масавымі скарачэннямі працоўных. Ініцыятарамі сходу выступіла адна з берасьцейскіх суполак БСДГ, сябры якой таксама працуяць на БЭМК. Напярэдадні арганізаторы сходу дамовіліся, што ім будзе прадастаўлена актавая заля. Аднак пасля таго, як адміністрацыя БЭМК на чале з сп.Л.Сідорыкам даведалася, што сход будзе абмяркоўваць плянуемае скарачэнне, у памяшканні было адмоўлены, а ўсе расклейнія на прадпрыемстве ўлёткі былі сарваны.

Аднак пасля першае змены людзі сабралася перад прахадной прадпрыемства. Яны выказалі сваё абурэнне дзеяньнямі адміністрацыі, якая вырашила скраціць некалькі тысяч працоўных, нягледзячы на тое, што многія з іх адпрацавалі на гэтым прадпрыемстве па 20-25 гадоў. Аднаму сябру БСДГ, які таксама даўно працуе на БЭМК, заяўлі, што ён будзе ў ліку першых выкінутых за дзъверы прадпрыемства з-за сваёй актыўнай дзеяньасці ѹ спробы абараніць свае працы. Тут важна падкрэсліць халуйскую пазыцыю прафсаюзных дзеяючых, якія йдуць разам з адміністраціяй і абацлютна не хвалююцца за лёс працоўных, якіх яны мусяць бараніць ад дзеяньняў адміністрацыі. Многія разумеюць неабходнасць стварэння сваіх незалежных прафсаюзаў, але баяцца праявіць залішнюю актыўнасць.

ПЯЦАК

КЛІЧЕНД ЗІША ЧАСОПІС

«Пляшак»

КЛІЧЛЕНД ЗША ЧАСОПІС

НАША ГІСТРІЯ

Да пытаньня этнічнай прыналежнасьці стара жытных ліцьвінаў

Паула Урбан

Дарэчы, пра Аўкштоту і Жамойць была гаворка ў мірным пагадненіі 1323 г. в.кн. Гедыміна з Прускім і Лівонскім нямецкім ордэнамі, намеснікам карала Даніі ў Эстоніі й Рыжскім архібіскупам. Тоє пагадненне трывала нядоўга. Яно, аднак, да «мірных земляў» у Літве зацічала якраз Аўкштоту і Жамойць, хоць сам Гедымін і ў гэтым выпадку тытулаваўся як «кароль Літвы».⁹¹

Можна, такім чынам, упэўнена съцвердзіць, што Аўкштота была асобнай зямлій і ніколі не атаясмлівалася з уласнай Літвой. Можна таксама съцвердзіць, што Аўкштотайская зямля ляжала па поўнач ад ракі Вільлі, а гэта паабапал ракі Святой. Знаходзілася там, дзе былі гэткія паселішчы, гарады або замкі: Вількамір, Уцяна, Таўрагіні, Больнікі, Малаты, Дубінкі, Гедройцы, Немянчын, Кернава, Шашолы, Пабойск, Рогава, Кеданы, Шаты, Жэймы, Кульва, Ворлава і Коўна. Магчыма, што да Аўкштоты належалі яшчэ Ўпіта і Сьвянцяны. Сваю назну яна атрымала ад мясцовых насельнікаў балцкага паходжання або, калі звярнуцца да канстатациі в.кн. Вітаута, яе гэтак называлі жамойцы. Аўкштота — гэта высокая гарыстая мясцовасць, бо ў мове балтаў «аўкштас» азначаў «высокі». Чаму ў Аўкштоце засноўваліся паселішчы і гарады з харектэрнымі славянскімі назвамі (Вількамір, Больнікі, Дубінкі, Пабойск, Рогава, Шаты), пра гэта будзе гаворкай пазней. А тут, забягаячы наперад, можна звярнуць увагу на гэтую загадковую справу.

(Працяг. Пачатак у №№1(11)–4(14)

У мірным пагадненіі 1398 г. в.кн. Вітаута з Прускім і Лівонскім нямецкім ордэнамі згадваўся «камень Род», які абазначаўся ў якасці пагранічнай прыкметы і стаяў дзесяцьці ў вярху ракі Нявяжах краху далей на поўнач ад паселішча Вайсвільцаў (Велавільцы?) Магчыма, гэты «камень Род» знаходзіўся ў тым часе каля паселішча Падлясьсе. Але — ж Род калісці належаў да вярхоўных нябесных багоў у славянаў і адпавядаў, магчыма, багам Сварогу або Стрыбогу. Культ бога Рода шанаваўся ў дахрысьціянскай Кіеўскай Русі, дзе над ракой Рось існаваў гарадок Родня, прада-падобны цэнтр культуры гэтага паганска-агора-дства.⁹² Можна меркаваць, што той пагранічны «камень Род» таксама быў звязаны з ушанаваньнем культуры бога Рода.

Дасьледчыкі, якія спэцыяльна вывучалі гісторыю Вялікага княства Літоўскага, не маглі не заўважыць таго факту, што ў старых хроніках, пісаных у Пруссіі і Лівоніі, заўсёды паўтаралася гэткая тэрміналёгія: «баяры карала Віценя», «баяры караля Гедыміна», «кароль Альгерд са сваімі баярамі і съмердамі». Асабліва ў старых актах: «ваявода», «намеснік», «гараднічы», «цівуны», «дзяржаўцы», «дзецкія», «старосты». Або «серабшчына», «палюздзьдзе», «паводы», «устаў», «устаўное лукно», «устаўная бочка», «бортны лес», «прысёлкі», «саха», «сябрэна-сябрэцы».

Здаецца, тлумачыць ня трэба, зь якой мовы маглі быць запазычаныя гэтыя ўсе тэрміны.

Мы ўжо прыгадвалі гандлёвае пагадненне, якое в.кн. Гедымін аформіў у 1388 г. з магістрам Лівонскага ордэну Эвзэргардам з Мунгайму і Радай гараджанаў Рыгі. Дык тое пагадненне Гедымін падпісаў якраз у згодзе са сваімі баярамі, а таксама маючи на гэта згоду Палацкага япіскапа Грыгора і сваіх сыноў Альгерда і Глеба-Натымonta. Пагадненне гэтае, як і папярэдняе мірнае пагадненне 1323 г., замацоўвалася яшчэ «цалаваньнем крыжа», што было добра ведамым рытуалам і належала да старой славянскай традыцыі. Якраз Палацкі князь Усяслаў Чарадзей здрадным чынам быў палонены ў 1067 годзе пад Воршай пасыля таго, як кіеўскія князі Ізяславу, Святаславу і Ўсевалоду «целоваше кресть честныі къ Всеславу, рекше ему: приди к нам, яко не створимъ ти зла». Дарэчы, гэткім рытуалам—цалаванье крижа—замацаваліся граматы ведамых гандлёвых пагадненняў XIII ст. князёў Смаленскага, Палацкага і Віцебскага княстваў з Рыгай і «Готскымъ берегомъ». ⁹³ Або вось яшчэ формула даговорнай граматы гандлёвага пагаднення Палацкага князя Ізяслава з Рыгай і магістрам Лівоніі, аформленага каля 1265 году: «На семь же целуйте комне кресть, по любви в правду без всякого извета».⁹⁴

У в.кн. Гедыміна быў дыплямат на імя Лесій, які ўважаў сябе за «ліцьвіна», а сваіх калегаў, іншых паслоў, называў «русиамі». Пад прысягай у 1326 г. Лесій зрабіў заяву ў Рызе, у якой абвінавачаў крыжакоў у tym, што яны парушылі ўмовы мірнага пагаднення 1323 г., усяляк паклёнічаюць на Гедыміна, перахопліваюць ягоных паслоў і чыняць рабунковыя напады. Гаворачы пра адзін з такіх рабунковых нападаў на караблі, якія з таварамі плылі па Дзвіне далей ў Русь (Палацкую зямлю)

Лесій палічыў патрэбным да лацінскай назывы тых караблёў дадаць яшчэ славянскую «ладзьдзю». Ладзьдзямі (ладзьмі) называліся якраз вялікія парусныя або вёславыя лодкі ⁹⁵. Як ведама, такія «лады», званыя інакш, былі ў скандынаўскіх вікінгах.

Дык вынікае, в.кн. Гедымін нездарма запрашаў у сваё княства манахаў-прапаведнікаў зь веданьнем моваў польскай і русінскай, зь веданьнем славянскай мовы ўговогу.

Выдаўцы архіўных актаў Віленскай каталіцкай дыяцэзіі зрабілі добрую справу. Першы том публікацыі гэтых актаў ахоплівае гістарычны перыяд ад 1387 да 1507 году. У ім сабраны ў асноўным дароўныя граматы ня толькі самога Ягайлы, вялікіх князёў Вітаўта й ягонага брата Жыгімonta, Казіміра Ягайлівіча й ягонага сына Аляксандра. У масе гэтых дакументаў большую колькасць складаюць дароўныя граматы звычайных ліцьвіноў, да якіх належалі баярныя, ведамыямагнаты Кязгайлы, Радзівілы, Саковічы, Гедыгольдавічы, Судзівоі-Судзьмонтавічы, Мантыгердовічы, Забярэзінскія або князі Сьвірскія і Гальшанская.

Мы зьвернем увагу толькі на дароўныя граматы, пісаныя на лацінскай мове, і ў тэкстах якіх ужываліся славянскія тэрміны рознага значэння. Каб пазыбегнуць масы зносак, у канцэпцые аглядзу, у дужках будзець пазначаныя нумары дакументаў і старонкі, на якіх яны публіковаліся ў цытаваным ужо намі выданыні "Codex diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioecesos Vilensis" (Vol. 1).

Наконт гэтых славянскіх тэрмінаў, як «баяры», «сымерды», «кметы», «палиядзьдзе», «устаўное лукно», «падовды», «дзеецкія», «конюхі», якія траплялі ў лацінскія або старанямецкія тэксты, ведамы рускі гісторык Уладзімір Пашута зрабіў такую

за ювагу: «Займствование русских терминов... не должно нас удивлять, это готовая юридическая форма, в которую удобно облекались сложившиеся в Литве общественные отношения».⁹⁶

Як бачым, тлумачэныне даволі простае. Маўляў, справа тычылася толькі «запазычаныя», і з гэтым тлумачэннем можна было-б пагадзіцца, калі-б прыгаданыя дароўныя граматы пісаліся толькі сакратарамі вялікіх князёў, пісаліся ў Дзяржаўнай канцыляры. Вялікага княства Літоўскага. Аднак, як адзначалася, тыя дароўныя граматы афармляліся яшчэ па-за гэтай Дзяржаўнай канцылярияй і пісаліся звычайнім ліцьвінамі, хай сабе і панамі,магнатамі і князямі. Яны свабодна маглі-б аздобіць лацінскія тэксты гэтых сваіх граматай яшчэ тлумачальнімі тэрмінамі, скажам, жамойцка-летувіскага паходжання. Гэтага, аднак, не здарылася, а таму няма падставы гаварыць пра тое, быццам тыя ліцьвіны ахвотна «ахутваліся» чужымі моўнымі запазычваньнямі.

Вось-ж, у ведамых актах караля ўладыслава-Ягайлы 1387г. ягонае забавязаньне наконт хрышчэння ліцьвіну, а таксама дароўная граматы для заснаванай Віленскай каталіцкай япархіі, у прыватнасці, для Віленскага біскупства былі ўжытыя гэткія тэрміны: *устаўное лукно мёду, серабышна, падводы, дзецкія, палюдзьдзе, дзяклы*. У тых Ягайлавых дароўных граматах была яшчэ гаворка пра *гай, бары й яз* у Нёмане (№1, 6, 98, с. 1-9, 11-15, 17-19).

Мы ўжо гаварылі, што «устаўное лукно» было адзінкай вымірэння пераважна мёду і азначала таксама падатак мёдам, які браўся ад пчалаю-бортнікаў. Пад «палюдзьдзем» разумелася ў тым часе забесьпичынныя прадуктамі харчаванья і фурражом вялікага князя й ягонай съвіты пры

абездыдзе ім краіны. На гэтае палюдзьдзе мелі таксама права вышэйшыя дзяржаўныя ўрадоўцы і духоўныя асобы. «Яз у Нёмане» азначаў пляцённую перагароду ракі для затрыманьня й лоўлі рыбы, дзесяціна рыбы, якая лавілася тут, перадавалася Віленскаму біскупу. Пад «падводамі» разумеўся сялянскі транспарт, а «серабышнай» называўся грошовы падатак, які пазней зыбрайца толькі для ваенних патрабаў. «Дзецкія» таксама стараславянскі тэрмін, гэта пасыльныя пры вялікакняжацкім двары, а пазней яшчэ і судовыя выкананіцы. А «дзяякла» азначала ў асноўным падатак ўсялякай збажынай і сенам.

Мы ўжо згадвалі дароўныя граматы в.кн. й ягона брага кн.Жыгімента, датаваныя 20 красавіком і 11 лістападам 1411 г. У 1428 г. Вітаўт пацвердзіў дароўную грамату былога Віленскага ваяводы і каштэяна Альберта Монвіда. Нябожчык Монвід пабудаваў капліцу ў Віленскім катэдральным саборы і дзеля ўтрыманьня гэтае капліцы запісаў для катэдры некаторыя свае дары. У гэтай пацвярджальнянай грамаце в.кн. Вітаўта гаворыцца, што апрача дзесяціны з плёну працы сялянай трох вёсак, нябожчык Альберт Монвід на ўтрыманьне капліцы запісаў яшчэ штогадовы дар мёдам: *лукно шасьціпяднае, якое забавязаныя паастаўляць шэсцьці сем'яў Львовіча ў Небуговічаў: і лукно пяціпяднае, што належыць з трох сям'яў Цярэнцівічаў* (№86, с. 744-754).

Мы ўжо тлумачылі, што азначала пяціпяднае або шасьціпяднае лукно мёду, а тэрмін «сям'я» таксама зразумела. Свае зямельныя ўладаньні Альберт Монвід меў на Ашмяншчыне паміж рэкамі Ашмянкай і Бярэзінай з галоўнай сядзібай у Вішневе.

У АльBERTА Монвіда быў брат Юры Гедыгольд, які займаў пасады маршалка дворнага, Кіеўскага ваяводы і старосты Па-

дольской зямлі. Ад 1425 да 1432 году ён быў Віленскім ваяводам. Але гаворка пойдзе пра ягонага сына Сямёна Гедыгольдавіча зь Вішнева, які ў 1451 г. займаў пасады Віленскага каштэляна і намесніка Смаленскага. Ягоныя дароўныя граматы тычыліся каталіцкіх парафіянаў у Радашковічах і ў Вішневе. Прауда, выдаўцы актаў Віленскай каталіцкай дыяцэзіі меркавалі, што дароўная грамата для парафіяльнага касцёлу ў Вішневе была падрабленая. Для нашай тэмы гэта, аднак, ня мае ніякага значэння, бо дастаткова маецца іншых акрэсьленняў.

Дык ў сваіх дароўных граматах 1451 г. гэты магнат быў Сямён Гедыгольдавіч тытулаваў сябе намеснікам Смаленскім і ўжываваў яшчэ трэмінальё «устаў мέду, пашня і сенажаці» (№202,203, с. 22-8-231).

Гэткім-жа магнатам быў Андрэй Саковіч -уладальнік Немянічына, Свянцяніанаў, Груздава, Дубравы і Мядзелу. Сын баўрына Сакі, прыгадванага ў ведамых актах Гарадзельскай вуніі 1413 г. Андрэй Саковіч ад 1440 г. быў вялікакняжым намеснікам у Смаленску, затым ад 1444 г. займаў пасаду Полацкага намесніка. У 1440 г. ён згадваўся на пасадзе ваяводы Троцкага.

Захаваліся тры ягоныя дароўныя граматы, датаваныя 9 чэрвенем 1434 г., 3 лютым 1443 г. і 21 лютага 1457 г. У першай з гэтих граматаў Андрэя Сакавіча была гаворка пра дар для Віленскага катэдральнага сабору, у другой—для парафіяльнага касцёлу ў Груздаве, што знаходзіўся на поўнач ад Мядзела:—у трэцій для заснаванага ім парафіяльнага касцёлу ў Мядзеле. Вось славянскія тэрміны, якія былі ўпісаныя ў тыя ягоныя дароўныя граматы: 5 і 20 пудоў мέду, яз у раце Бярэзіне, чатыры сохи/воранай зямлі, сябрыны і сябрычы, што тычылася сябрыны або аўяднання бортнікаў-пчалаўроў, якія ўсьлед за перамя-

шчэннем лясных дзікіх пчолаў ў самі вандравалі з адной пушчанскай мясыціны ў іншую мясыціну пушчаў: чатыры ўшаткі мέду, рэчка Княгінца зь язам, дзесяціна ўсялякай збажыны з пашні (поля) Чарнічка, 12 чалавек чэлядзі, дзесяціна ўлову рыбы зь дзяляніцы нашай (№132,175,226, с. 149-150, 199-201, 252-253).

Тэрмін «саха» або яшчэ «рала» азначаў і прыладу апрацоўкі зямлі, і адзінку вымярэння зямлі, і адзінку падатковага абкладавання. Як і бочка, «ушатка» — гэта вядро, падобнае на даёнку з ручкай, і яна была адзінкай вымярэння вадкасці, у тым ліку і мέду. Да «чэлядзі» залічаліся дваровыя людзі і слугі заможных уладальнікаў, а калі гэтая чэлядзь была несвабодная, дык у разгледаных актах дадавалася: «чэлядзь нявольнья». Юрдычнае паніцце «дзяляніца» і «дзельнік» увогуле азначала падзел у сям'і рухомай і нерухомай маёмастці або папярэдняе ўдакладненне, каму што павінна было належаць. Ужты ў дароўной грамаце Андрэя Саковіча моўны выраз «дзесяціна ўлову рыбы зь дзяляніцы нашай» тлумачыцца тым, што дзесяціна рыбы належала парафіяльному касцёлу ў Мядзеле не толькі з улову двара Андрэя Саковіча, але яшчэ і з улову рыбы, напарнікам якога быў нейкі пан Скіміна.

У дароўной грамаце магната Андрэя Саковіча для парафіяльнага касцёлу ў Мядзеле згадваўся маентак, званы Родам. Магчма, што як і прыгадваны ўжо намі Вітаўтава «пагранічны камень Род», гэткая назва таго маентку нейкім чынам была звязаная з паганскім богам славянаў Родам.

У родзе магнатаў Кязгайлай быў ня толькі Мікалай, Міхалы, Яны, Петры і Станіславы. Трапляліся яшчэ імёны Шадзібор і Дабяслая. Шадзібор быў братам Мікалая Кязгайлы, які яшчэ за часоў в.кн. Вітаўта

займаў пасаду Жамойцкага старосты. Дабяслася, у сваю чаргу быў сынам таго Мікалая Кязгайлы і братам Міхала й Яна Кязгайлівічаў. Запомнім імёны Шадзібор і Дабяслася, бо яны прыдадуцца пры параўнанні імёнаў уласных ліцьвіноў з імёнамі предстаўнікоў іншых народаў.

Таксама захаваліся дзінве дароўныя граматы братоў Міхала й Яна Кязгайлівічаў (Кязгайлі), датаваныя 22 і 29 лютым 1476 г. Міхал Кязгайла ад 1446 да 1476 гг. займаў пасады канцлеры ВКЛ і Віленскага ваяводы. Нейкі час, у 50х гг. быў вялікакняжым намеснікам у Смаленску. Памёр ён у 1476 г. Ян Кязгайла ад 1451 г. у якасці старосты кіраваў Жамойцкай зямлёю. У адной з гэтых граматаў запісваўся дар на ўтрыманыне сямейнай капліцы ў Віленскім катэдralным саборы, а ў іншай — для парафіяльнага касьцёлу ў Дзявілтаве. Гэты Дзявілтау знаходзіўся недалёка ад Вількаміра.

У тых дароўных граматах братоў Кязгайліў таксама была ўжытая гэктая тэрміналёгія: 5 i 40 пудоў мёду, устаў мёду, чатыры ўшаткі мёду, чатыры кулі ліпцу (ліпавага мёду). трох дзесяціны ўсялякай збажыны з трох двароў, у тым ліку грачыхі (грэчкі), сем конюхаў (№ 296, 297, с. 348–352).

Тэрмін «куль» азначаў адзінку вымярэння пераважна збожжа, аднак, як і мэтрычная адзінка «кубел», ужывалася таксама ў якасці адзінкі вымярэння мёду.⁹⁷

У дароўнай грамаце для парафіяльнага касьцёлу ў родавым маёнтку Дзявілтау згадвалася і запруда ў рацэ Стара (Стара?), званая ў тым часе «Прайкунаў Пруд».

Есьць яшчэ дароўная грамата Мікалая Іванавіча Кязгайлы, сына прыгадванага Жамойцага старосты Яна Кязгайлы. Яму належалі маёнткі на поўдні ў Наваградку: Ельня, Дварэц і Жалезыніца. Мястечка Дварэц у грамаце называўся «Дварцом

Сьвідрыгайлы». Дароўная грамата Мікалая Кязгайлы датавалася 9 красавіння 1498 г., а дар запісваўся для парафіяльнага касьцёлу ў Ельні, у якой ён пабудаваў новы алтар. Даў і ў гэтай грамаце Мікалая Іванавіча Кязгайлы была гаворка пра трох меркі сырога мёду, званымі ўшаткамі, пуд масла і трох ялавіцы — каровы ялаўкі (№ 452, 529, 530).

Цікавая таксама дароўная грамата маці маладетняга ў тым часе Яна Юравіча Забярэзінскага. Дзеўцы кіяла 1484 г. ён стаўся вялікакняжым намеснікам у Палацку, пазней, ад 1498 г. займаў пасады троцкага ваяводы, намесніка Горадзенскага, быў адначасна найвышэйшим маршалкам ВКЛ. Магнат Ян Юравіч Забярэзінскі быў замардаваны ў лютым 1508 г. на пачатку бунту князя Міхайлы Львовіча Глінскага.

Ягоная маці звалася Аляксандрай, у згодзе з завяшчаннем свайго мужа Юрия Рымавідавіча яна запісала дар для парафіяльнага касьцёлу родавага маёнтку Беразяны, да якога належалі двары Забярэзізы (Забярэзізы і Шастова). Усе яны знаходзіліся ў вярху ю нёманская Бярэзіны. Дароўная грамата Аляксандры датавалася 13 чэрвенем 1456 г., і ў ёй згадваўся ейны сын Ян.

Апрача знаёмай ужо нам тэрміналёгіі 12 пудоў мёду, 10 чалавек члядзі, яз у рацэ, у той дароўнай грамаце пані Аляксандры гаварылася таксама, што для парафіяльнага касьцёлу ў Беразянах запісваюцца поле і пашня (земля, прыгодная для ворыва) на 40 і 60 бочак. Дарыўся таксама лес, званы Святым лесам, і луг з прудам, які (гэта сажалка) называўся ніжнім Міхалам (№ 224, с. 248–250).

Дарэчы, пакідаючы славянскую назыву, Святы лес, у рэгіёне Вількавіру Віленскому каталіцкаму біскупау Яну належала маёнтак Шашолы. Дароўная грамата біскупа Яна з 14 красавіння 1478 г. паводле ёй, вучастак

ворнай зямлі і «съвяты лес» «на другім беразе возера Шашолы» дарыў ён сялянскай сям'і сваго вернага слугі на імя Мігус (№ 309, с. 356–365). Для біскупа Яна гэты Мігус быў «кметам».

У дароўных граматах, пра якіх тут гаворка, часта згадваўся дар ворнай зямлі на столькі і столькі «бочак». Гэтая бочка была адной з асноўных адзінак вымярэння сыпкі і вадкіх рэчываў у мэтрычнай систэме мер ВКЛ.⁹⁸ Але ў нашым канкрэтным выпадку—вымярэнныя дару ворнай зямлі ў бочках — паньцье гэтае тычылася меркаванага збору ўраджаю збожавых культураў.

(Працяг у наступным нумары)

Бібліографія

- 91 Посланія Гедимина № 12, с. 186–195
- 92 Рыбаков В.А. Язычество древней
- Руси. Наука, М., 1987, с. 755–765
- 93 Смоленские грамоты XIII–XVI веков. Подготовили к печати Т.А. Сумникова и В.В. Лопатин. М., 1963.
- 94 Полоцкие грамоты XIII—начала XVI веков. Составитель доктор исторических наук А.Л. Хорошевич. М., 1977, № 2, с. 36–37.
- 95 Посланія Гедимина, № 17, с.174–187
- 96 Пашуто В.Т. Цыт.Праца, с. 308.
- 97 Скурат К. У. Цыт. праца, с. 67–68,
- 85–86.
- 98 Там-жа с. 48–52.

Preussische Chronik

M. Lucas' Davie,
Gesetzgebungs- und Königreich unter dem Margrafen Albrecht

und der Freiheit des Preußens,

mit Weißbriem

historischer und etymologischer Uebertragungen,

Preussische Gesetze

Von

D. C. H. S. Schneid.

Stadt, Provinz, Kreis, Oberamt, Amt, Polizei, Gouvernement, Regierungspräsident, Landrat, Obrist, General, Deutsches Reich, Kaiser, Kaiserreich, Reichstag, Reichs-, und Reichs- und Reichsminister, Reichsministerium.

Erster Band.

... si non valer ante peccata
at certe vobis pietate proutari.
Ite Galphi. Ed. IV.

Röhlingsberg,

bei Grünig. Karl-Fabritius

1852.

Wetter Band, Karlsruhe, 1853

INSTITUTUM COLLEGII HISTORICO ACADEMIAE LITERARUM PRUSSICAR.
Num. 81.

CODEX DIPLOMATICUS
ECCLESIAE CATHEDRALIS NECNON DOLCIENSIS VILNENSIS
VOLUMEN I
1361–1420

WYDAWNICTWA KOMISJI HISTORYCZNEJ POL. AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI
Nr. 81

KODEKS DYPLOMATYCZNY
KATEDRY I DIECEZJI WILEŃSKIEJ

TOM I
1361–1420

WYDANIA

KS. JAN PIĄTEK I WŁADYSŁAW SEMKOWICZ

DOK. NARODZEGO ZOŁOTO
KOPROCZEGO W R. 1401 – 1402

NAUKA POLSKA
Z POMOCĄ MINISTERSTWA KULTURY, NAUKI, NAUCOG. WYSZEDZIĘSKIEGO
I TAKŻE Z DZIAŁU KOMISJI MONUM. I WYSZ. NAGROD. WYSZEDZIĘSKIEGO M. KASINA
KRAKÓW 1948

РДНАЕ СЛОВА

Цяперашнімі вачыма

Дзесяць дзён у Мюнхене

Масей Сяднёў

Захацелася было вярнуцца ў мінулае — паехаць у Мюнхен, дзе я некалі пражыў нямалую часыціну свайго жыцця. Увечары, каб ніхто мяне не пазнаў, абышоў знаёмыя мне раней мысціны. Агледзеў таксама той дом, дзе я некалі жыў разам з сваёй сям'ёй. Усё, ці бадай усё, тут засталося такім, якім было калісьці. Але ўсё яно цяпер на раздавала мяне, хутчэй засмучала. Тоє мінулае, тое *калісці* азвалася шчымлівым болем. І я зразумеў — у мінулае нельга вярнуцца, нельга вярнуцца ў тое, што было.

* На выглядаў ужо для мяне, як раней, і Англійскі парк у Мюнхене — на мяне ён падзееў нейкім усяленскім смуткам, вавілонскай вежай: парк быў пералоўнены людзьмі розных нацыянальнасцяў, расаў, пераважна моладзяй. Яна бе ў бубен, сипявавае, гандлюе, чуеш чужую музыку, у tym ліку афрыканскую, а скрэз гэта ўсё —стражчанасць, сум. Праз весялосць—сум. Яна нечага шукае, але не знаходзіць. Надыйдзе вечар і яна склыне. І парк яня будзе помніць яе, стоптаны ёю. Дзе тыя жывыя німфы, што некалі панавалі ў гэтым парку? Куды яны адыйшли?

* У Тыятынэркірсе ішла якраз служба. Калі я бываю ў Мюнхене, я ніколі не мінаю яе — хаваюся ў ёй ад сьвету. Цяпер яна поўная людзьмі, старымі і маладымі. Адчуў яднаныне немцаў: у Бозе й яднаныне як нацыі, як народу. На вокліч сьвятара адказвалі маліцьвенна дружна, як адно цэлае. І міжволі падумалася: калі такое яднаныне наступіць у нас, беларусаў?

* Адсюль, зь Нямеччыны, думаю пра сяваю Беларусь і якой-жа ніякай, даруйце, яна выглядае адсюль! У ёй ніяма яшчэ свайго духу, свайго розуму, інтэлектуальныя моцы, веры ў сябе. У вачох маіх яна заслоненая Чарнобылем. Гэта не пэсімізм, гэта — замілаванасць да яе.

* Мае думкі пераважна адмоўныя.

* Я яўмею съцвярджаць, толькі адмаўляць. Я адмоўны чалавек.

* Цяпер у Нямеччыне забастоўка. Цікава — немцы і ў забастоўцы дысьціплінаваныя: абвесыцілі яе, і яны бастуюць, загадалі перапыніць — яны яе спыняюць. Клясычныя выкананіць загадаў!

* Усюды цяжка, але тут, у гэтай краіне яшчэ цяжкі утрымліваць сяваю, індывідуальну самастойнасць, суверэннасць: вялікая спакуса паддаца ўплыву добра упрадкаванай краіны пагражае табе. Страціў гэту суверэннасць — і цябе ніяма.

* Фактычна я на ведаю ніякай іншай мовы, апрача беларускай. Англійскую, німецкую нібы і ведаю — нават перакладаю з гэтых моваў — але застаюцца яны для мяне чужімі, малазразумелымі. Да што там англійская, німецкая? Нават расейская застаеща ўжо на узбочы. Я застаюся фактычна толькі з адной мовай —беларускай. Яна стала яўже маёй доляй.

* Возера Штэнберг. Гэта недалёка ад Мюнхену. Наберажная застаўленая лаўкамі. Яны ўсе занятыя старымі. Божа мой, колькі тут старых! Толькі зрэдку прадэфілююць маладыя дзяўчатаў ў ультракароткіх

сукенках. Жудасны кантраст: тыя, што адыходзяць, і тыя, што пруць ва ўсю! Я, паглынуты ўсім тым, што бачу, але праз гэтае «бачу» мігцій мой літаратурны Менск: Сачанкі, Савік, Хомчанка, Тычка, Чыгрынаў, Андраюк, Брыль, Каржанеўская, Я ўжо не на возеры Штанберг, я ў нейкім іншым вымэрэнні—плыву. Думкі лёгkія, на творчыя і мне зі мі добра, такімі.

* На думаў, што мая знаёмая, Анналіза, такая рашучая, адважная, хуткая, войстрай, гатовая загаварыць за кім хочаш. У мене нават варухнулася няпрыязнь да яе. Зрэшты, яна грае. Гэтай ігрою-гульнюю засланяе сябе, сапраўдную. У яе, жанчыны, ёсьць і нешта —кінулася толькі цяпер —ад мужчынскага характеристу. Ды я магу і памыляцца. Я невялікі знаўца жанчын: маё захапленне імі пазбаўляе мене такой zdolnasci.

* Цяпер ужо пэўна: у Іспаніі не палячу. Баюся туды ляцець: ня веру самалёту.

* Перад ад'ездам пайшоў на канцэрт, у Геркулесзал. У праграме: Давід, Бетховен, Моцарт, Вагнер. Магічнае ўзьдзеяньне музыкі. Пад упльвам яе перастаю быць ранейшым. На перапынку чытаю ў праграме, што сказаў пра сябе Бетховен: «Я выношаю свае думкі доўга, часам вельмі доўга перад тым, як іх запісаць. Абраная мной тэма не пакідае мене — часамі застаецца праз годы. Перад маймі вачыму паўстаюць вобразы, я іх бачу, чую, гатовы склаці іх рукамі, яны плывуць, як ліцьцё, і мне застаецца іх толькі запісаць. У паэта гэта перадаецца ў слове, у мене — у гуку, тоне. Запытаемся, адкуль я бяру свае ідэі? З пэўнасцяй не магу адказаць. Яны прыходзяць непаклікана. Яны ўзънікаюць у мене падчас пра-
глукі, у ночнай цішы, раніцою, у лесе, у природзе, ператвараюцца ў гукі, ты гукі, тоны ззвінць, бунтуюцца, гамоняць, аж

пакуль не застыгнуць у нотах.»

* Чытаю далей у праграме пра Моцарта: «Ці я ня мусіць змоўкнүць усякія прамовы, усякія слова перад музыкай, перад узьнёслым тонам, перад тым *Нешта*, што цябе заварожвае, маніць, забірае ўсяго. У гэтым *Нешта* няма нічога выразнага, нічога такога, што можа было-бы выглуміць рацыянальна і дзіву даесьца адкуль яно ўзынякае, адкуль гэты чар музыкі Моцарта, што вось ужо 200 год зачараўвае нас. Здаецца, што зыйшоў сам Бог Апалон. Тут чысьціня, узынёсласць духу, тут пераадоленне сілы цяжару. Тут нічога няма рэвалюцынага: ўсё грубае адчужана, зінта лёгкай рукой. Чыя тут перамога? Съмерці над жыцьцём? Жыцьця над съмерцяй? Гэта антычны троумф прыгажосці над недастатковасцю, у выніку чаго недасягальнае робіцца дасягальным, дасканалае ўзвышаеца на апалацовых крылах. Мы ў палоне найблöш чалавечага, найблöш гуманнага.»

* Хацеў наведаць іншыя канцэрты — гэта мая жарсць — але ў мене не хапае ўжо часу: мне трэба вяртацца дахаты. Дні мае ў Мюнхене абрываюцца. Я не пасыпей ужыццца ў знаёмае мене мінуплае. Не пасыпей зьведаць нязьведаное. Вунь далёка на далаляглядзе ўзвышаюцца перада мною — я бачу іх з трынаццатага паверху — магутныя горы, дзе-нідзе яшчэ засынеканья. Яны клічуць мене вярнуцца да іх. Вяршынямі, здаецца, ківаюць мене, дрыготкі ў сонечным бліску. Гэта быў-бы час маіх вандровак у горах, майго роздуму і ўзвышэння. Але ў мене няма ўжо часу. Змоўкнүць для мене званы касцёлаў у Мюнхене. Ня ўчую музыкі органаў. На пляцы Марыі з далоні ня буду карміць галубоў.

Шкада.

1992 г.

ДЛЁКАС І БЛІЗКАС

Хацелі з нас зрабіць «палаюкаў» праваслаўных

Язэп Сажыч

Пасля заканчэння сямігадовай паўшкнай школы ў Наваградку ў 1932 г., думаў я, што на гэтым і закончыцца мая асьвета, бо грошаў на далейшыя студыі ня было. Гаспадарка пасля съмерці бацькі заняпала. Мне было 15 гадоў і фізычна я яшчэ ня быў моцны, але авабязак вымагаў выконваць усе сельскагаспадарчыя працы. Памятаў я ў 1933 г. касц' сенажаць калі дому і вельмі стаміўся. Нечакана пачуў незнёмы голас: «Памажы Божа». Азірнуўся і ўбачыў пана войта Сокала з гарадчанскай гміны. Я не ведаў, што сказаць пану войту. Той быў мясцвага паходжаньня, гаварыў нашай мовай, але яго ўрадавае становішча змушала адносіцца да яго з пашанай. Ен, бачучы маю разгубленасць, лагодна промовіў: «Зацяжкая, сынку, табе гэтая работа. Чуў я, што ты здольны хлопец да навукі, таму трэба далей вучыцца, а не займашца гаспадарчай працай». Я падбадзёрыўся й адказаў: «За навуку ў гімназіі трэба плаціць, а маці ўдава, грошаў не мае». Панвойт бліжэй падышоў да мяне, паклаў руку на маё плячо і сказаў: «Ведаю, што ты сірата, але нам людзі як ты патрбрнія, і я памагу табе. Пойдзеш вучыцца ў Наваградскую Беларускую гімназію. Дырэктар гэтае гімназіі Ян Ціханоўскі мой добры прыяцель. Таксама й іншыя знаёмы настаўнікі, як доктар Аляксандар Орса, памогуць табе. Трэба, каб моладзь вучылася. Што да грошаў, то не турбуйся, калі будзеш добра вучыцца толькі 30 % заплатіш, а можа і зусім звольняць ад аплаты студыяў. Эта ўжо ад цябе залежыць, як будзеш вучыцца і паводзіць сябе». Войт, сядаючы ў брычку сказаў:

«Зайдзьтру прыходзь у гміну, у маю канцылярию, калі хочаш вучыцца».

Я расказаў маці пра візуту пана войта і ягоную прапанову. Ледзь дачакаўся наступнай раніцы. З хваляваньнем пастукаў ў дзвіверы канцылярыі войта. Пан Сокал ветліва прывітаў мяне і запрапанаваў кресла. Я сеў,войт выняў з канверта паперы і прачытаў мне. Эта былі пасьведка майго матэрыяльнага становішча і ліст да дырэктара гімназіі. Перадаючу мяне чамусьці левай рукой і, пазіраючу ў очы, паволі сказаў: «Ідзі, сынок, вучыся добра і запамятай, каб не ўлазіць туды, дзе ня трэба вучню лезьці».

Ягоныя слова сталі мне зразумелымі пазнаньем. Ен меў на думцы палітычныя плыні і гурткі. Дзяякоўчы войту Сокалу, я паступіў у 4 клясу беларускай гімназіі, якая тады лічылася філіяй польскага дзяржаўнай гімназіі імя А.Міцкевіча ў Наваградку.

У цацьвёртай клясе спаткайцца з вучнямі зь якімі лёс прысудзіў і да сёньня быць сябрамі: Барысам Рагуляй, Янка Гутарам, Барысам Сладкоўскім, Уладзімірам Набагезам. Варта адзначыць, што У.Набагезу войт Сокал таксама дапамог паступіць у беларускую гімназію. Усе мы закончылі чацьвёртую клясу зь вельмі добрымі адзнакамі ў 1934 г. Але нажаль, дзеянасць Наваградзкае Беларускую гімназію палаюкамі была спынена. Аднак за намі было пакінута права перайсці ў пятую клясу польскую гімназію. Мы гэтую польскую «прывілегію» скарысталі, бо закаштоўным нам было ехаць у Віленскую Беларускую гімназію. Паступаючу ў польскую гімназію, мы нацыянальна

былі съвядомыя, і нам было крыўдна, што нам не дазваляюць вучыцца на роднай мове. У польскай гімназіі да нас далучыліся некалькі беларусоў, якія вучыліся ў гэты гімназіі ад 1 клясы. Сярод іх быў і Усевалод Родзька, які вылучаўся сваім здольнасцю. Нашым лідарам быў Барыс Рагула, дзярдзька якога Васіль Рагуля быў сэнатаром.

Каля 1936 г. палякі начапілі казаць нам, што мы «палякі праваслаўныя». Раздзел аднаго дня нам брашуркі, у якіх тлумачылі, што шмат праваслаўных было польскімі патрыётамі і называлі Кастуся Каліноўскага, Валаховіча, вядомага наваградзкага адваката Алексюка ды іншых. У дзень незалежнасці атрымалі загад ісьці ў царкву «на малебен, съпяваць «Божэ цось Польскэ». Аднаго дня нам сказаў, што праваслаўная рэлігія ў гімназіі будзе выкладацца на польскай мове. Айца Мікалая Гарбацэвіча падмнілі маладым съвтаром украінскага паходжання айцом Скрыпнікам, які закончыў Варшаўскую духоўную акадэмію. Быў ён інтэлігентнай і ветлівой асобай. Прыйшоўшы ў наш кляс па-польску абвесыці, што перыядычна будзем мець інспэкцыю, ці згодна інструкцыя ўядуща выклады закону Божага, чаго раней не было.

Барыс Рагула ў той-жэ дзень пайшоў да дзядзькі сэнатара на консультацыю з пытаннем, як нам захоўвацца, як зарэгаваць. Сэнатар Васіль Рагуля парадзіў: «Добра, што вас перасталі вучыць закону Божага па-расейску, але адказваціце на пытанніне па-беларуску. Забараніць вам ў гэтым школьнія ўлады ня могуць». Барыс Рагула паведаміў нас і дамовіліся мы, каб ніхто ў часе інспэкцыі і на піскнуў па-польску, каб на пытанні адказвалі вулична па-беларуску. На інспэкцыю не прыйшлося доўга чакаць. Прыйшоў дырэктар гімназіі Рыбіцкі, наш клясны выхаваўца і прадстаўнік з

кураторы. Айцец Скрыпнік запытаў па-польску: «Хто адкажа, што было пастаноўлены на Трэцім Усяленскім саборы». Барыс Рагула падняўся і па-беларуску пачаў адказываць. Дырэктар яго прыпыніў, звяртаючыся да нас з пытаннямі, на якія мы адказвалі вылучна па-беларуску. Інспектары, зачыраванелья ад злосці, вышлі з хаты нам стала веселяй на душы. Наш настайдунік а. Скрыпнік пахаўваў нас, што мы падрыхтаваліся і добра вивучылі гісторыю царквы і закон Божы. Мы зразумелі, што ён не за гэта хваліў нас, а за тое, што мы дамовіліся і бадзёра адказвалі на пытанні па-беларуску.

Неўзабаве паклікалі некаторых вучняў у канцылярью да дырэктара, менавіта тых, хто ад першага клясу вучыўся ў польскай гімназіі. Паклікалі й нашага лідэра Барыса Рагулю. Яму прыграілі, што выключыць зь гімназіі, бо ён «непажаданы элемент». Барыс быў выдатнікам, паводзіў сябе добра, адно, што не хацеў успрыняць тэрміну «паляк праваслаўны». Мы зразумелі, што нам трэба бараніць Барыса, бо выкінуць яго, пачненца націск на іншых. Нашая нацыянальная съядомасць пачала праяўляцца, мы маладыя, пачалі ўсыведамляць сабе, што становімся змагарамі за сваю мову, якая стала нам дарагай і мілай. Айцец Скрыпнік пачаў з большай пашанай адносіцца да нас, хаця ён да нас гарварыў па-польску, мы адказвалі па-беларуску. Паміж намі была гармонія і разуменіне адзін аднаго. Справа набрала разгаласус. Дапамог башкоўскі камітэт, у якім быў вельмі паважаны дэнтыст Левін, па паходжанні гэбрэй. Той сумеў пераканаць бальшыню башкоўскага камітэту, што выкідаць выдатніка Барыса Рагулю вельмі непрыгожа. Так паступова справа Б.Рагулі прычыла і нас пакінулі па-за ўсімі.

Гімназыяльная навука падыходзіла да канца і кожны з нас пачаў рабіць пляны,

— якую прафэсью выбраць, калі лёс дазволіць паступіць на ўніверсытэцкія студыі. Мы разумелі, што нам праваслаўным беларусам ня будзе лёгка атрымальца працу ў урадавых установах. Аднойчы спаткаўся з дэнтыстам Левіным, і падчас нашае гутаркі ён пачаў мне радзіць пайсці вучыцца на тэалёгію ў Варшаву. Я запыталаў яго, чаму такая парада. Ён, памаўчаўшы, адказаў: «Беларусам патрэбнае нацыянальнае съвядомае духавенства. Вы добрае баранілі сваю мову, а ў царкве праз пропаведзі многае можна зрабіць». Падобную параду даваў мне й іншым з нашае группы а. Скрыпнік. Ён нават абязцаў, што мае ў духоўнай акадэміі ў Варшаве добрая знаменства і паможа дас-таць стылэндью. Мне-ж імпанаўала войска, і я марыў быць афіцэрам.

У 1938 г. выйшаў загад з польскага міністэрства абароны, што ўсе матурысты павінны зьявіцца ў вайсковую пабаровую камісію, каб служыць ў падхаранжоўках. Польскі урад быў занепакоены, што можа выбухнуць вайна з немцамі і заплянаваў пабольшыць афіцэрскія кадры.

На камісіі нас пачалі пераконваць, каб у анкетах, якія трэба выпаўняць пісалі «полякі праваслаўныя», ад чаго мы адмаўляліся. Нас усіх беларусаў матурысты ў призналі здольнымі да вайсковай службы, за выняткам Янкі Гутара. Паклікалі нас у войска, і мы трапілі ў школу падхаронжых.

Калі я пасля некалькі месяцаў атрымала парадзены водпуск адведаць маці, я сустрэўся з панам Мячыславам Кухарскім і ён асьвячдыў, што, будучы сябрам паборавае камісіі, пераканаў іншых яс сяброў, што быць нацыянальнае съвядомым беларусам не азначае прыналежнасць да камсамолу, і нацыяналістычнае моладзь можа быць добрымі афіцэрамі. Сам ён быў пазнанякам, зядлым пілсудчыкам, служыў у легіёнах і, будучы старшыней «Звёнзку», польскіх асаднікаў быў управовай асобай у ваяводстве. Але ён быў жанаты на пляменніцы біскупа Абрантоўчы і ставіўся да беларускага пытання часам прыхильна, як гэта было з намі на пабаронай камісіі, калі мы не згадзіліся запісцца ў анкете «полякамі праваслаўнымі», а запісаліся як беларусы.

На здымку: матурысты, праваслаўныя беларусы наваградзкай гімназіі А. Міцкевіча, май 1938 г.

Сядзяць зльева направа: Барыс Рагуля, Валя Тупічанка, а Скрыпнік, Галіна Цішэўская, Язэп Сажыч.

Стаяць зльева направа: Усевалад Родзька, Ірэна Гоцко, Янка Гутар, Наталья Мацеёўская, Уладзімір Набагез

Як сёньня робяць з нас палякаў

Успаміны др. Язэпа Сажыча — гэта ня толькі аповяд аб мінуўшым дні. Нажаль, працэс апалалячвання беларускага насельніцтва працягваецца. Больш таго, ён пашираеца. І сёньня прыходзіцца гаварыць аб палянізацыі ня толькі праваслаўных, або каталікоў, а ўжо цэлай нацы. Аб гэтых жахлівых фактах сёняшній гісторыі сведчадзь інфармацыі, атрыманыя нядаўна часопісам «Полацак»

У Беласточчыне

Калі пачалася будова праваслаўнае царквы сёньня. Духа ў Беластоку ягонае духавенства зъянрнулася да беларусаў эміграцыі з просьбай дапамагачы ім пабудаваць царкву. Паплылі ў Беласток тысячи і тысячи далярў ад беларускіх эмігрантаў.

Сёняня, дзячучы тым ахвярам беларусаў, адбываюца ў Святадухаўскай царкве Богаслужэнні. Аднак казаныні (пропаведзі) кажуцца толькі па-расейску і па-польску. Паводле атрыманых вестак, маюць намер чытаць Апостала й Евангельле таксама па-польску.

Праўдападобна, у наступным годзе Богаслужэнне наогул будзе адбывацца ў польскай мове. Бо ў казанынях свята-духаўская духавенства пачало карыстацца папулярным і вядомым з даўніх часоў тэрмінам: «My prawoslawni polacy».

Так за нашыя эмігранцкія грошы збудавалі ў Беластоку царкву для праваслаўных палякаў.

У Беларусі

Беларускае згуртаванье вайскоўцаў зъянрнулася да Старшыні Вярхоўнага Савета Станіслава Шушкевіча і прэм'єра-міністра Вячаслава Кебіца з заяваю, у якой прыватнасці гаворыцца: «Над Беларусью над яе стабільнасцю і незалежнасцю наівсегда чарговая пагроза. На гэты раз — з-за заходніяў мяжы. Польскі каталіцкі касцёл узначаліў чарговы паход на «крэсы». Цэлымі групамі пранікаюць у Беларусь польскія місіянеры. Сёняня яны маюць выгляд сьвятароў, «мішак» і едуць як бы са Словам Божым. На самой-жа справе імі вядзеца нічым непрыкрытая пропаганда на карысць суседніх краін — Польшчы. У касцёлах вівешваюцца польскія сцягі, партрэты польскіх дзяржавных дзеячоў. З амбона, у нядзельных школах, у гуртках мастацкай самадзейнасці ідзе безупынная прапольская пропаганда, пераконваючы людзей у тым, што яны не беларусы, а значна больш высокая і культурная раса, што яны палякі. На тэрыторыі незалежнай Беларусі фарміруецца 5-я калона Польшчы, рыхтуецца раскол нацы, свой, памерам з палову Беларусі, Карабах. Падрываюца аўтарытэт Беларусі ў сувесце. Менавіта прапольскае лобі ў Ватыкане дасягнула таго, што Беларусь — адзіная з краін СНД, на прызнаная Ватыканам. Такое стаўленне да беларусаў і іх дзяржавы выглядае рэзкім дысанансам у параўнанні з добрасуседzkім адносінамі да нас брацкіх рускага і ўкраінскага народаў і лаяльнасцю да дзяржавы Праваслаўнай Царквы. БЗВ не можа мірыцца з тым, што на яго вачах ствараюцца ўмовы для канфліктнай сітуацыі, таму Беларускае згуртаванье віскоўцаў і за-клікае да прыняцця неадкладных мер».

Віленскія беларусы расказваюць...

Святлана Белая

«...Калі таварыства імені Скарыны закладзеца, я ахвотна запітшуся ў члены. Узяўся-б і напісаць жыцьёапісанье Скарыны, калі-б таварыства даручыла мне гэта. »

Так пісаў Максім Багдановіч у кастрычніку 1913 г. да братоў Луцкевічаў у «Нашу Ніву», акрылёні ідэяй стварэння новай беларускай арганізацыі Але ягоная мара так і не спраўдзілася. Першая сусветная вайна зламала ўсе пляны арганізатараў таварыстваў і аддаліла час яго стварэння.

Беларуское Навуковае Таварыства паўстала 25 студзеня 1918 г., калі ужо не было ўжывых імя Максіма Багдановіча, і Цёткі, якія звязвалі з таварыствам вялікія спадзяваны. Цяжка хворым бы і яго галоўны ініцыятар, Іван Луцкевіч. Але не зважаючи на ўсе неспрыяльныя акалічнасці, таварыства адразу распачало працу па падрыхтоўцы падручнікаў беларускай граматкі і правапису.

Мабыць, адно з першых крупных мерапрыемстваў гэтай беларускай інстытуцыі стала съяткаваныне ўгодкаў Скарыны..

У залі Віленскай Беларускай гімназіі адбылася канферэнцыя, на якой чыталі даклады, прысьвечаныя выдатнаму Палацаніну старшыню Беларускага Навуковага Таварыства Антону Луцкевічу, Браніслаў Таращкевіч і іншыя выдатныя дзеячы беларускай культуры. Таварыства съяткавала 400-лецце беларускага друку, 400-лецце Беларускай друкарні Ф. Скарыны. Яно працягвала займацца скарыназнаўствам і ў тых часы, калі ў савецкай Беларусі пачалася траўля на Скарыну, названага зь лёгкай партыйнай рукі В. Кнорына «сярэдняявіковым манахам» і спыніла сваю дзеяньсць толькі тады, калі ў Вільні былі забароненыя амаль усе беларускія арганізацыі.

—Памятаю, калі я ўжо скончыў гімназію, —расказваў у час нашых гутарак др. В. Тумаш, — я часта прыходзіў на зборкі, якія праводзіліся ў таварыстве. Адбываўся яны пры Беларускім музэі імя Івана Луцкевіча. Звычайна паседжаныні праходзілі пры невялікіх колькасці нацыянальна настроенных беларусаў, але вельмі бурна. Пасля рэфэрату адбываўся яго амбекаваныне, часамі яно працягвалася на нас-

тульных зборках. Чамусьці мне запомнілася паседжаныне, на якім выступаў прафэсар з Украіны Тэофіль. Ён вынес на амбэркаваныне тэорыю аб балцкім субстракце, за якую пазыней ухапіўся др. Янка Станкевіч, прысывяціўшы гэтаі тэмэ не адну працу. Таксама займаўся балцкім субстрактам Мікалай Шкляёнак. Ён нават напісаў невялікую брошуру. Пасъля гэтай тэмі шырока разглядалася ў 50-х гадах ў газэце «Баца-каўшчына» і выклікала вялікую палеміку. Многія рэфэраты, што чыталіся на зборках, увайшлі ў спэцыяльныя Гадавікі Беларускага Навуковага Таварыства, якія пазыней называліся «Запісамі».

Можна сказаць, што Беларуская Навуковае Таварыства выхавала цэлую плеяду «навукоўцаў», якія потым працягвалі працу на эміграцыі, у прыватнасці ў Беларускім Інстытуце Навукі й Мастацтва.

Ня ведаю, праўда гэта ці не, але, ка-жуць, што ва Францыі толькі адзін чалавек ня можа стварыць грамадзкай арганізацыі. Каб афіцыяльныя ўлады прызналі новую інстытуцыю патрабаўшца подпісы двух асобаў. У ЗША з гэтым цяжкі. Для арганізаўвання Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва па ньюёрскаму закону патрабавалася 5 закладчыкаў, зь якіх дваіх мусілі быць амэрыканскімі грамадзянамі. Сярод тых пяці, хто ствараў Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва быў і др. Тумаш.

Сталася гэтае 50 гадоў назад 16 снежня 1951 г. у Нью-Ёрку адбылася арганізацыйная сходка беларускіх літаратараў і навукоўцаў. Пасъля доўгай дыскусіі вырашилі, што арганізацыя будзе абыймачця ня толькі навукоўцаў, але і працаўнікоў мастацтва, літаратуры. Тады-ж быў дадзены і назоў—«Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва».

У першы склад рады або, як казалі яшчэ тады, часовага ўраду БІНІМ увайшлі: ула-

дыка Васіль (Тамашчык)—старшыня, проф. Л. Акіншэвіч—віцэ-старшыня, В. Тумаш—першы сакратар, Н. Арсеньева—другі сакратар, М. Дарашэвіч—скарbnік. Вось па сутнасці і ёсё, што я знайшла у першым нумары «Запісаў» (1952) аб гісторыі стварэння БІНІМ.

Доктар Тумаш таксама ня быў шмат-слоўны. Мы сядзелі ў ягоным пакойчыку, дзе акрамя ложкі ёсць некалькі палічак з кніжкамі, якія зразумела, з найбольш блізкімі для доктара, якія заўсёды ў яго пад рукой. Роўным радком стаяць выданыні Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва: «Запісы», «Конадні», «Абежжкі» БІНІМ (1953-1969), вялікая кніга выбаранай пазіі Янкі Купалы «Спадчына» (1955 г., 564 б.), на якім надрукавана колькідзесят твораў Купала, якія дзеля партыйнае цензуры ніяк ня здолелі надрукаваць ў падавацька Беларусі, зборнік вершаў Аляксандра Гаруна «Матчын дар» (1962, 262 б.), зборнік выбаранай пазіі Максіма Багдановіча «Вяночк», праца С. Станкевіча «Беларуская падавацкая літаратура першай палавіны 60-х гадоў» (1967, 70 б.), гістарычнага зместу кніжкі Паўлы Урбана «У сувязі з гістарычным фактаў» (1972, 130 б.), з галіны дэмографіі праца Андрэя Багровіча «Жыхарства Беларускага ССР у сувязі перапісу 1959 году» (1962, 88 б.), асобныя выданыні-адбіткі скрыназначных працаў Сымона Брагі і іншых выданыні БІНІМ.

Доктар узнічальваў Інстытут да 1981 амаль 30 гадоў. І, як мне здавалася, ён мог гаварыць аб ім бясконца. Але ён дастаў з паліцы 15 нумар «Запісаў» з сваім артыкулам «Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва. Рэфэраты, навуковыя канфэрэнцыі, выстаўкі гадоў 1951-1976, ладжаныя БІНІМ», напісаны ў сувязі 25-годзьдзя яго арганізацыі.

— Тут Вы зможаце знайсці адказы на многія Вашыя пытаныні, — сказаў В. Тумаш. — І ёсё-ж пазыней, мабыць прыгадаўшы нейкія дэталі, пачаў расказваць аб tym, што не увайшло ў той артыкул.

—У пачатку 50 гадоў на эміграцыі апынулася багата беларускай інтэлігенцыі. Гэта былі навукоўцы, літаратары, мастакі, музыканты, якім удалося ўцалець у гады сталінскай чысткі беларускай культуры. Людзі былі поўны ю жадання працаўца, Таму неабходнасць стварэння навуковага таварыства, якое пазней назвалі Беларускім Інстытутам Навукі й Мастацтва, паўстала вельмі востра.

Інстытуту пашчасціла, бо ў Ньюёркскай публічнай бібліятэцы ёсьць вельмі добры аддзел беларускай літаратуры. Так што база Інстытуту была ўжо падрыхтаваная. Гэты вельмі важны факт, які нельга забыць, бо калі-б пад рукою не было тых кропініцаў, на якія пастаянна прыходзіцца аба-праца дасьледчыку, што-ж казаць аб нейкай навуковай вартасці працы Інстытута. Пэўна, што на эміграцыі захавалася беларуская літаратура, асабліва тая, што выдавалася ў даваенны час у Вільні. Але калі казаць пра пра славянскі аддзел ньюёркскай бібліятэкі, то там мы знайдзем, напрыклад, збор працаў Віленскай археографічнай камісіі, без якіх немажліва ніводная грунтоўная праца па гісторыі Беларусі.

Першыя сборкі сяброў Інстытуту, якія спачатку адбываліся прыблізна раз на два месяцы, былі пераважна паэтычныя, бо паэтаў на эміграцыі апынулася нямала. Памятаю паседжаньне з нагоды 30-годзьдзя літаратурнае дзеянасці Натальі Арсеньевай, вечары паэзіі Рыгора Крушыны, Марсея Сяднёва, аблеркавальні новых твораў Янкі Юхнаўца, Міхася Кавыля, В.Бірылы, іншых паэтаў і празаікаў. Таксама чыталіся навуковыя рефэраты. Так узьнікла патрэба ў выданні навуковага зборніка. Як і Гадавікі БНТ у Вільні вырашылі назваць іх «Запісамі».

Спачатку думалі выдаваць квартальнікі, але, нажаль, матэрыяльныя сродкі не дазва-

валі. У 1952-1954 гады выдавалі па два нумары «Запісаў» на год, пасля па аднаму нумару, але большага аб'ёму. З прычынаў матэрыяльных 5 нумароў «Запісаў» з 1962 па 1970 гг. выдаваліся ў Мюнхене, бо нейкі час друкарскія выдаткі там былі меншыя. Але цэны і ў Нямеччыне расці хутка, таму вырашылі выдавецтва зноў перанесьці ў Амэрыку. Ад 1974 году «Запісы» друкуюцца ў Нью-Ёрку. Да 40-годзьдзя БНІМ, якое адзначалі ў 1981 годзе выйшла 16 кніжак, да 50-годзьдзя яшчэ 3 нумары Усяго 19 нумароў «Запісаў».

—Пэўна, што не ўсе яны маюць адноўкаўную навуковую вартасць, — працягваў В.Тумаш, гартаючы № 5, Скарынаўскі нумар «Запісаў», у якім паводле яго словаў, ўсе матэрыялы ад Скарыны сабраны як-бы ў адзін кулак. — Але вось нядаўна зноў праглядзеў кароткі нарыс кампазытара Куліковіча «Беларуская музыка» і проста здызвіўся. При абмежаванай колькасці матэрыялаў ён напісаў сурье́зную навуковую працу, якая ўпершыню паказавае гісторыю разьвіцця беларускай музыкі.

В. Тумаш прыводзіў новыя факты з дзеянасці Інстытута, расказваў пра лекцыі, якія чыталіся яго сябрамі, рэдкую картатэку Скарыніяны, мастацкія выстаўкі, якія ладзіліся БНІМ, а мне ўяўлялася Вільня, перапоўнены пакой Беларускага музея імя І. Луцкевіча. Іздзе паседжаніе Беларускага Навуковага Таварыства, на якім абліжкоўваеца праблема балікага субстрату. І недзе ў падсвядомасці зараджаеца патрэбнасць мець такія свабодныя дыспуты, паўсюдна і заўсёды.

Мне здаецца, што без тых паседжанняў Беларускага Навуковага Таварыства, БНІМ, створаны яго сябрамі, быў бы інакшым. І таму зноў успільваюць у памяці слова Багдановіча: «Калі таварыства імені Скарыны закладзеца, яахвотна запішуся ў члены...» Паэт не дажыў да гэтага дні меншы году і жыццёцепісаныне Скарыны дапісалі юншыя.

Віленская Беларуская гімназія

Вітаў Тумаш

Пад упльвам лекцыяў гісторыі беларускай літаратуры, я пачаў збирэць і запісываць творы вуснай народнай творчасці. Трэба сказаць, што ў гімназіі была прынятая лінія М. Гарэцкага. Ягоная «Гісторыя беларускай літаратуры» пачынаецца менавіта з старажытных традыцый нашага народа. І толькі пасля фальклёрнай літаратуры вучні знаёміліся з старадрукамі, скарынінскімі выданнямі, літаратурай ХІІІ, XIX стагодзідзяў і г.д. Нашыя настаўнікі звязрталі ўвагу на фальклёрныя зборы, і таму ў нас, гімназістаў, пэрыяд народнай творчасці добра застаўся ў памяці. Пад уражаньнем пачутага на лекцыях, я сышу некалькі сышткаў, зрабіў для іх моцную аправу і стаў запісываць цікавыя слова, выразы прыказкі, паговоркі, звычай: калядныя, вясновыя, вялікодныя, жніўныя. Каля і пачаў звязртва свае запісы, стаў прыслухоўвацца да мовы, моўных выразаў і зразумеў, якое багацьце вакол мяне. Чым больш занатоўваў, тым больш хацелася працаўца.

Беларускі фальклёр я запісаў пераважна ў сваёй роднай в. Слягліцы (Свенцянскі павет, а пазней Вілейскі), куды прыезджаў на кожныя вакацыі, а таксама, ў час вучобы, на сяўты, калі ездзіў адведаўца бацькоў. Памятаю, вясной, у спакойныя ясны дзень узыдзеи на гару і далёка-далёка чуваць, як з адной і другой бёсак песны гучалаць. Жанчыны вясной вадзілі карагоды і вясну заклікалі. На сваёй радзіме я запісаў і слова карагода гульні «Яшчар». Я ні помню, каб у нас яго вадзілі, але аб гэтым старажытным абраадзе расказвалі мне старэйшыя жанчыны. Дзяячы

аддавалі «ящчару» (хлапцу), які знаходзіўся ў цэнтры круга, свае вянкі або хусткі, пярсыцэнкі, а каб выкупіць вянок, дзяячына цалавала яшчара або выконвала якое-небудзь яго пажаданье. Пры гэтым дзяячыты вадзілі карагод і съяўвалі: «Сядзіць, сядзіць яшчар на залаце крэсле, на дзяявочым месцы...» Гэтае апісаныне ўвайшло пазней ў зборнік «Запісы», які выдала Беларуское Навуковае Таварыства. А яшчэ нататкі з майго сыштуку выкарыстаў Р.Шырма для свайго хору і песеннага зборніка.

Рыгор Шырма вёў у гімназіі хор. Гімназісты празвалі яго «Бародка». Жыў ён у царкоўнай хаце Пречысьценскай царквы. А рээлтыцы хору праводзіў у гімназічнай залі. Хор быў неабавязковым предметам у гімназіі, таму ў ім съяўвалі ня ўсе гімназісты. У рэпэртуар гімназіцкага хору уваходзілі ў асноўным фальклёрныя творы, сабраныя Шырмам і некаторымі вучнямі падчас вакацыяў.

У гэты час дырэктарам гімназіі быў С. Паўловіч. Гэта быў невялікага росту, акуратны, добры чалавек, якога гімназісты за невялікую лысінку на самай макушы прызвалі «Дзірачка». Паўловіч быў вельмі асьцярожнай асобай. Баяўся, каб чаго-небудзь ня выйшла і ня выклікала незадавальненіне польскіх уладаў. Выкладаў ён рэлігію (Стары і Новы запавет, гісторыю рэлігіі) для праваслаўных навучэнцаў малодшых клясаў.

У 1936 годзе ў Беларускай друкарні імя Фр. Скарыны выйшлі ягоныя кніжкі для дзяцей беларусаў, лямантар «Першыя зярніткі. Беларуская граматыка для хатнія навучанья» і «Zesieuki,

Bielański lemantar dla chatniacha naucusannia, Wyd. Bielpres." Лямантар быў друкаваны лацінкай, але былі ў ім прыклады, пададзеныя кірыліцай. Па гэтым кніжкам дзеци маглі навучыцца кірылічнай грамаце. Перад самай вайной польскія ўлады выдалі чытанку для дзяцей беларусаў. У яе стварэнні прынялі удзел Шырма, Ільляшэвіч, Ст.Станкевіч і інш. Палякам трэба было даказаць, што ў Польшчы зь беларусамі й беларускім навучаннем німа ніякіх проблемаў, таму яны і расшчедрыліся на выданье. Але гэта была звычайная паказуха.

На самой справе, праблема з беларускім школьніцтвам стаяла вельмі востра, нават для адзінай у Вільні беларускай гімназіі не хапала беларускіх падручнікаў. Кнігі для матэматыкі, фізыкі й іншых предметаў у польскай і расейскай мовах можна было набыць у кнігарне Завацкага. Таксама там можна было абміняць мінулагоднія падручнікі на падручнікі для наступнага году навучанья. (Завацкі прымалі старыя кнігі, даваў нейкія гроши, і вучні маглі набыць за іх падручнікі на новы год.) У гэтай-жэ кнігарні пакупнікі маглі набыць і расейскія выданьні. Зь беларускім-ж кнігамі былі складанасці. Як толькі яны выходзілі ў съвет, адразу раскупляліся. Таму гімназісты мусілі старанна весьці канспекты запісаў лекцыяў выкладчыкаў.

Рэлігію ў старэйшых клясах для гімназістаў-каталікоў выкладаў Адам Станкевіч. Гэта была вельмі паважаная асоба, ня толькі ў гімназіі, але, наогул сярод усіх беларусаў Вільні. Кс. Адам Станкевіч быў беларускім паслом у польскім сёйме, прарадыром Беларускай Хрысьціянской Дэмакратыі, ведамым публіцыстам і беларускім дзеячом. Ён находзіў у Ашмяншчыне. У рэдкі вольны час ён ехаў на сваю радзіму,

каб наведаць сваіх сваякоў. (Бацька ягоны быў забіты невядомымі асобамі ноччу каля сваёй хаты). Расказвали, што любімым заняткам ксёндза Адама ў роднай хате было шчапаньне дроваў.

Выкладаў Станкевіч на вельмі прыгожай беларускай мове, што выдзяляла яго ад многіх настаўнікаў, якія выкладалі ў гімназіі. У той час, калі ў лекцыях другіх настаўнікаў трапляліся русімы, палянізмы, «калькі» зь іншых моваў, то ягоная мова вызначалася асобай літаратурнасцю, харэктэрнай для нашаніўцаў. Лекцыі кс.Адама былі ня толькі пераказам Божых кніжах, а хутчэй размовамі аб духоўнасці і нацыянальнай сувядомасці.

Малываць у гімназіі выкладаў Язэп Драздовіч, але, нажаль, нядоўга, усяго два месяцы. Пасылья яго ў май клясе асновам малываць вучыла сп-я Сасноўская (свяячніца мужа Надзі Кудасавай).

Лекцыі нашага выдатнага мастака запомніліся ня толькі тым, што ён навучыў як трэба малываць прадметы на адлегласць, каб стварыць адчуванье пэрспэктывы, падкрэсліць лінію небасхіла і г.д. Драздовіч быў цікавым чалавекам. У яго была свая, вельмі арыгінальная, канцепцыя аб сусьвеце. Ён, напрыклад, верыў, што на Венеры, Месяцы, Марсе й іншых плянэтах жывуць людзі. Драздовіч нават выдаў невялічкую брошурку з уласнай тэорыяй.

Гэты съветапогляд адлюстраваўся ў ягоных творах, якіх было багата ў Беларускім музэі імя Луцкевіча. Мажліва, Драздовіч зъберагаў там усе свае творы, бо іншага месца, дзе іх можна было хоціць, проста не існавала. Творы трываліся ў альбомах, віселі на сценах, а то і проста, ляжалі без рамак недзе збоку. Відаць, у мастака не было надзеі, што хто небудзь купіць іх. Яго працы лічыліся

вельмі мадэрнымі ў параўнаныні з творамі іншых мастакоў. Багата незразумелага, нязвыклага было ў іх для тагачаснага гледача. Фантастычныя краявіды зь жыцця іншапланіціянаў межаваліся з краявідамі Бацькаўшчыны, замалёўкі збяднелых беларускіх вёсак, сельскагаспадарчых прыладаў, з яркамалівымі дыванамі, якія былі распісаныя нейкім незямной прыгажосці цветкамі. Дыяпазон творчай фантазіі Драздовіча быў даволі шырокі. Колькі замалёўкі беларускай прыроды, з жыцця вёскі, сялянаў зрабіў ён у час сваіх падарожжаў! А колькі мастак павандраваў па Беларусі, зьбіраючы матэрыялы для сваіх твораў. У гэтым я пераканаўся, калі пабываў на Паўночным кірмашы, які праводзіўся ў Вільні, недзе ў 1927 годзе. Гэта была велізарная выстаўка-продаж прамысловых і сельскагаспадарчых тавараў, выстаўляліся там і творы мастакоў, вырабы народных майстраў. Я ўжо не памятаю дакладна, дзе экспанавалася выстаўка Драздовіча, у нейкім павільёне або проста пад адкрытым небам, але яна запомнілася. Ягоныя замалёўкі беларускіх вёсачак, выкананыя алоўкам, каляровыя арнамэнты дываноў зачароўвалі сваёй шчырасцю, багаццем колераў.

А яшчэ мне ўзгадваецца адзін партрэт Скарыны, які вісеў у Беларускім музеі імя Луцкевіча. Партрэт гэты моцна адрозніваўся ад таго, што быў змешчаны ў «Гісторыі беларускай літаратуры» М.Гарэцкага, (Вільня 1920, б. 21). Быў ён датаваны 1928 годам і Скарына быў на ім занадтва мадэрнізаваны, і я-б сказаў, нейкі грубаваты, партрэт быў выкананы ў стылі прымityўізму. Гэта быў першы алейны партрэт Скарыны, які мне давялося пабачыць.

(Працяг будзе)

Ад рэдакцыі: *Сярод першых партрэтаў Скарыны ёсьць гравюра невядомага мастака, рэпрэдуктаваная ў берлінскім выданні 1919 г., а таксама марка з выявай Скарыны, прысьвечаная 400-годзідзу беларускага кнігадрукавання. Доўгі час лічылася, што гэтыя партрэты Скарыны належалі мастку П.Гуткоўску.*

Нядыўна А.Каўко выказаў меркаваньне, што гэтыя партрэты Скарыны мог зрабіць мастак Я.Драздовіч, бо да яго 30 красавіння 1915 г. з'яўляўся сакратар газеты «Наша Ніва» і прыслалу яму паштоўку суполкі «Заглянене сонца...» з выявай Скарыны.

Сярод першых вядомых савецкім мастацтвазнаўцам партрэтаў Скарыны ёсьць партрэт «Францыск Скарына», створаны ў 1927 г. у Радашковічах, які адносіцца да больш ранняй творчасці мастака. Ён зроблены ў манерах іканапісі і іканапісным матэрыялам для напісання партрэта паслужыла гравюра, змешчаная ў Бібліі Скарыны. Гэты партрэт лічыцца запавам да сюжэтнага цыклу, да якога мастак прыступіў аж у 40-я гады. У гэты цыкл уваходзяць таксама карціны «У съвет пад навуку», «Са съвету знавуцай», «У друкарні Францыска Скарыны ў Вільні ў 1525 г.», «Кніганаўбыцы ў друкарні Францыска Скарыны ў Вільні».

Паводзяляпісаныя В. Тумаша, выглядае, што партрэт Ф.Скарыны, які вісеў у Беларускім музеі імя І.Луцкевіча, быў асобным творам, які, мажліва, пазней згубіўся у запасніках музеяў.

Мая НЯВОЛЯ

Лявон Шыман

Выйшаў я ад начальніка, а каля дзьвярэй стаяць мае хлопцы, больш палавіны вучасника лягера. Мяне падхаплі на руکі і панеслі ў барак. Радасць аб вызваленіні хацелі раздзяляціца са мной ўсе мае сябры па зыняволенству. Яны сабралі мне 25 тысячаў рублёў грошаў і зашылі іх мне ў бушлат. Мы ведалі, што вельмі часта здараліся выпадкі, калі арганізаваныя банды зь ліку аховы сустракалі такіх вызваленых у Суха-бязводным і забівалі іх. Плённа, з-за грошаў.

Усю ноч у бараку ня спалі: зьбіралі мяне ў дарогу. Кожны цалаваў мяне і даваў наказ наведаць родных. Людзі ведалі, што калі я асабіста наведаю іх сваякоў, гэта прынесье ім вялікае палагчэнне, і яны пачнуть спадзявацца на зварот сваіх сыноў і мужоў. Тэрміны ў большасці зь іх былі па 25 гадоў. Раніцою ў 5 гадзін амаль увесь лягер выйшаў мяне праводзіць. А мае брыгаднікі несылі мяне на руках да самай прадхаднай. Так я разьвітаўся з сваімі сябрамі па зыняволенству.

Да чыгуначнай станцыі трэба было ѹсьці 5 км праз лес. Нас сабралася 7 чалавек. Уздоўжіся палкамі і павольна рушылі ў бок станцыі. Кожную хвіліну былі гатовыя даць адпор бандытам. Але, дзякую Богу, усё абышлося добра. Трэба сказаць, што ўлады не імкнуліся спыніць бандытам. І таму часта чалавек, які адбыў тэрмін зыняволення, гінуў за нейкую сотню рублёў.

Першы цягнік Свярдлоўск-Масква павінен быў прыйсці ў 19 гадзін. На дварэ было ўжо цёмна. На станцыі заставацца на ноць было небяспечна, бо менавіта тут бандыты даставалі сваю здабычу. За гадзіну да прыходу цягніка дзяжурны абыўші, што (Заканчэнне. Пачатак у №№ 1(11)-4(14))

блетаў мяне, ёсьць толькі мяккія, купэйныя. З грашыма я не лічыўся і з радасцю ўзяў билет ў мяккі вагон.

На станцыі цягнік рабіў прыпынак толькі на адну хвіліну, і я вельмі баяўся, каб хачаць пасыпець залезыці ў вагон. Як знарок, мяккі вагон правадніца не адчыніла, і я ледзь угараварыў правадніцу з другога вагона пусыць мяне ў цягнік. Садзіўся ўжо амаль на хаду. Калі прыйшоў у свой вагон, правадніца абвяля мяне вачыма і, разглядаючи маю вонратку, запытала, хто гэта мяне даў билет ў мяккі вагон. Я адказаў, што я такі самы самы чалавек, як і ўсе, і белет у мяккім вагоне купіў за свае гроши. Папрасіў яе, каб яна паказала маё месца, бо я моцна змарыўся і хачу спаць. Яна завяля мяне ў самы кантакт вагона і ўказала на бакавое месца. Папярэдзіла, каб я ў вагона паводзіў сябе культурна, а то пакліча міліцыянер. Я падумав, што і тут без лягавых не абыходзяцца. Паслаў пасыцель, скінуў боты, бушлат паклаў пад галаву, бо ў ім было зашыта 25 тысяч рублёў. Але ніяк ня мог заснуць. Пра што толькі ні думаў. Мене ня верылася, што я на волі. Здавалася, што ў тамбуры стаяць салдаты унутранай аховы, і калі я буду выходзіці, зноў забярэ мяне ў лягер. Праезджаючи праз Горкі (гэта было ноччу), паглядзеў на агні чырвоных казармаў, дзе я апошні год служыў у артылерыйскім палку. Потым мяне ўсё-такі змарыў сон. Пасля 11 гадоў зыняволення я ўпершыню заснуў вольным чалавекам.

У Москву цягнік прыйшоў раніцай на Курскі вакзал. З Курскага электрычкай перехаў на Беларускі вакзал. Адно толькі слова «Беларускі» ўжо мяне радавала.

Яно нагадвала маё дзяцінства, родную вёску, маіх родных і блізкіх, сяброў і суседзяў. Але я тры дні хадзіў па роднаму Беларускаму і нікія ног атрымаць білет да Маладэчна. На трэці дзень я вырашыў зайсьці да ваеннага камэнданта.

Камэндант, малады лейтэнант, запытаўся: «Чаго ты сюды прыйшоў? Ты-ж не ваенны». Я яму сказаў, што я не вінаваты ў тым што моя слубка так доўга зацягнулася. А прызываўся я ў армію 14 лютага 1945 г. і да сёняняшнягага дня дамоў яшчэ ня ездзіў. Паказаў ён свае дакумэнты аб рэабілітацыі. Камэндант засымляўся: «Ну, чорт з табой, дам я табе білет», — сказаў ён і адвёў мяне ў ваеннную касу, дзе мне выпісалі білет. Да адходу цягніка заставалася яшчэ дзіве гадзіны, я паспешу паstryгчыся і пагаліцца, даць дамоў тэлеграму.

У вагоне пасажыры глядзелі на мяне вельмі насыцярожана. Яны адразу зразумелі, адкуль я еду. Пачалі дапытвацца, за што я туды трапіў, і які быў у мяне тэрмін зыняволеня. Я гаварыў, што судзілі мяне за непачытанье бацькоў, і тэрмін быў невялікі. Вызвалюючыся зь лягера, я даў падпіску аб неразгaloшанні лягерных тайнаў. Людзі цікавіліся мной таму, што ў той час у засыценку НКУС трапляла багата людзей і надта мала вярталася. Лягер—гэта такая дрыгва, якая зацягвае чалавека так, што выбрацца адтуль няма нікай надзеі. Выходзілі з гэтага пекла вельмі рэдка. Там можна было, і на гэта схіляла сама лягернае жыцьцё, цераз кожныя два тры гады атрымаць новыя тэрміны пакаранья.

Некаторыя суседзі па купэ заводзілі размовы на розныя тэмы, але ў канечным выпадку ўсе размовы канчалася тым, які будзе мой далейшы лёс.

У Маладэчна цягнік прыйшоў вечарам на пэроне мяне сустракалі бацька і маці,

брат Веня з жонка і чатырохгадовай сястрычкай Клава. На легкавой машине, якую ўзялі напракат у дырэктара школы, спэцияльна, каб сустрэць мяне, мы паехалі на кватэру брата. Цэлую ноч прасядзела за столом з нагоды майго вяртання. Заснулі толькі раніцай, і я прастаў цэлы дзень, бо ніхто не адважыўся мяне будзіць. А вечарам селі ў рабочы цягнік, якім я езьдзіў у Маладэчна на вучобу яшчэ ў 1939 годзе, і паехалі на радзіму, у вёску Запалаўкі.

У вёсцы ўжо ўсе ведалі, што я прыеду. На станцыі сабраліся радня, суседзі, амаль палова вёскі. А калі прыйшлі ў хату да бацькі, там набілася столькі народу, што людзі стаялі адзін каля аднаго.

Бацька пасадіў мяне за стол, побач села самая бліжэйшая радня. Прынёс бацька бочачку гарэлкі, наліў па чарцы тым, хто сядзеў за столом. Нарэзалі сала і хлеба і ў дзіве кружкі маці кожнаму налівала, хто прыйшоў сустрэць мяне. Не прыйшлі толькі тыя, хто абгаварыў мяне, але іхнія жонкі прыйшлі і таксама выпілі за маё здароўе. (Пасля я зь імі сустракаўся, яны моцна прасіліся, каб я ім прабачыў, і гаварылі, што яны, абгаворваючы мяне, ратавалі свой жывот і скuru. Калі выпілі бацькову бочачку, суседзі началі прыносіць з дому сваю гарэлку і закуску. Усе пыталіся, як мне там было. Я расказваў, але толькі добрае, тое, што мне дазволілі расказваць. Хоць Сталін і памёр, але бэрьеўшчына ѹжаўшчына быўлі ўва ўсіх у памяці. Кожны баяўся, каб ня трапіць туды, адкуль я вярнуўся).

У гэты дзень я атрымаў вельмі шмат за-прашэнняў у госьці. Радня ў мяне вялікая, было-б вялікай крыніцай, каб і како абмінінушу. Цэлыя месяцы я хадзіў па гасцінях. Аб'ехаўшы ўсю радню, прыхеадзіў у Маладэчна, да брата. Брат узяў мяне да сябе і пачаў уладкоўваць на працу.

Веня працаваў на будоўлі горада элек-траманцёрам, але заадно выконваў абавязкі галоўнага энэргетыка будаўнічага упраўлення №1. Мяне ён уладкаваў нарміроўшчыкам у будаўнічым ўпраўленні №2. Прабыў я там толькі адзін месяц, пасьля месяца працаваў на фабрыцы музычных інструментанаў.

Прыехаўшы, я пайшоў прыпісваца ў пашпартны стол. Аднак, мяне не прыпісалі. Заставілі пайсыці ў ваенны камісарыят і стаць на ваенны ўлік. У ваеннем камісарыяце адразу дасталі з сейфа маю чырво-наармейскую кніжку, выпісалі ваенны білет, указу́мы маё праходжанье ваеннай службы. Пасьля гэтага мяне прымусілі пайсыці ў гарадзкі выкананічны камітэт, дзе паставілі на ўлік як былога ворага народу. І гэта нягледзячы на тое, што я ім паказваў свае дакумэнты аб рэабілітацыі.

Параўнівшись з бацькамі і братам, вырашыў, што калі я па-ранейшаму пад ганенінем, дык лепш працаваць мне рабочым. І пайшоў я разнаробочым у будаўнічую брыгаду Пятра Чыстабаева. Месяц я парабіў чорнарабочым, пакуль брыгадзір не сказаў мене: «Бяры кельму і вучыся на муляра». Работа гэта мне спадабалася й ужо на наступны месяц мне прысвоілі 3 разрад муляра. Па 3 разраду я прарабіў тры месяцы і мне прапанавалі здаваць на 4 разрад.

Пасьля здачы на 4 разрад мой брыгадзір у час працы, паклікаў мяне, дастаў з кішэні 5 рублёў на старыя гроши і сказаў: «Схадзі ў магазін і купі мне пачак «Беламор», кілаграм лівернай каўбасы, буханку хлеба і бутэльку гарэлкі. Будзем замочваць тваю кваліфікацыю». Я доўга трymаў гэтыя гроши і ня ведаў, як мне быць далей. «Беламор» каштаваў 2 рублі 20 кап., ліверка — 5 руб., бутэлька гарэлкі 28. Мала таго, брыгадзір сказаў мене, каб я прынёс яму яшчэ два

рублі рэшты. Нарэшце, я зразумеў, што ён меў наўвеце. Пазычыў у адной дзяўчыны з нашай брыгады 50 рублёў, купіў усё, што загадаў брыгадзір і аддаў яму. Той спыніў працу. Паклікаў яшчэ трох мулляроў з вышэйшымі разрадамі, разліў гарэлку на пяць частак. Так мы замачылі маю кваліфікацыю.

Роўна праз тры гады, калі я стаў майстрам, а мой колішні брыгадзір далей быў брыгадзіром ў мяне на вучастку, я паклікаў яго, дастаў з кішэні 50 капеек новых грошаў і сказаў: «Вазьмі 50 кап., схадзі ў магазін, прынясі мне пачку сігарэт, смаражаную курыцу, бутэльку «Сталічнай» і яшчэ дваццаць капеек рэшты». Той доўга стаяў і думаў, а пасьля ўзгадаў пра ранейшы выпадак і зрабіў тое, што рабіў калісьці я.

Нашая брыгада была самай лепшай у будаўнічым упраўленні. Але доўга ў гэтай брыгадзе я не працаваў. За год я дайшоў да 6 разраду, і брыгадзір сказаў, што ў брыгадзе ўжо ёсьць два муляры з 6 разрадам, а трэцяму няма месца. Кіраўніцтва, ведаючы мае здольнасць, прызначала мяне брыгадзірам у новую комплексную брыгаду.

У лістападзе я прыняў брыгаду ў колькасць 18 чалавек і пачаў самастойна працаваць на будоўлях горада Маладэчна. Паколькі ў мяне не было сярэдняй адукцыі, у 1964 годзе я паступіў у 10 кляс вячэрняй школы рабочай моладзі. Закончыў 11 клясаў у 1966 годзе. Атэстат сталасці атрымаў, калі мне споўнілася сорак гадоў. Падаў дакумэнты ў Менскі палітэхнічны інстытут на факультэт прамысловага і грамадзкага будаўніцтва. Але да экзаменаў у мяне не дапусцілі як былога ворага народу.

2 лютага 1956 года я ажаніўся. Радня і аднавіясковуцы сасваталі мне малую і вельмі прыгожую дзяўчыну Вольгу з нашай вёскі. Вянчаліся мы ў царкве, а вясельле адбывалася з усімі беларускімі абрарамі.

Першы год жылі ў цесьня. Кожны дзень я езьдзіў у горад на працу цыгніком, бо атрымала кватэрну у горадзе было вельмі цяжка. Нам, будаўнікам з кожнага збудаванага і здадзенага дома выдзялялі 10% жылой плошчы. Памятаю, мы збудавалі 12-кватэрны жылы дом. Але не зусім закончылі, ён яшчэ стаяў цэлья тры гады. У доме гэтым ужо былі сыцены, падлога, вонкі і дзъверы. Не зроблены былі толькі дробныя работы і не падведзена цяплю. Зьвярнуўся я да начальства з просьбай аб дазволе пасяліцца ў адной з кватэр. Што тычылася недаробак, абяцаў зрабіцца у нерабочы час. Начальніцтва і прафсаюз далі мне згоду і гарантыйную паперу, што, калі будзе здавацца дом, кватэрна застанецца за мной.

Вечарам, 21 студзеня 1957 году я вырасіці самасвал і ў дзень свайго нараджэння пераехаў у сваю будучую кватэрну. Вокны мы завесілі посыцілкамі, паставілі стол і ложак, накрыліся вонраткай і так праспалі да раніцы. Гэта было ў суботу. Мароз у той дзень быў калі 20 градусаў. Прачнушыся я а 6 раніцы, абышошы ўсіх сваіх брыгаднікаў, папрасіці, каб яны дапамаглі дарабіць адзін пакой. Прыйшла ўся мая брыгада. За адзін дзень зашклілі вокны, наслалі драўляную падлогу, зрабілі драбіну, каб можна было лазіці на другі паверх, бо дом быў двухпавярховы, а кватэрну я выбраў сабе на другім паверсе. Паставілі мы жалезную печку-буржуіку і ўжо на наступную ноч спалі ў цяплю. Пасьля пасіху вечарамі ў выхадныя дні прыходзілі й з дапамогай сяброў дараблялі ўсё астатніяе. У гэтай кватэрне я пражыў тры гады. Тут 12 верасня 1957 году, і нарадзіўся мой першы сын Аляксандар. Здаецца, чаго больш траба. Жыві сабе на кватэрне, зарабляй грошы і гадуй сына. Але чалавеку ўсё хочацца больш. У 1958 годзе мае сябры па працы Пятро Чыс-

табаеў Пятро, Казімір Занеўскі і я зглава рыліся пабудаваць сабе індывідуальныя дамы з прысадзібнымі участкамі, каб ня жыць у шпакоуні, а мець свае хаты. У гэты час мы засвоілі ўсе будаўнічыя спэцыяльнасці. Справа была толькі за будаўнічымі матэрыяламі і транспартам, але й гэтае палагодзілі. Уздень мы працавалі на будаўнічай пляцоўцы, а вечарамі на сваіх хатах. Бывалі дні, што спаць даводзілася па чатыры, а то і па дзявяць гадзін. За адзін год мы перайшлі жыць у свае хаты, хаця было яшчэ шмат недаробак, але за тры наступныя гады ўсё было даведзена да ладу.

У новай хате 23 сакавіка 1961 г. ў мене нарадзіўся другі сын Сяргей.

На працы мене дужа паважалі, быў я пераведзены ў майстры на будаўніцтва завода металаканструкцый. Там я прарабіў 4 гады. А ў далейшым будаваў дамы, дзіцячыя сады і школы. Усяго з майм узделам збудавана 84 абекты. Часта мене ўзнагороджавалі пахвальнімі граматамі, але медалёў не давалі, бо быў у зыняволеніі.

1957 г. Пасьля нараджэння першага сына

Уесь гэты час ворганы дзяржаўнай бяспекі клапатліва вялі за мной нягласны нагляд. Кругом я быў акружаны сакрэтнымі паведамляльнікамі, якія выдумлялі і страчылі на мяне паклённіцкія даносы. Куды-бы я ні прыехаў, за мной, як цень, хадзілі афіцэры КДБ. Еду я ў санаторый лячыцца, са мной едзе пэўны чалавек. Яму даюць пущёўку, пасляюць са мной у адну палату. Ён прыкідаеца майм сябрам і правацыруе на розныя размовы, каб чым-небудзь мяне скампраметаваць. Еду я ў Архангельск у камандзіроўку, са мной едзе ў адным купл старшы лейтэнант КДБ. Паехаў на Каўказ будаваць у горадзе Геленджык пансіянат для Маладэчанскага завода, спадарожнік і тут за мной сочыць. Іду раніцой купацца ў моры—ззаду чалавек. Нібыта купацца, а сам, пэўна сочыць, каб хаця-бы я не ўцёк у Турцыю.

Пражыў я з'адным сябрам трывалаць гадоў, так, што ні ён бяз мяне, ні я без яго ніколі не выпілі чарку. Я не прыпушчай, што ён няштатны супрацоўнік КДБ. А завербавалі яго тады, калі ён па амністыі выйшаў зь лягеру. З гэтым сябрам мы часта размаўлялі пра Сталіна, Хрушчова і Брэжнева на розныя лады. Ён аб усім гэтым пісаў у сваіх даносах на мяне. Адночы мы зь ім не паладзілі, і ён сказаў, што, як супрацоўнік КДБ, можа саслаць мяне на Салавецкія вастравы. Сказана было гэта ў прысутнасці суседзяў.

Мяне праслыделавалі, але ў чым вінаваты мае дзеци, якім закрылі дарогу ў вышэйшыя навучальныя ўстановы? А вось на ліквідацыю Чарнобыльской трагедыі меншага сына Сяргея мабілізавалі адразу й адправілі на шэсцьць месяці тушыцца рэактар. Там ён атрымаў апраменяньванне ў 7,5 рэнгенаў. Старэйшы сын служыў у арміі ў войсках сувязі, вучыўся на начальніка радыё-

станцыі і таксама захварэў праменевай хваробай. Лечыцца, але ніякія лекі яму не дапамагаюць. Армія зь яе дзедаўшчынай давялі яго да моцнага нервовага расстройства, ён згубіў надзею на прафесію, пакінуў горад, выехаў у глухую вёску Пераходы на Смаргоршчыне, дзе жыве ў адзіноце. Гэта для мяне самое вялікае гора.

Якія цяжкасці я ў жыцці не сустрэкаў, усё перажыў, дажы ў да пэнсіі. Толькі крыўдна, што адыходзчыя на адпачынак, мяне не прысвоілі нават званыне вэтэрана працы. Сказаў, што былым зняволеным званыне не прысвойваєца.

І яшчэ аб адным парушэнні правоў чалавека хочацца расказаць.

17 чэрвеня 1988 году ў 21 гадзіну 30 хвілінаў да майго дому пад'ехала «Волга». Я ў гэты час адпачываў у пакоі, а жонка мяму посуд. З машыны выйшлі трох афіцэры ў міліцэйскай форме — капітан й два лейтэнанты. Яны, узламаўшы дзвіверы, уварваліся ў дом. Жонка перагарадзіла ім дарогу, але яны адступілі яе і пачалі шарыць па шкафах. Пачуўшы шум, я выйшаў з спальні. Убачыў няпропашных гасцей, запытаўся, чаму яны робяць у майго хаце вобыск, чаму яны самавольна ўварваліся ў маё жытло? Лейтэнант сказаў, што яны шукаюць самагон і самагонны апарат. (А можа яны шукалі рукапіс вось гэтага аповядку?)

Я патрабаваў у іх дазвол пракурора, спытаўся, чаму яны без панятых і прадстаўнікоў грамадзкасці? Лейтэнант адказаў, што дазволу ў іх няма. Тады я патрабаваў, каб яны вызвалілі маё жытло, але яны ня зьвярталі ўвагі і працягвалі сваю справу. Калі я пачаў клікаць на дапамогу, адзін з іх закрычаў, што прыстрэліць мяне, як сабаку. Я не спалохаўся, працягваў выганяць іх з дома. Калі выгнаў, дзвіверы зачыніў на ключ. Машына доўгі стаяла каля майго

дома, і лейтэнант некалькі разоў рваўся ў дзьяверы, але мы з жонкай яго не пусцілі. Ад'езджаючы, ён усунуў у дзьяверы павестку, каб я назаўтра прыйшоў у міліцыю. Жонка "мая моцна перахвалявалася, а ў мяне падскочыў ціск крыві. Цэлую ноч мы ня спалі, чакалі, калі яны прымeduць страляць. Назаўтра аб гэтым выпадку ведалаў ўся вуліца. Суседзі ў адзін голас сказаі, каб у міліцыю я не хадзіў, бо там паламаюць рабрыны, ды яшчэ пасадзяць на 15 сутак. Усе парадзілі ўсё апісаць пракурору, што я і зрабіў. Цэлы месяц ніхто мне не адказаў. Затым дзяржараўны адвінаваўца выклікаў па чарзе маю жонку, суседак. І толькі 20 ліпеня 1988 г. на маё імя прыйшоў адказ ад прокурора наступнага зъвесту:

«Ваше заявление, в котором Вы указываете, что 17.06. 1988 г. в 22 часу к Вам в дом ворвались без разрешения трое работников милиции, проверено прокуратурой.

В процессе проверки факт нетактичного поведения работников милиции нашел свое подтверждение, а именно, зашли без всякого на то разрешения, не представились как-это положено и без представителей общественности.

Что касается проверки пожарной безопасности, то работникам милиции такое право разрешается.

Прокуратурай направлено начальнiku ОВД Суману В.И. письмо с указанием о необходимости разобраться о нетактичном поведении работников и в первую очередь участкового Семченко и решения вопроса о наказании.

Міжрайпрокурор Н.С. Веревкін.

24 жніўня 1988 г. я атрымаў яшчэ адну паперу:

«На вашае заявление в прокуратуру, в котором Вы указывали о противоправном поведении работников Молодеченского ГРОВД, дополнительно сообщаю.

Действия участковых инспекторов к-на милиции Круглика В.В. и л-та Семченко Н.Н. обсуждаены в ОВД на служебном совещании участковых инспекторов. Оба строго предупреждены о недопущении подобных фактов в дальнейшей работе.

Міжрайпрокурор Н.С.Веревкін.»

Хочацца спадзявацца, што гэтым прыкрым выпадкам і закончылася мая няволя, што беларускі народ, нарэшце, будзе вольным, а ў праменых яснага сонца расквітнёе сінявокая Рэспубліка Беларусь.

На здымку: Лявон Шыман , сын Альесь, жонка Вольга, сын Сяргей

Лісты з бацвайшчыны

Як друкаваў Франьцішак Скарына

Тацьцяня Рудава

Два гады назад, у час святыканьяня 500-годдзя з часу нараджэння вялікага Франьцішка Скарыны, у Полацку, у памяяканын былой брацкай школы ўрачыста адкрыўся Музэй беларускага кнігадрукавання. Гэты музэй па-свойму ўнікальны. Ён мае рысы гісторычнага, мастацкага і тэхнічнага музэяў і прызначаны паказаць кнігу як неад'емную частку гісторыка-культурнага практэсу, як складаную звязу, якая адначасова належыць духоўнай і матэрыяльнай сфэрам дзеянасьці чалавека.

Экспазыцыя музэя займае плошчу 750 квадратных метраў. У 15 экспазыцыйных залах зъмешчана 1400 экспанатаў, якія паказваюць разнвіцыё пісьменства, эвалюцыю формаў і матэрыялаў кнігі; вытворчасць паперы ў Беларусі.

Вялікую цікавасць выклікаюць раздзэлы рукапісных кніг на беларускіх землях (XI—XIX стагоддзяў), а таксама экспазыцыя, прысьвяченая кнігадрукаванню ў другой палове ХVI—ХVII стст. Музэй знаёміць з навуковай і мастацкай Скарынінай. З гісторыяй тэхнікі ілюстравання беларускай кнігі, тыпамі друкарскай прадукцыі.

На жаль, сёньня музэй пад пагрозай закрыцця. Прычына—патрабаваныя япіскапату перадаць будынак былой Брацкай школы ў ягонае ведзяньне. Ці змогуць нащадкі пабачыць, як друкаваў вялікі Скарына? Гэтае пытанье пакуль без адказу.

Ад рэдакцыі: Часопіс «Полацак» падзяляе трывогу дырэктара Музэя беларускага кнігадрукавання Тадэвуша Рудавай і зьвяртаецца да Беларускага япіскапату з просьбай пакінуць будынак былой Брацкай школы за музэям.

У Музэі беларускага кнігадрукавання.

ВОБРЭЗЫ БАЦЬГДУЧЫНЬ

Палац у Ружанах

Васіль Супрун

Увагу кожнага, хто прыезджае ў Ружаны, спыняюць руіны вялікага архітэктурнага комплексу на пагорку побач з рабулкай. Гэта разшткі былога палаца Сапегаў, помніка ХVI—ХVІІІ стст.

Гісторыя гэтых збудаваньняў непадзельна звязана з радаслоўнай вядомага магнацкага роду Сапегаў, якія ў мінулыя стагодзьдзі ўпарты сапернічалі з Радзівіламі і Агінскімі за дзяржаўныя рытуалы, палітычны ўплыў і ўладу ў Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай. Сапегі мелі свае палацы не толькі ў Ружанах, але і ў Дзятлаве, Дзярэчыне і іншых месцах Беларусі.

Ружанскі палацаў комплекс — збудаванне не аднаго пакаленія майстроў і архітэктараў. Ён узводзіўся й перабудоўваўся на працягу ХVI—ХVІІІ стст.

У гістарычнай літаратуры ёсьць весткі, што ўжо ў пачатку ХVI ст. Сапегі мелі ў Ружанах (Ражаной) бататыя ўладаньні. Сюды ў госьці да Яна Сапегі (1450–1517) ваяводы Падляшскага, прыезджаў польскі кароль Жыгімонт Стары¹. А ў 1617 і 1644 гадах гасцічываў кароль Уладзіслаў II, якога прымалі канцлер Вялікага княства Літоўскага Леў Сапега (1557–1633) і яго сын Казімір (1609–1656).²

Галоўным двухпавярховым крыжаладобным корпусом палаца ў асноўным быў узвядзены ў ХVI ст., хоць будаўнічыя работы працягваліся яшчэ і ў пачатку ХVІІІ ст. Стараста слонімскі Леў Сапега (Ружаны належалі да Слонімскага стараства) адначасова з будаўніцтвам і добраўпарадкаваннем палаца, вёў і широкія работы па

добраўпарадкаванню мястэчка. У гэты час узведзены мураваны Троіцкі касцёл (які існуе і цяпер) і некалькі збудаваньняў на тагачасным рынку, выбрукаваны вуліцы і пад'езды да палаца, насаджаны бульвары.

Пачатковая будынак палаца меў тры вежы, якія надавалі яму выгляд замка. У цэнтры будынка размешчаліся парадныя залі і вэстыбюль зь лесьвіцай на другі паверх. Кожны каралеўскі візыт прыносіў уладальнікам палаца новыя дараваныя граматы і пашыраў багацці. У гонар і памяць аб гэтым у вялікай параднай залі ўстанаўліваліся марніровыя дошкі з адпаведнымі надпісамі. У бакавых частках гэтага корпуса размешчаліся жылыя пакоі і рабочыя кабінеты, архіў і бібліятэка. Перакрыцці над двухпавярховымі сутарэннямі былі скляпеністые, мураваныя, а над другім паверхам — блэчныя драўляныя.

У 1698 г. войскамі шляхецкіх канфэдэратаў Ружаны былі разбураны і моцна пашкоджаны збудаваньні палаца.³ Шведзкі кароль Карл XII ў час Паўночнай вайны, захапіўшы Ружаны 14 красавіка 1706 г., убачыў горад разбураным і зусім апусцятым.⁴

Ня хутка вярнуліся ў палац раскоша і бліск. Хоць рамонтныя працы былі праведзеныя ўжо ў першай палове ХVІІІ ст. грунтоўную перабудову ажыцьцяўіў канцлер Аляксандар Сапега ў 70–80 гг. гэтага стагодзьдзя. У выніку гэтага былі разабраны пашкоджаныя вежы, а да галоўнага параднага фасада прыбудаваны накладны порцік са спаранымі кронамі і вуглавымі плястрамі, завершаны высокім трох-

вугольным франтонам са скульптурным афармленьнем, што надавала палацу большую велічнасьць і прыгажосьць.

Адначасова комплекс быў расшыраны новымі збудаваннямі. Абапал параднага двара выраслі двухпавярховыя мураваныя карпусы, разъмешчаныя пэрпэндыкулярна палацу, якія залучаліся зь ім паўцыркульнымі ў пляне аркадамі. Ва ўсходнім корпусе размъязыціўся прыдворны тэатр, у заходнім—карцінная галерэя. Уезд на парадны двор вёў цераз трохпралятную трумфальную браму, упрыгожаную рознымі геральдычнымі картушамі з морана гаубу. Брама злучалася з двумя двухпавярховымі мураванымі жылымі флігелямі. Такім чынам, утвараўся вакол двара замкнуты ланцуг збудаваньняў.

Тут-же былі разьбыты аранжарэ і дэкаратыўныя алеі сквера. Усе гаспадарчыя і дапаможныя збудаванні вынесены за межы ансамбля, куды вялі бакавыя брамы. На стылі архітэкturnага комплексу адблісія рысы позняга барока і клясыцызму. У аднаўлены палаца прымаў удзел прыдворны архітэктар Сапегаў Ян Самэль Бекер.⁵

У гэтым вялікім адноўленым палацы 12 верасня 1784 г. Аляксандр Сапега прымаў апошняга польскага караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага, які накіроўваўся на сейм ў Гародні.⁶ З найбольш важных культурных каштоўнасцей варта адзначыць вялікую бібліятэку, багаты рукапісны архіў і, галоўнае, вядомы тэатр пры Ружанскім палацы Сапегаў. Пісьменнік Юльян Нямцэвіч, які па запрашэнню канцлеры Аляксандра Сапегі прысутнічаў на опернай пастаноўцы ў гэтым тэатры, вельмі станоўча ацаніў і аbstаліўвашнё, і дэкарацыі, і ігру акцёраў— сялянскіх дзяяцей, выхаваных пры мясцовай прыдворнай школе.⁷

З 1786 году пры палацы працавалі не-

вялікая фабрыка шаўковых паясоў, шпалераў, абрусаў з гербамі і суконная фабрыка. Апошняя праіснавала амаль да паловы XX ст.

Аднак ўжо ў канцы 80-х гадоў палац у Ружанах пачаў траціць сваё значэнне, а яго гаспадары перабраўся ў Дзярэчын. Пасля трація гадзелу Рэчы Паспалітай (1795), калі Ружаны і Дзярэчын адышли да Расейскай імперыі, Сапегі ўцяклі ў Францыю, кінуўшы маёнткі і палацы. У 1810 годзе яны за 1000 рублёў прадалі палац і фабрыкі ў Ружанах наўкаму яўрэю Пінасу.

Цудоўныя будынкі архітэкturnага комплексу няўдалымі фабрыкантамі выкарыстоўваліся пад жытло і цэхавыя памяшканыя суконнай фабрыкі. Унутраная планіроўка, а часткова і фасады, увесь час змыняліся, гэтага вымагала вытворчасць. Для фабрычнай каналізацыі была выкарыстана частка склепаў, а ў другой частцы сушыліся сыварівіні праддуцыя. На першым паверсе галоўнага корпуса жылі гаспадары фабрыкі, а на другім мясціліся склады. Будынкі ніколі капітальнага не рамантаваліся.

На фабрыцы Пінасаў у канцы мінулага стагодзьдзя працавала каля 200 рабочых, якія з 1903 г. вялі барацьбу за паляпшэнне умоваў працы і эканамічнага становішча.

У жніўні 1914 г. ад пажару, які пачаўся ў драўлянай прыбудоўцы, дзе быў памываны цэх, згарэў галоўны корпус былога палаца. Але невялічкая ткацкая фабрыка існавала тут да 1944 г. і была спалена немцамі, калі яны адступалі з горада. У мураваных флігелях, пры параднай браме, да 1965 г. размешчалася кафельны цэх. Затым усе будынкі гэтага архітэкturnага помніка былі закінуты і час тварыў свой рабуральны прысуд. Гэта агульны лёс усёй нашай спадчыны, культуры ў страшны гістарычны перыяд «будаўніцтва сьветлай будучыні».

Бібліографія

- 1.Balinski M., Lipinski T. *Starozytna Polska..t.III, W.*, 1846, s.691.
- 2.Lorentz Stanislaw, *Wycieczki Slonimskie. Slonim*, 1933. s.26-27,
- 3.Valinski M.,Lipnski T. *Starozytna Polska...* s. 692.
- 4.Там-жа, с. 692.
- 5.Чантурыя В.А. История архитектуры Белоруссии. Мин., 1969. с. 125.
- 6.Valinski M., Lipinski T. *Starozytna Polska*. s.693.
- 7.Барышев Г.И. Частновладельческий музыкальный театр второй половины ХУІІІ в. Музыкальный театр Белоруссии. До-октябрьский период. Мин., 1990. с.191.

Рэшткі былога Ружанскаага палаца.

ЗЬ ЖЫШЧЯ ЭНІГРАЦЬІ

Дзень бацькі

Урачыста адбыўся ў царкве Жыровіцкае Божае Маці 21 ліпеня. У час съв. Літургіі а.Міхась Страпко прачытаў малітву за ўсіх бацькоў і сказаў прыгожую пропаведзь. Зьвяртаючыся да прыхажанаў пафарії Жыровіцкае божае Маці ён нагадаў, што бацькі мусіць зь дзяцінства выхоўваць у сваіх дзецинах пашану да старэйшых, пачуцьцё павагі да сваіх дзядоў і бабуля, інакш востра паўстане адвечная праблема бацькоў і дзяцей. Пасылья Богаслужэння, у падцаркоўнай залі адбыўся пачастунак, які прыгатавалі для бацькоў іх жонкі і дочки. Яны-ж прыкалолі на лацкаты пінжалакоў прыгожыя кветкі, якія дапасоўвалі да вясёлага настрою, што спадарожнічаў гэтаму цудоўнаму съвяту бацькоў.

Дзень незалежнасьці

адчыніў ў Нью Ёрку парад прыгожых ветразьнікоў, а ў Кліўлендзе, на беларускім «Полацку» пачаўся летні сэзон. Кіраўніцтва грамадзка-асьветніцкага цэнтра «Полацак» запрасіла ўсіх беларусаў і іх сяброву на пікнік, каб разам адзначыць традыцыйнае амэрыканскэ съвятыя. Пасылья сумеснага абеду, шматлікіх гутараў і жартав, пасыль заходу сонца адбыўся фэрверк, які прывёў у захапленыне дзяцей і даставіў нямана прыемных хвілінай іх бацькам.

Лісты ад Беларуска-Амэрыканскай Нацыянальнай Рады ў Чыкага і Беларускай Праваслаўнай Парафіі съвятога Юрыя

да амбасадара Беларускай місіі пры ААН Генадзя Бураўкіна і консуля Рэспублікі Беларусь Уладзіміра Сакалоўскага даслаў у рэдакцыю часопіса «Полацак» сакратар царкоўнай рады парафіі св.Юрыя Мікалай Латушкін. У іх гаворыцца:

St. George Byelorussian Orthodox Church
 1500 NORTH MAPLEWOOD AVENUE
 CHICAGO, ILLINOIS, 60622

28 травеня 1992 г.

Высокадастойны Амбасадар!

Управа Беларускай Праваслаўнай Парафії «Святога Ўяры» ў Чыкале перасылаюць Вам і Вашай жонцы Юліяне нашу шчырую падзяку за тое, што Вы наведалі нас і прынялі ўдзел у сьвяткаванні залатога юбелея пяцідзесяцігадовай дзейнасці Беларускай Нациянальнай Рады ў Чыкале, адной найбольш доўгавечнай беларускай арганізацыі на Амэрыканскім кантыненте.

Ваш безграñичны глубокі беларускі патрыятызм ускالыхнуў душы прысутных на сьвяточнай урачыстасці і паставлена пытаныне «быць ці ня быць» беларускай нацыі пры паўнавартасным жыцці як народу — стала на парадку дня. І гэта пытаныне мы, беларусы, павінны вырашыць, ці мы і надалей будзем заставацца народам як цяпер «для розных эканамічных ці мэдыцынскіх эксперыментаў» мацнейшымі народамі, ці выйдзем роўнапраўнымі і, як народ, зоймем нам належнае «пачэснае месца між народамі»?

Шчыра Вам удзячныя за переданыя нам сувэніры з Бацькаўшчыны, за цеплыню Вашых душаў да нас — эмігрантаў, якія пад напорам брутальных сілаў пакідалі ўсё сваё роднае і пайшлі ў няведамы съвет неназванымі «амбасадарамі» паняволенага народу, каб перахаваць народныя скарбы.

Адначасова на Ваша імя Парафіяльная Управа перасылае чэк сумай 500.00 даляраў на патрэбы Амбасады Рэспублікі Беларусь. Наш абаюдны давер і зразуменне зъяўляеца запарукай перамогі дабра над злом, любові над нянявісьцю.

Старшыня Пскоўнай Управы

Александр Сінко

/Александар Сінко/

Сакратар Пскоўнай Управы

Мікалай Латушкін

/Мікалай Латушкін/

Belorussian American National Council

Founded, 1941

1500 N. MAPLEWOOD AVENUE

CHICAGO, ILLINOIS 60622

28 травеня 1992 г.

Высокадастойны Амбасадар!

Управа Беларуска-Амэрыканскай Нацыянальнай Рады ў Чыкага і сябры арганізацыі перасылаюць Вам і Вашай жонцы Юліяне наша шчырае дзялкай за Ваш актыўны удзел у святыканы залатога юбелеля пяцідзесяцігадовай арганізацыі ў Чыкага.

Ваша прыстунасьць на ўрачыстасці і Ваши прамовы й інфармацыі пра сапраўдную рэчаіснасьць на нашых бацькаўскіх землях паслужаць заклікам да кожнага беларускага сэрца падумада пра тое, куды нас прывёў савецкі інтэрнацыяналізм і ў якім рабстве- няволі духовага жыцця цяпер мы, як народ, знаходзімся.

Шчыра Вам дзякуем за пераданыя нам сувэніры, зробленыя на Бацькаўшчыне, а найболыш за тое, што ў беларускіх сэрцах жыве любоў да бліжняга і не зъялася спрабаваць у судносінах паміж людзьмі.

Жадаем Вам найлепшага здароўя і поспехаў у Вашай адказнай і нялёгкай працы і верым у перамогу добра над злом. Застаёмся із шчырай пашанай да Вас.

Старшыня Управы БАНРады ў Чыкага

Michael Kaledin

/Міхась Каледін/

Сакратар ТАІГрады ў Чыкаго

Baratov Pantelej

/Баратов Пантелей/

Лісты з аналагічным тэкстам, а таксама чэк у памеры 500,00 даляраў быў дасланы консулю Рэспублікі Беларусь Уладзіміру Сакалоўскуму.

Народная артыска Беларусі Стэфанія Станюта

